

Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

“Ii leat beare boahtit deike hearjidiit”

Sámi politihkalaš poesiija

kontekstuála analysa

Karen Anne Oskal Eira

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš - SAM-3910 – Miessemánu 2017

Álgosánit

Álgosániid čállima áigi bodii jođáneappot go doivon. Dál lean geargan ja lean hui giitevaš. Lean analyseren vihtta ođđaset sámi politihkalaš lávlla- ja ráppateavstta. Dan dutkamis lean čieknudan teavsttaide dutkama teoriijaid ja metodaidda bokte. Čállin lea leamaš gáibideaddji, muhto somás proseassa. Lean garrasit struktureren iežan eallima maŋemus guokte jagi. Juohke áššái lea leamaš sierra áigi; studeremii, čállimii, duddjomii ja bargoeallimii. Nagodin normerejuvvon áiggis dán oahpu ja dat ii leat dušše iežan gudni.

Munnje lea mearkkašan hui olu beassat masterdutkosa čállit Romssa Universitehtas. Háliidan giitit visot masterfágaid oahpaheddjiid vuđolaš oahpahusa ovddas: Lill-Tove Fredriksen, Kjell Kemi, Jussi Ylikoski ja dieđusge buot eanemus giittán iežan nana čeahpes oahpaheaddji ja bagadalli Harald Gaski. In dieđe ovttaga geas lea dakkár gielladovdu ja girjjálašvuoda máhttu go dus! Váimmolaš giitu buori bagadallama ja oahpu ovddas! Giitu maid skuvlaoabbái Ester Johnsenii fágalaš ságastallamiid, movttiidahttima ja reaškima ovddas. Giitu Martta Alajärvi go jorgalit anárašgiela ráppateavstta davvisámegillii!

Giitu oappáide, Inger-marie Oskal ja Berit Margrethe Oskal, doarjaga, gielladigaštallamiid ja korrektuvralohkama ovddas! Giitu Ann-Mari Andersen go movttiidahttet munno oappáin álgit masterohppui!

Giittán mánáideame; Inger Máret Anne, Risten Biret Elle, Ánte Máhte ja Áslat Issáha, tehnikkalaš- ja dihtorveahki ja buot gierdevašvuoda ovddas go eadni dušše čállá aht` čállá!

Niillas, mu guoibmi ja ságastallanustit 25 jagi čađa, olu dain reflekšuvnnain mat leat dutkosis, dáidet leat oahppásat dutnje. Leat álo gierdevaččat gullan, muitalan, vástidan ja hástalan. Giitu buriid ságastallamiid ovddas, ráhkis!

Sisdoallu

1. Álggaheapmi	3
1.1 Duogáš dutkanfáttá válljemii	4
1.2 Čuolbma ja ráddjejuvdi	6
1.3 Disposišuvdna	7
2. Teorehtalaš lahkonanvuogit.....	9
2.1. Álgobmotmetodologija ja dekoloniseren.....	9
2.2. Sámi dutkamušat álgobmot- ja dekoloniserema oktavuodas	16
3. Metodat ja dutkanproseassa.....	21
3.1 Sámi ráppen ja lávlun dutkanvuodđun	21
3.2 Mii lea kontekstuála analysa?	22
3.4 Retorihkka dutkanmetodan.....	23
3.4.1 Ethos, logos ja pathos.....	24
3.5 Politihkalaš teavsttaid retorihkka – pathos-, logos- ja ethosákkastallan	24
3.6 Kritihkka metoda hárrái	26
3.7 Dutkanmateriála válljen	28
4. Analysaoassi	31
4.1 Valvvi gaskii – analysa.....	31
4.2 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehčcon kontekstuála vugiin.....	33
4.3 We are still here - analysa.....	42
4.3.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehčcon kontekstuála vugiin	43
4.4 Leat go friija? – Analysa	50
4.4.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehčcon kontekstuála vugiin.....	52
4.5 Ruovdestállu	58
4.5.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehčcon kontekstuála vugiin.....	62
4.6 Min guovlu - analysa.....	73
4.6.1 Pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehčcon kontekstuála vugiin	75
5. Čoahkkáigeassu ja analysaoasi digaštallan	85
5.1 Konklusuvdna.....	86
6. Loahppasámit.....	89
Gáldut	91
Mielddus: Amoca ráppaoassi Ruovdestállu-ráppas davvisámegillii	

1. Álggaheapmi

*“Dat bohtet mu lusa
ja čájehit girjjiid
Láhkagirjjiid
maid sii leat ieža čállán
Dá lea láhka ja dat guoská dunai.”
(Valkeapää 1985)*

Sápmelaččat leat doloža rájes vásihan koloniserema olgobeale olbmui.

Veahkaválddálašvuodain ja risttalašvuoda namas bolde goavdásiid, heavahedje noiddiid, heaittihedje luondduoskku ja biđgejedje sámi álbmoga njealji riikii.

Ođđaset assimileren buvtii dáruiduhttima, internáhttaeallima ja juoigangildosa skuvllaide (Graff 2016). Dat áššit adde inspirašuvnna olu poesijii ja dáidagii 1970- ja 80-jagiin, nu go Álttá-Guovdageainnu eanu dulvadeapmi, mii lea Norgga bealde Sámis stuorimus sisabahkan ođđaset áiggis. Ruota bealde maid lávlo ja čálle poesijja dulvademiid birra doppe.

Dálá áiggi sisabahkkemat Sámis leat bieggamillohuksemat, ruvkedoaimmat ja eará luonddunuoskkidanáitogat. Dat leat buktán ođđa politihkalaš vuostálastinmiela dálá sámi nuoraide. Ovdanbuktit atnet ráppema, lávluma, juoigama, sárguma, njuohtama ja maiddái eará dáiddalaš gaskkustemiid gaskaoapmin. Sii ovdanbuktet báikkálaš, riikkadássásaš ja riikkaidgaskasaš lávddiin ja festiválain, filmmain, fysalaš ja virtuála deaivvadanbáikkiin nu go YouTube, sosiála mediain ja virtuála kanalain. Dan ođđa politihkalaš vuosttaldeamis leat golmma riikka sápmelaččat mielde sihke rápparin, lávlun, juoigin ja dáiddárin. Lea vejolaš ahte Ruošša bealde maid eambo searvagohtet bárrui.

Dát dutkamuš lea sámi multimodála politihkalaš poesijja kontekstuála analysa. Das analyseren vihtta válljejuvvon teavstta ođđaset sámi politihkalaš poesijas álgoálbmotmetodologiija teoriija vuodul. Dutkanreaidu lea kontekstuála analysa mas bijan teavsttaid sámi historjjálaš, servodatlaš ja kultuvrralaš oktavuhtii. Daid vuodul geahčan fápmostruktuvrraid ja retorihka sámi politihkalaš poesijas. Modealla čilgen dárkilit metodaosis.

1.1 Duogáš dutkanfáttá välljemii

Álgen Guovdageainnu mánáidskuvlii 1973:s. Vuosttaš 8 jagi eallimis in máhttán dárogiela, muhto dan rájes oahppagohten dan skuvllas. Muittán 3. luohkás iežan balu dan oktavuodas movt galgen gulahallat vuosttaš dárogieloahpaheddjiin gii ii ipmirdan sáme giela.

Guovdageainnus 70- logus doaimmahuvvui juoigangiellidus mu skuvlaáiggis. 1978:s vásihin rivgo oahpaheaddji gii jáddadii jiena Ánte-filmmas go luohči čuojai filmma álggadettiin.

Seamma oahpaheaddji dajai munnje 6. luohkás ahte sáme giella lea geafes giella go váilot sánit “hun”- ja “han”-pronomeniid. Dihten ahte eai sáme giel sánit lean unnán go etniin divššume gápmasiid ja go áhčiin bivddiimet čuožžaid, muhto ii mánná máhttán ákkastallat amas gillii. Muittán dušše beahtahallama dovddu oahpaheaddji ektui ja eahpevuoiggalašvuođa dovddu sáme giela hárrái. Jurddašin dušše diet ii leat duohta ahte sáme giella lea geafes giella.

Vásihin Áltá- Guovdageainnu eanu dulvadanplánaid, vuostálastimiid ja čadaheami. 12-jahkásažžan čáliime seammaahkásaš ustibiin reivve dalá stáhtaministarii Odvar Nordli:ai vuostaldanargumeanttaiguin. Vástádus bođii, čilgehusaiguin manne gul lei dárbašlaš dulvadit eanu. Vázzen spáiddarráidduš mii lágiduvvui vuostálastimiid oktavuodas.

Vázzen oahpaheaddjiskuvlla Áltás, go Sámi allaskuvla ii gávdnon vuos. Go šadden oahpaheaddjin 21-jahkásažžan ja oahpahišgohten dain iešguđetge fágain mat vuodđoskuvllas leat, de lei lossat čuožvolit ja oahpahit ee. ahte Colombus dat fuobmái Amerihká, nu go oahppogirjjiin čuožžu. Lávejin lasihit cealkaga njálmmálaččat “muhto dieđusge ledje indiánat ja inuihtat geat doppe orro, áigá juo gávdnan Amerihká”. Dál rávisolbmo agis vásihin ahte min geasseorohahkii Gearretnjárgii áigo hukset 160 bieggamillo ráššii, min čábbámuš guotteteatnamii. Juste dat áigumušat gal bissehuvvojedje orohaga nuoraid vuosttaldeami geažil ja Sámedikki vehkiin. Min luossabivdobáikái Riehppovutnii lea juste dáid áiggiid loahpalaččat mearriduvvon luoitit ruvkebázahusaid main leat váralaš kemikálat.

Nie lea dáruiduhttin ja kolonialisma losidahtán mu beaivválaš eallima ja bohciidahtán hui olu jurddašeami ja guorahallama mánnávuoda rájes. Váddáseamos lea leamaš ipmirdit ahte gávdnojedje ja gávdnojit sápmelaččat geat dorjo sihke dáruiduhttima, Áltá-Guovdageainnu eanu dulvadeami, Fálesrášša bieggamilluid ja ruvkedoaimmaid.

Romssa Universitehta sámegiela girjjálašvuoda masteroahpus ohppen álgoálbmotmetodologiija birra. Seammás čuvvon álgo siiggáhagaid dievas antikoloniála bárrui nuorra sámi dáiddáriid, lávluid, juigiid ja ráppariid gaskkas. De jurddašišgohten dađistaga eambo áššiid mannolaga doložis dássáži: ovdáneami ja fas maŋas mannama áiggiid čađa. Guldališgohten teavsttaid maid nuorat lávlot ja ráppejit vuosttaldanlávlagiin. Ovdal ledjen dutkamušain lohkan movt dološ áiggis vuhttui politihkalaš vuosttaldeapmi sámi girjjálašvuodas.

Olles Sámis leat dál sápmelaččat geat eai dovdda oadjebasvuoda. Sámi guovlluide leat háliidan ruvkedoaimmaid, bieggamilluid, bággonjuovvamiid ja eará sisabahkkemiid. Nuorra dáiddárat, lávlut, juoigat ja rápparat oidnet dárbbu boktit servodaga iežaset dáidagiin. Sin ođđa antikolonialvuoigŋa buktá ja boktá fuomášumi álbmoga siskkobealde ja olggobealde, sihke posiitiiva ja negatiiva reakšuvnmaid. Dat ođđa suorgi sámi girjjálašvuodas lea miellagieddevaš ja mánggabealat. Dat lea hui jođánit viidánan ja ain ihtet ođđa lávlagat, luođit ja ráppat. Sámi politihkalaš poesija sisttisoallá nu olu historjjá ja servodatlaš áššiid maid lea miellagieddevaš girjjálašvuoda dutkančálmmiiguin geahččat. Dieinna duogážiin vuolggahuvvui ja riegádii mu sámi multimodála politihkalaš poesija kontekstuála analysa.

1.2 Čuolbma ja ráddjejupmi

Dutkančuolbma lea: **Makkár konteavsttain ja retorihkain bohtet fápmostruktuvrrat ovdan sámi politihkalaš poesijas gaskal 2013-2016?**

Sámi politihkalaš poesija kontekstuála analysas gullet historjjálaš čilgehusat ja kolonisašuvnna váikkuhusat nannosit kontekstii. Sámis lea nu earenoamáš ja muhtun áigodagaid maiddá nu lossa historjá mii bohtá ovdan sámi vuosttaldanpoesijas ja maiddá dan čilgemis. Nuoraid vuosttaldeapmi ja moarri dálá áiggis vuolgá čuohtejagiid bisti kolonialismmas. Lávlagiid ja ráppaid fáddá lea dávjá assimileren ja sisabahkemmat Sámis. Álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniserema metodologiija (L. Smith 2012; G. Smith 2003) dárbu girjjálašvuodas han bohciidii juste koloniserema geažil ja danne historjá ii leat garvimis. Sámi girjjálašvuoda fievrredeapmi lea buolvvas bulvii eanemustá leamaš njálmmálaš fievrredeapmi, nu go juoigan, dajahallan, geažuheapmi ja diktemuš. Leat eahpitkeahttá olu sámi rápparat ja lávlut olles Sámis geaid gaskkas vällje, Ruošša beale ráppara Jarina rájes Murmánskkas gitta Máze bártni Slincrease rádjái. Livččen maid sáhtttán analyseret boarráset teavsttaid mat 70-logu áiggis leat čállojuvvon, nu go Áillohačča, Mari Boine, Máze Nieiddaid dahje Deatnogátte Nuoraid teavsttaid. Ráddjema dihte lean ferten välljet divttaid ja áigodaga goas dat leat čállojuvvon.

Lean välljen 5 teavstta ođđa áiggis, gaskal 2013-2016. Dan áigodaga lean välljen danne go dalle bohtigohte hui olu ođđa sámi politihkalaš lávlagat ja ráppat. Válljejuvvon teavsttat leat multimodála teavsttat, nappo teavsttat mat leat čállojuvvon, lávlojuvvon ja ráppejuvvon. Dat čuojahuvvojit cd:s, radios, festiválaid oktavuodas, digitála kanálain ja musihkkavideoin virtuála máilmmis. Muhtun dáin teavsttain lea sihke musihkalaš bealli, filmbabealli ja girjjálašvuoda bealli. Dán dutkamušas analyseren teavsttaid dušše girjjálašvuoda paradigmmain, in ge komposišuvnna ja multimedia beali, in ge hip-hop kultuvrra. Teavsttain geahčan konteavstta ja retorihka sámi politihkalaš poesijas. Duogáža teavsttaid välljemii čilgen dárkileappot kapihttalas 3.7 – *Dutkanmateriála välljen*. Teavsttat maid lean välljen dutkanmateriálan, leat:

Valvvi gaskii Čálli Niillas Homberga

We are still here Čálli Sofia Jannok

Leat go friija? Čálli Niko Valkeapää

Ruovdestállu Čállit Ailu Valle ja Amoc
Min guovlu Čáli Nils Rune Utsi – Slincraze

1.3 Disposišuvdna

1. kapihttalis lea láidehus ja das leat čanastumi ovdamearkkat dálá servodatássiide. Doppe čilgen dutkančuolmma ja ráddjemiid. 2. kapihtal lea teoriijaoassi mas čilgen álgoálbmotmetodologiija beliid historjjálaš, servodatlaš ja kultuvrralaš kontevsttas. Álggus čilgen álgoálbmotmetodologiija maoriid ja indiánaid dutkamis, ja dan maŋnel čilgen sámi dutkama ja perspektiivva álgoálbmotmetodologiija hárrái. 3. kapihttalis lea metodoaassi mas čilgen dutkanmateriála ja dutkanproseassa reaiduid mat leat kontekstuála analysa ja ethos-, pathos- ja logosákkastallamiid analysareaidut. 2. ja 3. kapihttalat leat dan mađe vuđolaččat go čilgehusat doppe leat ávkkálaččat analysaid ipmirdeamis. Teoriija- ja metodoaassi ferte šaddat viiddis go dá lea kontekstuála dutkan mii gáibida historjjálaš- ja servodatlaš kontekstačilgehusaid, muhto dan sadjái addá dat riggát dulkoma analysaid dáfus nu go háliidan daid. Álgoálbmotmetodologiija ovttahtán kontekstuála vugiin ja retoralaš analysain. Retorihkka veahkeha fuobmát smávva giellanyánssaid ja dadjanvugiid mat sámi poesijas eai álo boađe nu njuolgut ovdan, muhto geažuhuvvojit.

4. kapihtal lea analysaoassi mas analyseren vihtta sámi politihkalaš poesija teavstta mat leat čállojuvvon gaskal 2013-2016. 5. kapihttalis digaštalan ja konkluderen analysabohtosiid álgoálbmotmetodologiija vuodul.

2. Teorehtalaš lahknanvuogit

Girjjálašvuohta speadjalastá servodaga ja nu maiddái áigevuovdilis fápmostruktuvraid servodagas. Lea miellagiddevaš dutkat makkár gova ođđa sámi politihkalaš poesiija addá lohkkiide ja guldaleddjiide. Lea dehálaš ahte sámi girjjálašvuohta dutkojuvvo sámegillii álgoálbmotmetodologiija ektui. Teavsttaid dárbbáša analyseret Smith *insider*-posišuvnna oktavuodas, ja dakkár dutkamušat leat vátnásat sámegillii (Smith 2012:138-142). Dárogillii lean gávdnan mastergrádadutkamuša Mari Boine *Gula Gula CD* birra. *Hør stammemødrenes stemme – En kontekstuell analyse av Mari Boines album Gula gula* (Thomassen 2010). Das deattuhuvvo musihkalaš bealli. Sámegillii in leat gávdnan sullasaš dutkamuša. Mu dutkamuš fátmasta teavsttaid ja dahkko álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniserema metodologiija teoriija vuodul (Smith 2012; Smith 2003). Konteakstaanalysa lea vásáhusvuđđui čadnon fápmostruktuvraid dovdamis. Mii lávket dasto álgoálbmot- ja dekoloniserema dutkamii ja geahččat dan sisdoalu.

2.1. Álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniseren

Linda Tuhiwai Smith gohčoda sajádaga maid árbevirolaš máhttu sisttisoallá *insider*-posišuvdnan. Dan vuodul sáhtta dadjat ahte dutkamuš mii sámegillii čállojuvvo sápmelačča čalmmiiguin, sáhtta dárkileappot čalmmustahttit álgoálbmotbeali ja retorihka poesiijas. Dat posišuvdna lea hui guovddážis álgoálbmot- ja dekoloniserenteoriijas, maid álgoálbmotdutkan leat mañemus moaddelogi jagi bargan ásahtit. Álgoálbmotdutkanmetodologiija ulbmilin lea dekoloniseret oarjemáilmmi girjjálašvuođa lahknanvugiid. Dan proseassa jurdda lea ahte álgoálbmogat ieža galget oazžut definerenválddi kultuvrraset ja girjjálašvuođaset dáfus (Cox & Justice 2014). Dán rádjái lea oarjemáilmmi akademiija defineren álgoálbmogiid árvvuid sihke girjjálašvuođa, kultuvrra, servodaga ja ekonomiija dáfus. Álgoálbmotdutkama barggus leaba pionearat Odda Zealánda maori dutkit Linda Tuhiwai Smith (Smith 2012) ja Graham Smith (Smith 2013). *Kaupapa Maori Research* lea dutkan Aotearoas mii lea vuodđun sudno álgoálbmotdutkanis ja mas vuodđárvun leat maoriid iežaset vuodđoárvvut (Smith 2012). Dan čilgen mañnelis eambbo. Maiddái eará dutkit leat olu bargan álgoálbmotmetodologiija

dutkamiin, nu go mohawk dutki Taiiaki Alfred (Alfred 2015), dasto Chadwick Allen (Cox & Justice 2014) gii earret eará lea dutkan indiánaid girjjálašvuoda.

Vaikko dán áigge eai leat šat nu oinnolaš koloniserenmáallet go ovdal, de imperialism ja kolonialisma leat buktán hástalusaid ja bohciidahtán dárbbu sierra álgoálbmotmetodologiija dutkansuorgái. Muhtumat lohket kolonialisma lea meaddel, muhto muhtun álgoálbmotdutkan oaivvildit ahte ii sáhte hupmat postkolonialáigodaga birra. Dan áššái máhcan veahá maŋnelis.

Álgoálbmogiid kultuvra lea oalle earalágan go oarjemáilmmi kultuvra, ja dan dihte ii sáhte buot osiid oarjemáilmmi referánsarámmain sirdit álgoálbmogiidda. Sámis leat maid oaidnán ovdamearkkaid dasa go olggobeale oainnut eai atte rievttis gova sámi girjjálašvuodas. Dasa lea juoigan buorre ovdamearka. K. B. Wiklund čálloš "Om lappernes sång och poesi" (Wiklund 1906) daddjo ahte sápmelaččain ii leat nuohhta, sin juoigamis ii leat dáiga go dajahusat ja nuohatat eai čuovo oarjemáilmmi nuohttavuogádaga ja komposišuvnna struktuvrraid. Nu ii leat sápmelaččaid iežaset mielas, muhto jus galgá oarjemáilmmi riimmaid, geardduhemiid ja fásta sátneortnegiid atnit vuodđun, de sin definišuvnna mielde ii leat juoigamis árvu. Dakkár áššiid dáfus lea ge dehálaš ahte álgoálbmogiin alddineaset leat definerenárvu, vai kultuvraosit ožžot dan árvvu maid dat duođai ánsšáhit. Sápmelačča oainnu mielde sáhtta luohiti leat buot čábbámus maid diehtá ja danne lea insider-positiivna buoret sajádat luohi defineremis.

Ođđaset áigge maid leat ovdamearkkat movt álgoálbmogiid árbevirolaš máhtut eai leat árvvus adnojuvvon. Árbevirolaš máhtus ii leat omd. sadi oarjemáilmmi akademiijas. Álgoálbmogiid kultuvra oasit leat olu bázahallan sihke oahpahusas, akademiijain, mediain ja eará sajiin gos daid livčče sáhtán buorebut čalmmustuvvot.

Chadwick Allen čujuha artihkkalis *Decolonizing Comparison- Toward a trans-indigenous literary studies* (Cox & Justice 2014:378) mohawk dutkái Taiiaki Alfredii, guhte dadjá ahte ii sáhte hupmat postkoloniála áigodaga birra, danne go koloniseren ii leat vel meaddel.

Vaikko vearrámus eananrievideamit maid indiánat šadde vásihit 1600-logu rájes ja das vel moadde čuođi jagi, gal leat nohkan, de ii sáhte dadjat ahte koloniseren dattege lea nohkan. Dat lea baicca rievddadeaddji dilis ja molsašuvvá áigge ja dilálašvuoda mielde. Allen dadjá ahte koloniseren lea bistime dainnaláigiin ahte álgoálbmogiin ii leat vel mearridanváldi iežaset badjel. Sis váilu definerenváldi girjjálašvuhtii ja kultuvrii, ja šaddet čuovvut oarjemáilmmi

definišuvnnaid ja mearrádusaid. Son gohčoda dan oaidnemeahttumin, dakkár vuodđuduvvon akademiijamállen mii lea gul dat áidna riekta, gos álgoálbmogiid árvvut eai vuoruhuvvo. Váilevaš sadji ja árvvus adnojupmi oarjemáilmmi akademiijas lea oassi dán áigásaš koloniseremis. Daid fámuid vuostálastimis evttoha Chadwick Allen atnit trans-indigenous vuogi mas buohtastahtá álgoálbmogiid girjjálašvuoda logadettiin teavsttaid *through*, *across* ja *beyond* málliin. Vástideaddji sámegiel doahpagat leat *čáda*, *rastá* ja *meaddel*. Das oaivvilda ahte buohtastahtinvugiin olaha girjjálašvuodas iežas álbmoga dásis máilmmi dássái, ja gievruda álgoálbmogiid ovttasbarggu. Dainna lea buohtastahttin su váldomihttu, ovdamearkka dihte álgoálbmogiid kultuvrra osiid buohtastahttin: *Across* – dainnalágiin rasttilda fágaráji go oaidná oahpes kultuvradovdamušaid nuppi álgoálbmotkultuvrras. *Through* – ođđa oahpásnuvvama ja buohtastahttima čáda joksá čuvgehusa. *Beyond* – dutkamiin ii rihko ehtalaš rájiid vaikko dobbelis geahččá, muhto doalaha dutkandási čielggasin. Leat olu ovdamearkkat historjjás mat čájehit ahte oarjemáilmmi dutkit leat rasttildan ehtalaš rájiid go leat govven álgoálbmogiid unohasat, omd. álás dahje *staging*-málliin (Jensen 2016) maid čilgen ja čájehan *We are still here*-teavstta analysas. Leat maid mihtidan oaiveskálžžuid ja guorahallan álgoálbmogiid intelligeansa (Smith 2012:12). Dat lei rasisttalaš náledutkan (Kuokkanen 2009:29). Dakkár intellektuála kolonialismma doaimmahuvvo ain, omd. govviduvvojit sápmelaččat duolvvasin ja veaháš geahppaditbeallájin juovlastálu guossis.

Ovdamearkka dihte sáhtá Nils Aslak Valkeapää *Eanni eannážan*-girjji (Valkeapää 2001) earenoamážit lohkat trans-indigenous vuoduin. Dan vuogis lea *affinity* doaba maid sámegillii heivešii dadjat affinitehta. Dan sisdoallu lea ahte dus lea addejupmi nubbái, muhto don it leat son. Áillohaš lea guossis arvevuovddis, guossi gii jođánit oahppá sin vugiid ii ge ane daid heajubun go iežas kultuvrra. Vilges olbmot dadjet arvevuovddi olbmuid “duotna riebut” ja primitiivan. Affinitehta sáhtá leat nu go sápmelaš láve dadjat: “čoalit dovddadit”. Sihke Allen ja Krupat ja son gii lea jorgalan Áillohaš girjjiid engelasgillii, girjjálašvuoda doavttir Lars Nordström, čállet *affinity* birra (Gaski 2016).

Dan buohtastahtinvuogi čájehan geavataččat buot politihkalaš teavsttaid analyseremis, ja earenoamážit *We are still here*-teavstta analysedettiin go buohtastahtán teavstta osiid sámi ja indiána kultuvrra *čáda*, *rastá* ja *meaddel* geahčastagain. Vuogi čilgen dárkileappot metoadoasis. Ulbmil dakkár teakstabuohtastahttimiin lea trans-indigenisma. Álgoálbmogat

leat dan mađe olu máilmmis ahte šaddá váttis ovtta álbmogii iežasovddideami doaimmahit ollislaččat. Lea váttis akto olahit máilbmái ja loktet dási nu go son gohčoda *nationalist* dásis *cosmopolitan* dássái (Cox 2014:378). Dasa lea *trans-indigenous* vuohki ávkkálaš. *Nationalist*- ja *cosmopolitan*-doahpagaidd čilgen dárkileappot veahá maŋjelis.

Chadwick Allen evttoha álgoálbmogiid bargat ovttas ja dainna lágiin šaddat gievrrabun, buohtastahtidettiin girjjálašvuoda ja ovddidit dan bajit akademalaš dássái. Dan ulbmila olahettiin lea dárbbášlaš ahte álgoálbmogat ieža gulahallet gaskaneaset ja loktejit dárbbuideaset allelii. Dan ii sáhte vuordit ahte oarjemáilmmi akademiija bargá. Ii sis soaitte leat váilevaš dáhttu, muhto váilevaš máhttu. Ipmárdus álgoálbmotárvvuide gáibida ahte dovddat árvvuid ja anát ávkki dain, ahte olbmos lea insider-posišuvdna kultuvrras. Lea áddjás ja moalkás bargu čilget stuorit álbmogiidda siskkáldas álgoálbmotáššiid ja dárbbuid mat daid olis bohciidit. Dasa leat oaidnán moanaid ovdamearkkaid maiddái Sámis. Ii dáppe ge leat nu áigá go sápmelaččat ožžo sierra akademiija, go Sámi allaskuvla ásahuvvui easka 1989:s. Ii leat nu áigá go sámegeiella oažžugodii saji servodagas. Ii leat nu áigá go dáruiduhttináigi ge lei. Maŋemus áiggiid lea dáruiduhttingažaldat ođđasit bohciidan, go sámegeiella ii eaktuduvvo sámi politihkalaš parlameantta jodiheamis. Mánnggas eai ane sámegeiel máhtu dárbbášlašžan dan oktavuodas. Mearkkašan veara lea maiddái go Norgga ráđdehus čiegu notáhtas áiggui hilgut duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna vuodđudeami dáruiduhttimiid guorahallamis (Nrk Sápmi 2017).

Linda Tuhiwai Smith dadjá ahte ii leat ulbmilin hilgut buot oarjemáilmmi sajáiduvvan dutkanvugiid vaikko fievrreda ge álgoálbmotmetodologiija dutkamii. Sajáiduvvan dutkamis gal leat maid buorit oasis, muhto hástalussan lea go dat eai álohii soaba álgoálbmogiid rámmaid sisa. Son dadjá dainnalágiin ahte Kaupapa maori dutkamis galget maori árvvut ja kultuvra leat vuodđun, lea maori giella mii galgá ealáskahttot ja árvvus adnojuvvot (Smith 2012). Dan oktavuodas son namuha ge insider- ja outsiderposišuvnna, ja man dehaláš siskkáldas máhttu ja sajádat lea álgoálbmotdutmamis.

Arnold Krupat lea dutkan álgoálbmotmetodologiija guhkes áiggi ja 2003:s anii doahpagaidd *nationalist*, *indigenist* ja *cosmopolitan*. Maŋjel, 2013:s, lea Krupat vel lasihan iežas teoriijii doahpagaidd trans-nationalist ja trans-indigenist. Arnold Krupat atná dál ee. doahpagaidd:

Nationalist: Nation, Nation - people, Sovereignty

Transnationalist: Transcultural, Tribal cultural nationalist

Trans-indigenist: Cross-Indigenist, Pan-Indigenist, Comparative Indigenism

Cosmopolitan: Comparative, anti-imperial translation, Ethnocritical comparativism

(Krupat 2013). Jus doahpagiid galggašii čilget sámii sisdoaluin, de sáhtta buohtastahttit *nationalist*-dási omd. bearraša dajahallanmálliin juoigamis ja mainnaláigiin mohkohallá juoiggadettiin muhtun báikkis Sámis. Go lokte dan *indigenist*-dássái, de sáhtta buohtastahttit juoigama oarjelsámiid vueliein ja nuortalaččaid levdemiin. *Cosmopolitan*-dásis sáhtta loktet dan stuorit máilmmi dássái, nu go buohtastahttit sámiiid juoigama mongolalaš čottalávlumiin ja indiánaid lávlumiin.

Traditional people do not talk of tradition because what they do isn't "tradition," it's just what they do and believe they have always done. To speak of "tradition" is to engage a meta-language, i.e., a language of criticism. To speak of "tradition" is to distance oneself from it for analytic purposes. Traditional people certainly think deeply about what they are doing, but they don't distance themselves from whatever it is that they are doing (Krupata sitáhtta Gaskis almmuhuvvome 2017).

Graham Smith atná doahpaga *hegemoniija* (Smith 2003) čilgedettiin dárbbu sierra álgoálbmotmetodologiija ovddideapmái. Son oaivvilda, seammaládje go Taiaiake Alfred ja Chadwick Allen, ahte koloniseren ii leat meaddel. Son čilge stuoraservodaga fápmovuogádaga stivret unnitálbmogiid hegemoniijan ja dadjá ahte buoremus vuohki koloniseret ovttá álbmoga lea oažžut álbmoga ieš iežas koloniseret. Das oaivvilda ahte stuoraservodaga fápmostruktuvrrat leat nu cieggan jurddašeapmái ahte olmmoš ii oainne šat boasttuvuođaid das:

[. . .] Hegemony is a way of thinking – it occurs when oppressed groups take on dominant group thinking and ideas uncritically and as 'common-sense', even though those ideas may in fact be contributing to forming their own oppression. It is the ultimate way to colonize a people; you have the colonized colonizing themselves! The counter strategy to hegemony is that indigenous peoples need to critically 'conscientize' themselves about their needs, aspirations and preferences. This calls for a 'freeing-up' of the indigenous imagination and thinking [...]

G. Smith 2003

Movt hegemoniija doaibmá sámi servodagas? Ovdamearkan sáhttá čujuhit Sámedikki presideantta ođđajagesártni oktavuodas 2016:s go bohciidii garra digaštallan sihke sosiála mediain ja aviissain go presideanta ii doallan ođđajagesártni sámegillii. Jus buohtastahttá ášši hegemoniija jurddašuvugiin, de sáhttá Graham Smith teoriijain oaidnit ahte sápmelaččat biddjojuvvojit vuostálaga giellaáššiin. Orru ahte goappaš joavkkut atnet alddiineaset definerenválldi dan nuppi joavkku badjel. Sámegielagat gáibidit sámegiela eanet čalmmustahttojuvvot servodagas ja sámi áššiid ovddiddjiin. Dat joavku mii ii hálddaš sámegiela, ges atná dan áittan sin sámi identitehta dáfus, ahte eat go mii gul leat seamma buorit sápmelaččat dan dihte vaikko dárustit? Ovtta ládje šaddá ášši siskkáldas fápmogilvun sápmelaččaid iežaset gaskii, fápmogilvun mii goazada sámegiela ovdáneami. Šaddá nu go Smith dadjá, álbmot joatká kolonialismma dan bokte ahte dáruiduhttima ulbmil ain ovddiduvvo čalmmekeahtesvuodas. Sáhttá go leat nu ahte soames lea diehtemeahttunvuodas stivrejuvvome nubbái, vrd. maŋgelis čilgejuvvon fránskalaš sosiologa Pierre Bourdieu doxa ja opiniona modealla (Gaski, 1991:140-141). Einar Niemi čilge dáruiduhttima guovddáš ulbmila eiseválddiin:

“The policy began with cultural education, directed at schools and the church. The main battle was over language and identity, the main battlefield was the classroom, and the rank and file soldiers were the school teachers» (Niemi 1997).

Eanangáhttenáššiin maid sáhttá oaidnit hegemoniija fápmovuogádaga. Lea leamaš dábálaš juo Álttá -Guovdageainnu eanu vuostálastimiid rájes ahte muhtun oassi sápmelaččain eai oainne boasttuvuodaid sisabahkkemiin, muhto baicca dorjot daid. Ovdamearka lea go eiseválddiid bealis Nussir-áššis leat sápmelaččaide addán guokte válljenvjolašvuoda ruvkedoaimma álgaheami digaštallamis: Galgá go ruvkebázahusaid luoitit merrii vai eatnamii? Norgga Boazosápmelaččaid riikkasearvi oaivvilda ahte ruvkebázahusaid galgá luoitit vutnii, vai eai nuoskkit bohccuid guohtuneatnamiid. Mearrasápmelaččat ja vuotnageavaheaddjit ges oaivvildit ahte ruvkebázahusaid galgá luoitit eatnamii, vai eai nuoskkit vuona danne go vuonas lea veadjemeahttun goassege rádjat šat bázahusaid mat seahkánit mearabodnái ja rávnnji mielde viidot. Dat guokte joavkku biddjojuvvojit vuostálaga ja boazosápmelaččat dorjot dainnalágiin kolonisttaid mat goaridit mearrasápmelaččaid ealáhusa. Mearrasápmelaččat dorjot kolonisttaid geat fas goaridit boazosápmelaččaid guohtuneatnamiid. Sáhka ii leat das ahte ovttas vuostálastit buot sisabahkkemiid, danne go

fápmostruktuvrra dáfus lea stuoraservodaga ruhtaváldi juo mearridan ášši ovdagihtii. Sáhtta jearrat sámi politihkalaš divttaid fápmostruktuvrraid analyseređettiin, doaibmá go hegemoniija bargoreaidun álbmogiid háddjemis ja ráđdemis, oassin dovddus válddálaš ráđđenvuogis?

Hegemoniija čatnasa njuolgut sámi poltihkalaš divttaid analyseremii main eatnamiid massin dávjá lea guovddáš fáddán. Bággonjuovvanášši lea ovdamearka mas hegemoniija boahtá ovdan. Stáhta lea mearridan boazologu juohke orohahkii ja ahte buohkat galget proseanttaid mielde unnidit ovttá mađe. Muhtun boazodoallit ceggejedje ealu ovdal gáibádusa ja muhtumat ledje dárkilit čuvvon eiseválddiid mearrádusaid doalahit boazologu vuollin. Dasto šattai nu ahte sii geat ledje jeagadan eiseválddiid, dovde iežaset šaddan eahpevuoiggalaš dillái go ain fertejit unnidit ealuid gorrelogu vuodul nu unna logožii mainna eai šat ealit iežaset ja boahttevaš joavkku. Sii geat eai doahttalan eiseválddiid álgo mearrádusaid, šadde vuoittu beallái. Nu lea sis fápmu daid unnit bonddiid badjel dál. Vieljažagat ja oappážagat leat biddjon vuostálaga ja lágastan rievttis. Dasa leat juo ovdamearkkat ahte nu lea dáhpáhuvvan. Nuppe dáfus sáhtta dáhpáhuvvan dainnalágiin ahte boazodoalli gii beaivválaččat bargá bohccuiguin, šaddá unnidit boazologu unnibun go dat boazoeaiggát geas lea lassibargu ja dine ruđa. Son ii leat dárbbasán bohccuid vuovdit dietnasa dihte ja lea čoggon nu olu boazu ahte loahpas lea eambo go ollesáigge boazobargis. Šaddet veadjemeahttun dilemmat olbmuid ja bearrašiid gaskii. Siskkáldas siidaáššit šadde stáhta áššin ja beaivvalaš boazobargi atná dili vuoiggameahttumin. Su mielas soaittäšii leat vuoiggalaččamus ahte dat nubbi boazoeaiggát unnida ealu guhte ii beaivválaččat leat siiddas. Stáhta lea mearridan ahte unnidit galgá, danne go eatnamat leat gáržžit. Stáhta ákkastallá ahte eai čága nu olu bohccot eatnamiidda, seammás go ieš váldá boazoguohtuneatnamiid ruvkedoaimmaide ja eará doaimmaide mat addet eambo ruđa go boazodoallu. Dan dili čalmmustahtta ovdeš Sámedikki presideanta Aili Keskitalo dikkis ođđajagemánus 2017:s Romssas mas nuorra boazodoalli Jovsset Ánte Sara lea dubmejuvvon ealus unnidit 75 bohccui:

“Dál, go čohkkán dás ja gulan ákkaid, de lea oalle čalbmáičuohcci ahte mearriduvvon boazologu vuodđun leat areálat. Jus lea nu ahte stáhta ii suddje boazodoalloareálaid, de leat agibeaivvi dakkár dilis ahte stáhta oaivvilda ahte leat beare ollu bohccot” (Keskitalo 2017).

Eatnamiid gáržžideapmi buktá vuorrástuvvama ja dat fáddá čatnasa ge hui olu sámi politihkalaš divttaide ja njálmmálaš dáidagii. Dat kontekstačilgehus lea maid dárbbášlaš, go dan áššái máhcan politihkalaš divttaid analysaoasis.

Hegemoniija dili sáhtá čatnat Taiaiake Alfreda gažaldahkii ahte lea go kolonialisma ain bistime, dušše eará hámis go ovdal? Sáhtá maid joatkit gažaldaga maid Harald Gaski jearai 1991:s ahte leat go Sámis joavkkut mat stivrejit dahje diktet iežaset stivrejuvvot siskkáldasat? Láhčá go stáhta hegemoniijadili sámi siskkáldas servodahkii? Lea go dat eaktodáhtolaš jurdda, nu go dáruiduhttinpolitihkka lei? Lea go nu ahte eiseválddit jávohuhte sápmelaččaid buori 30 jagi Áltá- Guovdeageainnu eanu dulvadeami maŋnel? Magne Ove Varsi oaivvilda ahte eiseválddit duhtadedje sápmelaččaid juogaládje go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ásahuvvui čielggadit sámi vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čázadagaide. Vuoigatvuodaid čielggadettiin dohkkehii Norga 199:s ILO- soahpamušas nr.169 sápmelaččaid álgoálbmogin. Loahpas 80-logu ásahuvvui Sámediggi, muhto sisabahkkemiid dáfus čájehuvvui ahte Sámedikkis ii leat mearridanváldi ii ge ovttaoaivilvuolta gielddit sisabahkkemiid (Varsi 2016). Sáhtá go dat leat oassin čilget ođđa sámpolitihkalaš lávllaetavsttaid antikoloniála báru? De soahpá ge geahččat mainnalágiin sámi dutkit leat čilgen álgoálbmotmetodologiija ja hegemoniija.

2.2. Sámi dutkamušat álgoálbmot- ja dekoloniserema oktavuodas

Guovtti sápmelašjoavkku Nussir-áššis vuostálaga bidjama ja goabbatguoimmiska duolbmama dáfus sáhtá buohtastahttit Bourdieu *doxa* ja *opiniona* modeallain. Gaski lea bivdán min jurddašit mainnalágiin dat modealla váikkuha siskkáldas sámi servodahkii, ahte leat go doppe joavkkut mat stivrejit dahje diktet iežaset stivrejuvvot siskkáldasat (Gaski 1991:140-141). Son čujuha fránskalaš sosiologiija dutkái Pierre Bourdieu teorijii *doxa* ja *opinion* doahpágiidda čilgemis daid fápmostruktuvrraid. *Doxa* lea cieggan fápmostruktuvra min kultuvrras ja servodagas mii ii hálit luoitit saji *opinionii*. Dat ii obanassiige hálit *heterodoxy* ságastallama mii čalmmustahtášii bonjuvuodaid fápmovuogádagas, muhto dáhttu bissut *orthodoxy* dásis ja deaddit *opiniona* vulos. Dat dáhpáhuvvá oaidnemeahttumit ja lea nu cieggan ahte ii oktage šat jeara manne dilli lea nu movt lea. Gaski dadjá ahte eat galgga dan modealla atnit sámi ja

dáčča servodahkii, danne go de lea nu oinnolaš goabbá lea doxa ja goabbá lea opinion. Dan sadjái bivdá min guorahallat gii lea siskkáldasat sámi servodagas, dahje jus anán Krupat-doahpaga nationalist-dásis, diehtemeahttumit stivrejuvvome? Ja geasa? Berit Margrethe Oskal čilge modealla ná:

Opinion lea dat mii čájeha ja duodašta doxa eahpedoallelašvuoda objektiva čilgehussan. Sidjiide geain lea fápmu lea hui dehálaš doalahit ráji opinionona ja doxa gaskka eahpečielggasin, ja seammás lea fápmoválldiide vuoitun jus doxa bissu nu stuorisin go sáhtta vai olbmot eai gažadišgoađe stivrejeddiid legitimatehta (Oskal 2015).

Dutkit leat oaidnán dákkár bonjuvuodaid fápmovuogadagas ja dárbbu sierra álgoálbmotmáhttui ja -diehtagii. Sámi máilmmis leat earret earáid Harald Gaski, Vuokko Hirvonen, Lill Tove Fredriksen ja Rauna Kuokkanen ovddidan girjjálašvuoda dutkama ja deattuhan man dehálaš álgoálbmotmáhttu ja -diehtu lea dan suorggis. Oarjemáilmmis leat áibbas eará árvvut ja oainnut olu áššiide go álgoálbmogiin, nu go oktavuolta lundui ja eatnamiidda. Álgoálbmogat leat atnán daid ruoktun ja birgejuvmin, ja gudnijahttimiin eallán luonddus almmá guođekeahtta mearkkaid dohko. Dat fas lea šaddan alcceseaset vahágin maŋit áigái, earret eará go eai leat mainnaga lágiin ožžon nannejuvvot eananvuoigatvuodaid. Kolonisašuvdnafámut ges leat oaidnán ekonomii- ja fápmoárvvuid dain, nu go ruđa ja huksemiid. Dat lea ovdamearka vuoddoerohusaide álgoálbmogiid ja stuořit álbmogiid jurddašeamis. Sii leat ieža ráhkadan ja čállán lágaid mat dorjot sin bargovuogi. Áillohaš lea čalmmustahtán dan dili *Ruoktu Váimmus-* divttas mii álggahii dán dutkamuša (Valkeapää 1985).

Girji *Med ord skal tyvene fordrives* lea čállojuvvon Harald Gaski girjjálašvuoda suorggi magisterdutkanuša vuodul *Den samiske litteraturens røtter. Om samenes episk poetiske diktning*. Das lea dutkan dološ luđiid doaimma kolonialismma vuostálastimis dološ áiggi sámi álgoássiin ja gávnahan ahte dat adnojedje politihkalaččat. Juoigamiin lea sápmelaš ávžžuhan eará sápmelaččaid ahte eai galgga diktit iežaset assimilerejuvvot (Gaski 1987). Okta dain čielgaseamos kolonialismma dáiddalaš vuostálastimiin lea dološ 1700-logu *Suola ja noaidi-*luođi dajahuslonohallan. Kolonisttat eai fáhten luhtedajahusaid duppalkommunikašuvnna doaimma ja sisdoalu. Dan vuodul sáhtta dadjat ahte dan áigge lei geažuheapmi ja juonalašvuolta nappo maiddái poesijas guovddázis. Daid dološ luhtedajahusaid gaskkas

dáiddalaš vuostálastimii ovdalaš Álttá -Guovdageainnu eanu dulvademiid áigge golle moadde čuođi jagi go lei oalle jaska politihkalaš vuostálastima dáfus.

Lávlun ja juoigan šattai fas vuosttaldangaskaoapmi Álttá -Guovdageainnu eanu dulvademiid áiggiid. Vuosttaldeaddjit juige ija beaivvi sihke Stuoradikki olggobealde lávus nealgudanakšuvnnas ja Stillas vuostemiela čájehettiin (Varsi 2016).

Go čatná Linda T. Smith insider-posišuvnna-doahpaga sámi girjjálašvuodadutkamii, de oaidná álgoálbmotmetodologiijas čielga parallellaid sámi dutkamii. Harald Gaski earuha álgoálbmotdiehtagis dan guokte doahpaga *diehtu* ja *máhttu*. Olmmoš sáhtta diehtit sámegielas (juoidá), muhto máhttit sámegiela lea fas eará. Son dadjá ahte dainna ii leat hejošeame gean ge, muhto siskkáldasat ge leat gielas nu olu nyánsat ja simultána gulahallan ahte olmmoš ferte diehtit konteavstta ja dovdat kultuvrra jus buot osiid galgá fáhtet. Son čilge ee. duppalkommunikašuvnna doaimma politihkalaš dásis *Suola ja noaidi*-luođis dološ kolonisašuvnna áiggis. Sámegiela nyánsat leat lohrameahtumat gielas, omd. sátnevádjaset, diiddat, nárrideapmi ja geažuheapmi (Gaski 2016).

Lill Tove Fredriksena (Fredriksen 2012) čállá man dárbbaslaš kulturáddejupmi, máhttu ja diehtu lea čilgedettiin sámi girjjálašvuoda, nu go buot eará osiin ge sámi kultuvrras. Olbmos ferte leat diehtu ja máhttu áššiide maid earáide áigu čilget. Nu leat ge mánga dáiddára boazodoalu duogážiin dovdan njuolgo váikkuhusaid iežaset dillái ja birgejupmái ja leat mielde gáhtteme eatnamiid ja stáhta bággodoaimmaid dán áigge, omd. Sofia Jannok, Anders Sunna ja Marit Anne Sara.

Áillohaš ii lean dutki, muhto multidáiddár gean diktemuš (Valkeapää 1985, 2001) lea addán inspirašuvnna ja vuodu sámi girjjálašvuodadutkiide. Su divttain oaidná sámegiela riggodaga ja holisttalašvuoda luonddu dáfus earenoamážit *Eanni eannázan*-girjjis (Valkeapää 2001), muhto maiddá *Ruoktu váimmus*-girjjis (Valkeapää 1985). *Eanni eannázan*-girjjis manná arvevuodái, sáttomeahci kultuvrrain deaividit ja dan guossástallama duohken lea čielga álgoálbmotjurddašeddji vuoddu. Dan čujuhin maid čilgedettiin Allena doahpágiid *through*, *across* ja *beyond*. Das buohtastahtten Áillohačča mátkki indiánaid lusa *across*-doahpágiin, movt insider-posišuvnna olmmoš sáhtta gudnijahttimin rájiid rasttildit *affinity*-vugiin dan sadjái go olggobeale olbmo rádjerihkkumiin diehtemeahtun- dahje áddemeahtunvuodas.

Johan Turi ii ge lean dutki, muhto su girji *Muitalus sámiiid birra* (Turi & Svonni [1910] (2010) sáhtta maiddá adnot fágačálusin ja Johan Turi sáhtta maid geahččat buoremus álgoálbmotfilosofiija ovddasteaddjin (Gaski 2005). Go olmmoš lohka Áillohačča divttaid ja Johan Turi girjji, de sudno čállimis čielgasit oaidná ahte vaikko mii máhttit sámegeiela, de leat muhtun oasit gielas maid dušše diehtit gávdnojit, muhto maid eat buohkat hálldaš. Eallogoahkka ferte máhttit gulahallat nuppiin gokko lea čidviluvvan dahje čiegarduvvan ja gokko lea oppas vai máhtta láchit ealu riehta. Son ferte omd. máhttit bagadallat mannat oarjjalulábealde vađa ja máhttit gávdnat sietnjanjunát gierdočalmmat latnjariessančoarvegeažaga mángga čuođi bohcco gaskkas. Dákkar fágamáhtu ii obage sáhte háhkat eará go guhkes eallima beaivválaš oassálastimis boazobarggus. Ii iešalddis dušše dainna ge oahpa jus akto dahje seammaahkásaš olbmuiguin vánddarda meahcis dahje duddjo. Nubbi eaktu lea čuvodit boarráset olbmuid geat hálldašit dan suorggi, geat njálmmálaš ja geavatlaš oktavuodain leat háhkan dan buolvvas bulvii fievrreduvvon máhtu. Dat lea máhttu maid buolvvat leat čohkken vásáhusaid bokte eallima čađa guhkes oahpuin čuđiid jagiid badjel, grádain mii ii gávdno guđege akademiijas.

Máhttu lea eambo go dušše diehtu (Gaski 2016). Mánggas dihtet teoriijas omd. movt luođi galgá bidjat nuppi olmui, ahte dan hábme su lihkastagaid mielde nu ahte omd. snáhppát lihcadeaddji olmmoš oazžu jođánis luođi (Gaup 2015:11). Eará ášši lea máhttit bidjat dan luođi. Nubbi ovdamearka lea duddjon. Olmmoš diehtá movt gávtti vadjá minstariid mielde, muhto máhtta go goarrumiin fanahit ja čavgat juste rievttis sávnjiid? Guolgađui ges lea nu olu eará maid vuhtii váldit, omd. guolgađu ja suohkatvuoda, ahte minstariid ii leat šat oba ávki ge viggat atnit. Dat leat njálmmálaš ja bargguid čađa oahpahuuvon árbedieđut maid ii sáhte oahppat eará go olbmo iežas birrasis ja mat eai leat čállojuvvon gosage, vrd. Linda Tuhiwai Smith ovdalis čilgejuvvon *insider*-posišuvdnan (Smith 2012:138-142.) Insider-posišuvdna buktá ipmárdusa ja vuostaldanmiela go oaidná sisabahkkemiid ja billistemiid olbmo ruovttueatnamiin. Ii soaitte álki olggobeale olmui ipmirdit ahte okta bieggamillo billistivčče oppa duoddara. Soaitá álkit buohstahttit movt livččii cegget dušše ovttá leavgastávrrá spábbačiekčanšilljui ja jearrat leat go das váikkuhusat. Birra máilmmi orru leame nu ahte álgoálbmogat háliidit suodjalit eatnamiid nu ahte eai bija mearkkaid ja monumeanttaid dohko. Stuoritálbmogat fas oidnet ruhtaárvvu ja dienasvejolašvuodaid eatnamiin, mehciin ja luondduriggodagain. Lea goabbatlágan jurddašeapmi.

Lea hui dárbbášlaš sámi máilmmis oažžui áigái eambo dutkamušaid eamiálbmotmetodologiija siskkobealde. Rauna Kuokkanen dadjá ee. ahte koloniála struktuvrraid ja mentalitehtaid burgin lea eamiálbmotdutkan dovdomearka (Kuokkanen 2009:123). Das oaivvilda ahte álgoálbmotperspektiivva atnuiváldimis lea dehálaš historjjá čállit nu ahte sápmelaččaid jietna gullo historjjás (Kuokkanen 2009:46). Dat burgin ja dekoloniserema áigumuš lea ge nuoraid gaskkas vuolgahan sámi multimodála politihkalaš poesija mii lea dán dutkanproseassa vuolggasadji ja doppe ohat dakkár fápmostruktuvrraid ja mentalitehta maid Kuokkanen dás deattuha. Dat lea dán dutkamuša áigeguovdilis ja servodatdehálaš fáddá.

3 Metodát ja dutkanproseassa

Álggos dán kapihttalís čilgen oppalaččat mainnaláigiin geahčan ja dutkkan sámi politihkalaš ráppema ja lávluma, ja mii dan šáŋŋera diskursa lea. Čilgen dutkama metodaiddat mat leat kontekstuála vuohki ja nubbi lea retorihka guorahallan teavsttain *ethos*, *logos* ja *pathos* ákkastallamiin. Dan golbma doahpaga čilgen 3.4-kapihttaloasis *Retorihkka dutkanmetodan*. Geahčan politihkalaš teavsttaid diskurssa ja ákkastalan maiddái mainnaláigiin välljejuvvon metodaht sohpit juste sámi politihkalaš teavsttaid giela ja konteavstta analyseremii. Dan maŋŋel digaštalan kritihkalaš beliid metodaiddat geavaheamis, ovdal go loahpas čájehan iežan dutkanmateriála. Dutkanmateriála välljema čilgen kapihttala loahpas.

3.1 Sámi ráppen ja lávlun dutkanvuodđun

Maŋemus jagiid leat ilbman, ja ilbmet ain dađistaga, olu ođđa politihkalaš sámi ráppat ja lávlagat. Oktasaš buot politihkalaš teavsttain lea ahte diskursa lea vuosttaldit kolonialismma dálá servodagas. Sámi ráppariin ja lávluin lea oktasaš diskursa gáhttet eatnamiid ja vuostálastit kolonialismma. Ráđđejeaddji oaidnu lea ahte vuostálastit sisabahkkemiid ja gáhttet eatnamiid boahhteáigái. Kolonialisma nappo lea vuolggahan sámi politihkalaš poesiija.

Sámi politihkalaš teavsttat leat gávndnon 1700-logu rájes juo, nu go ovdalis namuhuvvon *Suola ja noaidi*- luođi dajahuslonohallan. Álttá-Guovdageainnu eanu dulvadeami oktavuodas čállojuvvojedje maid vuostálastinlávlagat. Ráppašáŋŋer gal lea easka maŋemus jagiid ealáskan sámi girjjálašvuodas. Ráppen lea sierra nuoraidšáŋŋer mas lea dábálaš atnit garraset sániid ja cealkagiid go omd. lávllateavsttain. Ráppain ja eará lávlagiin dás in giedáhala musihkalaš dahje multimedialaš beali, muhto dutkamuš lea čielga teakstaanalysa sihke ráppaid ja lávlagiid dáfus, lassin kontekstuála analysavuohkáii álgoálbmotmetodologiija perspektiivvas. Hiphopkultuvrra ii ge deattuhuvvo dutkamušas.

Dán dutkamušas guorahalan politihkalaš ráppaid ja lávlagiid guvttiin metodaiddat danne go ulbmil lea fátmastit sihke teavsttaid oppalašvuodá, ja teavsttaid mikrodási ja gielalaš nyánsaiddat dutkančuolmma čoavdimis. Ávki guvttiin metodaiddat dutkat lea go šaddá rigggát analysa; kontekstuála vuohki mainna viidábut iskkan lávlagiid ja ráppaid historjjálaš ja

servodatlaš konteavstta ja retorihkka mainna darvehan poesiija giela ja sisdoalu; cealkagiid, dadjanvugiid, geažuhemiid, metaforaid jna. holisttalaš ulbmiliin.

3.2 Mii lea kontekstuála analysa?

Kontekstuála vuohki mearkkaša ahte bijan politihkalaš ráppa- ja lávllateavsttaid servodatlaš, kultuvrralaš ja historjjálaš oktavuhtii, ja dihtomielalaččat čáhkken olu saji duogáš- ja kontekstuáladieđuide, nu go teorijaoasis ge dahken. Kontekstuála analysa gáibida mánggabealát lahknanvuogi (Thomassen 2010:8.) Ráppa- ja lávllateavsttaid analyserema ja digaštallamiid oktavuodas ges nannejuvvo konteaksta álgoálbmotmetodologiija perspektiivvas.

Kontekstuála analysa lea maiddá kvalitatiiva dutkan, danne go analyseren teavsttaid oaiviliid ja retorihka maid ii sáhte loguiguin iskat dahje mihtidit. Girjjálašvuolta lea humanisttalaš suorgi mas dieđusge ii leat mihtideami ulbmil. Goitge lea vejolaš analysa retorihka gaskaomiid vuodul nuppi dutká geahččat ja iskat seamma áššiid go dagan dán dutkamušas.

Dát dutkamuš lea sámi politihkalaš teavsttaid kontekstuála analysa. Sáni *konteaksta* boahdá latiinna gielas *contextus* ja mearkkaša oktiičuoldin. Dasa gullet áššit mat leat dáhpáhusa dahje dili birra. Konteaksta váikkuha dasa movt mii dulkot dáhpáhusa dahje dili, ovdamearkka dihte lean dán čálloš deattuhan kulturkonteavstta analyseredettiin sámi politihkalaš teavsttaid. Lean vuhtii váldán historjjálaš, kultuvrralaš ja servodatlaš dáhpáhusaid áiggiid čađa, mainnalágiin kolonialisma, assimileren ja dáruiduhttin lea sápmelaččaide váikkuhan. Politihkalaš divttaid analyseremis eai leat historjjálaš, servodatlaš ja politihkalaš čilgehusat ja digaštallamat garvimis, earenoamážit go álgoálbmotmetoda ja -jietna galgá gullot. Dakkár duogášdieđut ja digaštallamat leat dárbblašlaččat sámi politihkaš teavsttaid ipmirdeamis ja dat soahpá maid álgoálbmotmetodologiija jurddašepmái mas deattuhuvvo ahte dutki berre dovdat dili maid dutká. Buot buoremus lea dutkat insider-posišuvnnain (Smith 2012). Nu go álggadettiin čálloš muitalin, de vásihin skuvllas dáruiduhttima ja váilevaš kultuvraipmárdusa oahpaheddjiin. Čađa mu skuvlaáiggi lei juoigangiiddus skuvllas. Lean vásihan sisabahkkemiid luondus ja sisabahkkenaítagiid. Dat eallinvásáhusat leat mielde hábmeme čuovvovaš kontekstuála analysa ja veahkkin bidjame dáhpáhusaid stuorit

oktavuhtii, masa ieš ge gulan. Danin anán dehálažžan maiddá iezan sajadaga čalmmustahttit dán dutkama hárrái.

3.4 Retorihkka dutkanmetodan

Analyseredettiin politihkalaš teavsttaid lea lassi vuohki dutkat teakstačálliid retorihka.

Lávluid ja ráppariid ulbmil lea ipmárdusa ja rievdadusa olahit servodagas. Guorahalan makkár reaidduiguin sii geahččalit rievdadusa olahit servodagas iežaset politihkalaš teavsttaid bokte. Retorihkka lea mainnalágiin dan geahččalit dahkat. Analysaoasi metoda lea guorahallat teavsttaid čiekjalit ja geahččat makkár gaskaomiid teakstačállit atnet olahit guldaleddjiid. Retorihkka sáhtta fátmastit sihke gielalaš ja eahpegielalaš gaskkustemiid, nu go namuhin ovdalis ahte lávlagiin sáhtta musihkkavideo, ovdanbuktin muđui ja musihkalaš bealli leat garra retoraláš gaskaoapmin. Dán dutkamis ráddjen guorahallama čállojuvvon teavsttaide, ii ge multimedialáš beallái. Retorihkka lea vuosttažettiin čadnon teavstta intensunalitehtii (Hellum 2013:81). Retorihkka lea gulahallan mas sáddejeaddji geahččala váikkuhit iežas jáhkehahttivuođain ja doaibmi, jáhkehahti cealkámušain (Kjeldsen 2006:25).

Retorihkka lea dološ fága mii gávdnui juo greikkalaš antihkka áiggis. Retoraláš gulahallan definerejuvvo ee. gulahallamin

“muhtun aktøras (omd. olbmos, joavkkus dahje ásahusas) mii doalvu sága dihto vuostáváldiide olahan dihte dihto reakšuvnna dahje responssa”... Das rahppo dilálašvuohta retorii gulahallat dainnalágiin ahte olahit rievdadusa. Retorihkka lea, nuppiin sániin daddjon, ulbmillaš ja doaibmi gulahallan (Kjeldsen 2006:25). (Dás jorgaluvvon sitáhtta).

Retora ja *retorihkkár* doahpagiin lea goabbat sisdoallu. Retorihkkár lea olmmoš gii juogo bargá dutkat retorihka dahje guhte lea earenoamáš čeahppi gulahallat jáhkehahttivuođain. Retora lea dat olmmoš dahje organisašuvdna guhte gulahallá dihto dilálašvuođas (Hellum 2013:84).

Ain dál adnojit greikka doahpagat retoraláš gaskaomiide. Dehálepmosat dain reaidduin gohčoduvvojit *duođaštussan; ethos, logos ja pathos* (Hellum 2013:85).

3.4.1 Ethos, logos ja pathos

Analysaoasis anán pathos-, logos- ja ethosgaskaomiid metoden gávdnat retoralaš ákkastallamiid teavsttain dutkančuolmma čoavdimii, namalassii makkár retorihkain ja konteavsttain fápmostruktuvrrat bohtet ovdan sámi politihkalaš poesiijas gaskal 2013-2016. Go guorahalan dan golbma retorihkkagaskaoami, de in sáhte čielgasit sirret juohke teavsta pathos-, logos- ja ethosákkaid kapihttaliidda ja maŋŋálaga guorahallat daid danne go analysa oppalašvuolta boatkanivččii dan geažil. Holisttalašvuolta lea oassi álgoálbmotmetodologiijas ja háliidan čuovvut dan jurdaga ja oppalašvuodain analyseret teavsttaid. Lea nu ahte ovttá teavsttas eai álohii leat dušše pathos-, logos- ja ethosákkat, go dat golbma apeallahámi retorihkas mannet dávjá latnjalassii ja johtet fárrolaga. Dan golbma ákkastallanhámi ferte oppalaččat geahččat teavsta ulbmila ektui, omd. maid áigu sáddejeaddji muitalit guldaleddjiide ja manne? Makkár ákkastallan lea teavsttain? Makkár guldaleddjiide lea teaksta oaiuvilduvvon ja makkár oaidnu lea sis sáddejeaddjái ja su ságaide? Válljen baicca holistalaš geahččanvuogi ja doalahan analysa teavsta ektui maŋŋálaga ja čilgen ethos-, pathos- ja logosákkaid dakko gokko dat teavsttas bohtet lunddolaččat ovdan. Juohke teakstaanalysa gieđahalan retorihka dan golmma analysareaiddu vuodul.

3.5 Politihkalaš teavsttaid retorihkka – pathos-, logos- ja ethosákkastallan

Linda Tuhiwai Smith dadjá ahte ii leat ulbmilin hilgut buot oarjemáilmmi sajáiduvvan dutkanvugiid vaikko fievrreda ge álgoálbmotmetodologiija girjjálašvuhtii. Pathos-, logos- ja ethosákkastallamat leat vuogas reaidut girjjálašvuoda analysas vuodduuvvon juo Aristoteles áiggis, dutkat retorihka teavsttain (Kjeldsen 2016:31-33). Dat doahpagat čilgejuvvojit oanehaččat dás, muhto in deattut čilget retorihka fága ja historjjá duodi eambo go dat ášši ii leat relevánta mu dutkamuššii.

Ethos lea čadnon retorii dahje sutnje gii gulahallá. Son guhte earáid áigu jáhkihit, berre ieš doaibmat jáhkehahtti vugiin vai guldaleaddji váldá su duođalaččat. Sámi lávlagiid ja ráppaid dáfus lea dehálaš ethoságga omd. ahte teakstačállii ieš lea sápmelaš ja dovda sámi dili. Soaitá maid ieš vásihan bonju fápmostruktuvrraid sisabahkkemiid dáfus. Ethos lea čadnon dasa makkár oainnu guldaleaddji dahje vuostáiváldi oazžu retoras. Sámi politihkalaš teavsttaid

dáfus sáhtta geahččat makkár sajádat čállis lea dan dáfus. Diehttelasat nanne čáli insider-posišuvdna su jáhkehahttivuođa go oaivvilda sisabahkkemiid vahágahttit eatnamiid. Insider-posišuvdna, ahte čáli lea siskkobealde álgoálbmotmetodologija diskurssa, lea ovdamearka ethosii. Ethosis leat golbma dimenšuvnna (Hellum 2013: 85). Okta lea jierbmáivuolta, mii dán áigge sisttisoallá máhtu, gelbbolašvuolta ja profešunalitehta. Nubbi lea buorre karaktera dahje gutnálašvuolta čadnon etihkkii ja rievttis eallinnjuolggadusaide. Sámi lávlagiin ja ráppain sáhtta leat buorre karaktera go čáli háliida gáhttet luonddu. Ođđaset dadjanmáliin lea dat ovddasvástádus servodahkii, lundui, olbmuide ja ekonomijii. Goalmmát dimenšuvdna lea buorre dáhttu ja čájehit duohta beroštumi, nu go omd. háliidit dan buoremusa boahttevaš buolvvaide. Dat ahte várjalit eatnamiid, ovddasta buori morála ja lea ovdamearka ethosákkastallamii. Dat golbma dimenšuvnna addet jáhkehahttivuođa ja legitimitehta (Hellum 2013:85-86).

Logosákkastallamat ges čujuhit logihkkii, konkrehta ovdamearkaide ja eará ákkaide maid sáhtta iskat. Logihkka boahťa greikkagiela sánis *logos*, mii mearkkaša jurdaga, ákkastallama, jierpmi, prinsihpa dahje sáni. Logihkka-doaba adno maid mearkkašit jierpmálaš, doallevaš ja dárkilis ákkastallama. Logihkka-doahpagiin sáhtta čujuhit dihto prinsihpaide dahje njuolggadusaide máilmeoainnuide ja ipmárdusaide (Kuokkanen 2009:106). Sámi holisttalaš oaidnu lea dainnalágiin doaibmi logosákkastallan; buot lea oktiigullevaš. Eat ábut nuoskkidit iežamet ruovttu. Sisabahkkemiidda čujuheapmi, daidda mat juo leat dáhpáhuvvan, lea maid ovdamearka logosákkastallamii. Sáhtta leat ovdamearkan ahte dihto guvlui leat juo dihto logu sisabahkkemat boahťan, nu ja nu galle geaidnohuksema ja bartaguovllu. Dakkár statistihka sáhtta atnit ággan ahte ii berre šat billistuvvot eambo dan guovllus (Hellum 2013:88).

Pathosákkastallama ulbmil lea lihkahttit guldaleaddji dovdduid. Dakkár ákkastallamat leat oalle dábálaččat politihkas ja danne lea miellagiddevaš geahččat gávdnojit go dat sámi politihkalaš lávlagiin ja ráppain maiddái. Dat sáhtta čujuhit jierpmálaš ákkastallamii, muhto goitge čihkkojuvvon argumeanta mii boktá balu, suhtu, doaivaga jna. Ovdamearkan ráppa- ja lávllateavsttaid sáhttet leat garrusánit dahje metaforat mat leat biddjon kontekstii pathosákkastalla vehkiin (Hellum 2013: 90). Dovdduid lihkahttin sáhtta omd. leat boktit guldaleaddji árpmoštallandovddu čáhcelottázii mii šaddá vuojadit kemikálaid nuoskkiduvvon jávrris ja dainnalágiin boktit olbmo luondduvárjalanhálu (pathosákkastallan).

Muđui analysas anán vuodustuvvon analysagaskaomiid ja geahčan mainnalágiin giella, dajaldagat ja ovttaskas sánit adnojuvvojit gielalaš reaidun. Daid čilgen dađistaga gokko dat analysas bohciidit.

3. 6 Kritihkka metoda hárrái

Politiikhkalaš teavsttaid kontekstuála analysa álgoálbmotmetodologiija olis gáibida vuđolaš historjjálaš, servodatlaš ja politiikhkalaš čilgehusaid ja digaštallama. Jus politiikhkalaš dieđuid ja digaštallamiin mat bohciidit dákkar analysas galggašii gáržžidit, de livččii láivudahttime álgoálbmotmetodologiija. Servodagas leat eará oaivilat ja diskursat maiddái, muhto gávdnojit doarvái teroijjat ja dutkamušat mat daid ovddidit. Dán dutkama diskursa lea álgoálbmotjittii luoitit saji, mii lea álgoálbmotmetodologiija ulbmil. Muhto dušše kontekstuála- ja álgoálbmotvugiin analyseremiin bidjá analysa makrodássái ja unnit struktuvrrat gielas báhcet. Danne ii leat doarvái dušše kontekstuála analysa atnit reaidun.

Divttaid mikrodási ja smávva giellaosiid, geažuhemiid ja dadjanvugiid sáhtta láchppit čielga kontekstuála analyseremiin. Dainnalágiin sáhtta oppalašvuohta láchppot, vaikko oppalašvuohta lea juste kontekstuála vuogi ulbmil. Guhkit čállosiin nu go románain, lea stuorit várra smávva nyánssaide čalmmehuvvat kontekstuála analysas, muhto ráppa- ja lávllateavsttaide sáhtta dat doaibmat buorebut divttaid sátnekonomiserema dáfus, go dat eai leat nu guhkes čállosat. Dain lea nappo oanehet teaksta maid bidjá kontekstii.

Smávva giellanyánssaid čalmmustahttimis ferte lassireaiduid atnit, nu go teakstaanalysa reaiduid mas iskkan retorihka *mikroperspektiivvas* sániid, dadjanvugiid ja cealkagiid bokte ja makkár konteavsttas dat bohciidit (Kjeldsen 2016:239). Dasa lean välljen ethos-, pathos- ja logosákkastallamiid ohat. Nubbi ášši lea ahte álgoálbmogiid filosofiijaide ja epistemologiijaide lea mihtilmas oppalašvuohta: dat eai vikka meroštallat, sirret ja kategoriseret albmanemiid ja dieđu (Kuokkanen 2009:45). Dán dutkamis lea oktiigullelašvuođa ipmárdus mii deattuhuvvo. Ethos-, pathos- ja logosákkastallamat retorihkas lea lassireaidu mainna guorahalan álgoálbmotjurddašemi teavsttaid analyseremis, mii lea váldooassi dutkamis. Dasto lea vel, go gielas ohcá retoraláš gaskaomiid, de han olmmoš geavaha iežas retoraláš gaskaomiid iežas ákkastallamis ja stivre analysa fokusa gosa

ieš háliida geainnu. Eará olmmoš go mun livččii välljen eará divttaid go mun, eará čuolmma ja maddái eará diskurssa.

Lean välljen dan guokte metoda mat iežan duogážiin, vásáhusvuoduin ja beroštumiid vuodul orrot vuohkkasepmosat juste iežan dutkančulbmii. In sáhte duođaštit ahte dat leat rievttis dutkanmetodat, ferten dušše árvvoštallat. Ii oktage dutki sáhte guđege girjjálašvuoda metoda duođaštit buoremussan ja rievttamussan iežas dutkamis. Dat sáhtá leat sihke hehttehussan ja riggodahkan girjjálašvuoda dutkamii. Lea maid nu ahte sámi girjjálašvuodadutkamis ii leat vuos nu olu dutkojuvvon ahte leat buohtastahttinvejolašvuodat omd. das makkár metodaid earát leat geavahan sullasaš dutkamiin. Sámi dutki šaddá dávjá akto gállit geainnu go leat unnán eará dutkamušat doarjjan. Dat diehttalasat sáhtá dagahit rašit dili dutkáihke dutkanproseassa oktavuodas ja dutkanbohtosiid ektui. Álgoálbmotmetodologiija dutkamis ii leat seamma vejolašvuodda go oarjemáilmmi dutkamis gávdnat doarjaga váilevaš dutkanhivvodaga geažil. Muhtumat sáhttet oaivvildit ahte lea bahá čalmmehuvvat eará áššiide go dutká álgoálbmotmetodologiija vuodul. Dan lean geahččalan garvit go lean guokte metoda atnán; retorihka sajáiduvvan analysareaidduiguin ja kontekstuála vugiin álgoálbmot insidre-posišuvnnas dutkan, vai šaddá riggát analysa. Dan dáfus lei soaitit nannoset vuoddu alccen dutkin välljet ovttá sajáiduvvan, dovddus dutkanmetoda nu go omd. historjjálaš-biográfalaš metoda dan sadjái go álgoálbmotmetodologiija konteavsttain ja retorihkain dutkat, muhto nuppe dáfus dat ii livčče addán dan analysavejolašvuoda välljejuvvon teavsttaid hárrái go maid mun háliidan.

Álgoálbmotmetodologiijas lea ehtalaš bealli maid ferte vuhtii váldit servodagas smávva báikegottiin. Lea dehálaš ahte dutki čađat doalaha objektiivlaš dutkandási go dutkanmateriála lea iežas guovlluid birra, čállojuvvon olbmui geaid soaitá dovdat, suohkanis gos ieš ássá jna. Nu lea sámi máilbmi buot áššiid dáfus unni; buohkat dovdet buohkaid, dahje juobe dihtet ge geat sii leat. Nuppe dáfus dat lea givrodan, go diehtit ahte *insider-posišuvdna*, ahte olmmoš dovda birra gos dutká ja ieš lea oassin das, deattuhuvvo positiivlaš beallin álgoálbmotdutkanis.

Muhtun sajes teavsttas ja analysain leat geardduheamit danne go omd. *insider-posišuvdna* deattuhuvvo olles dutkamis. Das lea dihtomielalaš jurdda ahte analysaid ja kapihttaliid galgá maid sáhttit lohkat sierra, servodatlaš-, oahpahuslaš- ja dutkanávkkestallama jurdagiin.

3.7 Dutkanmateriála välljen

Vejolašvuohta livččii leamaš välljet teavsttaid boarráset sámi klassihkkáriid gaskkas, nu go Áillohačča, Mari Boine, Máze Nieiddaid dahje Deatnogátte Nuoraid teavsttaid.

Girjjálašvuohta speadjalastá servodaga ja dan olis lea ulbmil leamaš geahččat ođđaseamos teavsttaid jurdagiin ahte govvidit dálá servodaga. Lean välljen ođđaset áigodaga goas divttat leat almmuhuvvon, namalassii áigodagas 2013-2016. Leat olu lávlagat, luodit ja ráppat ilbman juste dieid jagiid, nu ahte analyseremii lean ferten välljet lávlagiid ja ráppaid. Luohti livččii leamaš vejolašvuohta, muhto luohti lea sierra šaŋŋer álgoálbmotgeahčastagain. Dan šaŋŋeris leat dajahusat, ii ge leat nu olu teaksta analysavuodđun go lávlagiin ja ráppain. Loahpalaččat lean ráddjen dutkanmateriála viđa tekstii; golmma lávlagii ja guovtti ráppai mat analyserejuvvojit dán dutkamušas.

Lea leamaš eaktun ahte dutkamuš galgá govvidit dálá antikoloniála báru ja ahte leat nuorra čállit. Čállit galge leat Norgga, Ruota ja Suoma beale sápmelaččat vai šaddá nu viiddis perspektiiva go vejolaš. Dán dutkamušas in leat deattuhan välljet dutkanmateriála sohka beali mielde, muhto teavsttaid mielde, nu ahte čállit leat njeallje dievdoolbmo ja okta nissonolmmoš. Ráppemis leat dievdoartisttat eanetlogus ja lea váddáset dan geažil olahit dásseárvvu sohka beali dáfus, jus dat livččii leamaš ulbmil. Nissonrápparat gávdnojit gal, omd. Ruota beale nisu Maxida Mäarak. Dán viđa teavsttas maid lean välljen analyseret, oktasaš vuolggasadjin ahte sápmelaš lea čállán daid, vrd. teoriijaoasis čilgejuvvon insider-posišuvnna (Smith 2012).

Njeallje teavstta leat davvisámegillii ja okta lea engelasgillii. Engelasgiella dáidá teakstačáli bealis välljejuvvon poesijagiella ulbmiliin joksat eanet olbmuid sihke álbmogis ja kolonisttaid dáfus álgoálbmotmetodologiija dekoloniserema ulbmiliin. Danne in ane engelasgiela hehttehussan välljet analyseret dan sámi girjjálašvuođa teakstan. Dasto lea eaktun ahte juohke teaksta lea almmuhuvvon CD- hámis ja juohke čáli lea vuotán juogalágan bálkkašumi dahje goit almmolašvuođas ožžon earenoamáš fuomášumi, nu go dat iešguđetge artisttat leat dahkan. Livččen sáhttán čilget čáliid bálkkašumiid hárrái maid veaháš, muhto dan in daga dutkanmateriála kapihttalis. Dan čilgen baicca oanehaččat juohke teavstta analysa álggadettiin.

Teavsttat maid lean välljen dutkanmateriálan, leat:

<i>Valvi gaskii</i>	Suoma sámi čálli Niillas Homberga
<i>We are still here</i>	Ruota sámi čálli Sofia Jannok
<i>Leat go friija?</i>	Suoma sámi čálli Niko Valkeapää
<i>Ruovdestállu</i>	Suoma sámi čállit Ailu Valle ja Amoc
<i>Min guovlu</i>	Norgga sámi čálli Nils Rune Utsi - Slincraze

Daid analyseren maŋŋálaga dieinnalágiin go leat čállojuvvon dás bajábealde. Das movt teavsttat leat vuoruhuvvon maŋŋálaga, ii leat mihkkege mearkkašumiid.

4. kapihtal – Analysaoassi

Dán kapihttalis analyseren vihtta polihkalaš lávlla- ja ráppateavstta maid bijan servodatlaš ja historjjálaš kontekstii geahčadettiin teavsttaid retorihka ethos-, pathos- ja logosákkaid vuodul. Vuosttaš teaksta lea Suoma beale čálli Niillas Homberga lávlla *Valvvi gaski*. Nubbi teaksta lea *We are still here* maid Ruota beale sámi nieida Sofia Jannok lea čállán. Goalmmát teaksta lea *Leat go friija?* maid Niko Valkeapää, Suoma beale sámi artista lea čállán. Njeallját lea Áilu Valle *Ruovdestállu* masa anárlaš Amoc-artistanamain lea čállán oasi, ja soai leaba Suoma beale sámi bártnit. Viđat teaksta lea *Min guovlu* maid Slincraze, Norgga beale sámi bárdni Nils Rune Utsi, ráppe.

Buot analysat leat nu ahte álggus analysa čalmmustahtán retorihka ja loahpas joatkkán analysa insider-perspektiivvas konteavstta guorahallamiin. Goitge ii leat vejolaš, ii ge dárbblaš ge, buot sajiin čavgadit sirret osiid. Dat mannet muhtun sajiin veaháš giehtalaga danne go poeŋga ii leat čalmmustahttit goal lea retorihka ja goal lea konteaksta. Baicca háliidan ahte ságat johtet njuovžilvuodain ovddosguvlui ja holisttalašvuoda oainnuin. Lea dihtomielalaš välljejummi ahte in hálit analysaid boatkut bajilčállaggiuin.

4.1 *Valvvi gaskii* – analysa

Valvvi gaskii lea lávlla maid Ohcejoga bárdni Niillas Holmberg, riegádan 1990:s, lea čállán. Son lea nuorra multidáiddár; sihke lávlu, musihkkár, neavttár ja diktačálli. Lávlla lea almmuhuvvon CD:s *Assimilašuvdna blues* (2013). Son lea almmuhan guokte diktačoakkáldaga, vuosttaš lea *Dego livččen oaidnán iežan* (2009) ja nubbi diktačoakkáldat lea *Amas amas amasnuvvat* (2013). Dainna diktačoakkáldagain vuittii son Sámeráđi girjjálašvuodabálkkašumi 2014:s ja nominerejuvvui Davviriikkaid girjjálašvuoda bálkkašupmái 2015:s, muhto doppe ii vuoitán bálkkašumi. 2011:s almmuhii CD *Manin guottán girjji fárus* ja 2013:s almmuhii CD *Assimilašuvdna blues* mas *Valvvi gaskii* lea fárus. Son lea maid mielde *Suohpanterror*-aktivistajoavkkus. Niillas Holmberg lea čužžon olu lávddiid alde sihke sámi festiválain ja eará báikkiin, ja sus leat olu lávlagat ja musihkkavideot nehtas, omd. YouTubes. Su diktemušas lea olu politihkalaš sisdoallu ja

álgoálbmotjurddašepmi eanangáhttema ektui. Dat teaksta, *Valvvi gaskii*, soahpá álgoálbmotmetodologiija jurddašepmái ja dan dahká oppanassiige olles CD mas dat lávlla lea oassin, namas *Assimilašuvdna blues*. Čuovvovaš analysas ákkastalan mainnalágiin lávllateaksta čatnása álgoálbmotjurddašepmái ja kontekstii.

Valvvi gaskii lea miellagiddevaš teaksta dan dáfus go das lea olu geažuheapmi ja metaforageavaheapmi. Dan maid čilgen eambo loahpas analysa, gos veahá buohtastahtán čálloša *Suola ja noaidi*-luđiin maid teoriijaoasis namuhin.

Valvvi gaskii-teavsttas lea eará stiila go omd. ovttá Holmberga eará vuostálastinlávlagiin nu go *Gallok*-lávlagis, mas lea njuolggo muitaleapmi ja unnán geažuheapmi, ja mii lea čállojuvvon juste dan dihto sisabahkkemii Galloka guovllus. *Valvvi gaskii* teaksta lea eambo oppalaš ja sáhtta heivet vaikko guđe dáhpáhussii dahje politihkalaš vuostálastimii ođđaáigásaš servodagas gos dollet čoahkkimiid, vuodđudit lávdegottiid ja eará demokrátalaš vugiiguin barget. Dan oaidná *Valvvi gaskii*-teavsttas das go dáhpáhusa fokus lea čoahkkinlanjas. Das leat dulkonvejolašvuodát ja nappo maiddái olu retorihkka maid sáhtta guorahallat pathos-, logos- ja ethosákkastallamiid ohcamiin. Das lea jozzideapmi, mii maiddái lea sámi árbevieru oassin ja eará dadjanvuogit mat hervejit dan fáttá.

Lávllateaksta lea vižžojuvvon CD-olggožis ja lea dáinnalágiin:

Valvvi gaskii

*Nie čoahkkinlanja uksariehpu rahpasii
dasa báhce golbma ráiggi fina geahččamin
siste gávdnen lanja dievva apmasiid
sii eai dovdan mu in ge mun dovdan sin
dihten dušše dan ahte sii eai lean mu guldalan
go lohken aht` in lávke sin fatnasii
sii gužža buvssain jerre manin mus lei bissu giedastan
vástidin, manin ii*

*okta válddii geaiggogiedaid moadde lávkki ovdalii
dovdat go mii du ovddežis
mu namma lea boazoeaiggát ja mun lean vuolgán máddelii
go sáhka bekkii návdečorragis
muitalit maid lean vásihan, mo návdi lea dolvon opmodan
go sii eai diktán beaivvi čuvvgodit
dál orru ahte návdevalvvi gaskii lean dádjadan
ja gumppe eatni gártan rávkalit*

*na dat ii mannan áibbas nu go ledjen ovdalgihtii hálidan
mun butkkás lihken oaivebákčasii
ja muittu oalát manahan go ledjen láttánčáži válddestan
ja ovttain gieđain vuodján gávpogii
ja jus dáppe luitet mu gosage, in juga šahten goassege
ja manan ruovttoluotta eatnamii
gos suollemasbivdi ii šat dárbbas ihkku mannat meahccáige
gumppet leat boahtán márkanii*

4.2 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehččon konteakstuála vugiin

Pathos lea apeallahápmi mii geahččala boktit guldaleaddji dovdduid dál ja dás (Hellum 2013:90). Go teakstačállli, gean retorihka čilgema oktavuodas maiddáai heive gohčodit sáddejeaddjin, atná pathosákkastallama, de geahččala boktit guldaledjjiid dovdduid omd. ilu, suorganeami, balu, suhtu, árpmoštallama dahje eará dovdduid. Sáhtta dadjat ahte teaksta álggahuvvo pathosákkastallamiin, danne go divtta namma *Valvvi gaskii* juo addá heajos assosiašuvnnaid olbmui. Valvi leat eanet go moadde sivdnádusa mat bohtet fápmočájehemiin ja áitimiin. “Valvi” lea veahá negatiivvaláš. Ovdamearkka dihte lea “čora” eanet positiiva sátni, muhto dat ii govčča seamma ášši. Valvi lea omd. juogalágan návdečora dahje rievvárat main dahje geain eai álo leat buorit dahje rehálaš áigumušat. Bohccot eai omd. boađe goassege valvin, muhto čoran dahje eallun. Gumppet ges eai boađe čoran, muhto valvin. Olbmuid birra eai ge láve lohkat valvi, muhto omd. olmmošálbmot. Dološ čuđiid birra sáhtta dadjat ahte sii bohte valvin, rievdeami áigumušain. Muhto, ii oktage guhte buriin ságain ja áigumušain boahtá, boađe valvin. Guhte valvvi gaskii gártá, lea áibbas dorvvuheapmi ja oarbbis. Dakkáraš dilis ii dieđe movt geavvá, ii dieđe maid valvi fuomáša bargat. Rohkkáha go, ja jus rohkkáha, de lea ain eahpečielga boadus. Áidna maid diehtit, lea ahte valvvis lea eambo fápmu go sus gii valvvi gaskii gártá. Dat duodašta bonju fápmostruktuvrra mas ii leat veahášge ovtadássásašvuohta. Doppe lea soames guhte lea gártan fápmohisvuođa dillái ja šaddan vuollástit iežas soapmásii. Dat dilli boktá guldaleaddji sympatiija ja deaivilis namain ja dainna dihtomielaláš sátneválljemiin lihkestuvvá pathosákkastallan.

Vuosttaš linjá álgá dainna ahte čoahkkinlanja ukša rahpasa. Dakko bokte mii diehtit ahte olbmot leat áššiid meannudeame gul demokrátalaš vugiin, goit sii geat leat boahtán dahje bovdejuvvon dan čoahkkimii. Sii soitet mearrideame ođđa sisabahkkemiid doaimmahit,

muhto dan dieđusge mii eat dieđe. Logalaš lea goit ahte dat olmmoš guhte teavsttas boahtá čoahkkínlanja uvssa lusa, ii leat searvvis mearrideame daid čoahkkínáššiid. Dan oaidnit das go goalmát linjjás muitala ahte doppe leat amas olbmot geaid son ii leat goassege oaidnán ja ahte sii leat dievva lanja. Dat mearkkaša ahte sii leat oallugat, dego valvi. Teaksta joatká

*sii eai dovdan mu in ge mun dovdan sin
dihten dušše dan ahte sii eai lean mu guldalan
go lohken aht` in lávke sin fatnasii.*

Das oaidná ahte sus ii leat jerrojuvvon mihkkege áššis, ii son leat daid olbmuid oaidnán ge ovdal. Sii eai leat jearran dahje guldalan makkár oaivilat sus livčče áššiin mat garrasit sutnje váikkuhit. Dat lea juoga mii boktá guldaleaddji ge ja boktá jurdaga lea go dat eahpevuoiggalaš? Ii oktage liiko jus mearrádušat áššiin mat sutnje njuolgut gusket, dáhpáhušvet sus jearakeahtá. Dat dovddu boktin doaibmá retorihkas pathosággan (Kjeldsen 2016:33.) Dat lea ge maid oalle dábálaš álgoálbmotgeahčastagain ahte sisabahkkejeaddjit leat jearakeahtá bohtán eatnamiidda ja guovlluide. Sii orrot dego demokrátalaččat mearridan áššiid go dat leat čoahkkimiin meannujuvvon, muhto aistton Áillohačča, sii leat ieža čállán daid lágaid maid ieža fas čujuhit. Eai álgoálbmogat leat leamaš fárus čállime daid, sidjiide leat dat dušše geigejuvvon. Sáhtá gal maidái muitalan oaiviliiddis ovdal go dadjá ahte lea lohkan son ii lávke sin fatnasii, muhto *sii eai lean mu guldalan*, nappo ahte ii boađe čuovvolit sin áigumušaid ja dat nuppit olbmot gas eai áiggo jorgalit oainnuset. Oaidnit goit čielgasit ahte son lea hui vuostá čoahkkinoasseváldiid áigumušaide ja ahte son dasto lea bohtán garra vuostálastinoaviliiguin báikái gos čoahkkín dollojuvvo.

Čihččet linnjás bohtá hirpmástuhtti “surprice” (Abbot 2008: 57) dahje vuorddekeahtes dáhpáhus mii healkkehahtá guldaleaddji ja lihkahtá su dovdduid. Dakkár dáhpáhusat leat maid pathosákkastallan. Mii gullat ahte sápmelaš lea bissuin baldán čoahkkínlanja olbmuid issorasat. Ieš váldopersovdna muitaleaddjiperspektiivvas dadjá:

*sii gužža buvssain jerre manin mus lei bissu giedastan
vástidin, manin ii*

Gasku dan duodalašvuodas teavsttas geavahuvvojit jozzideapmi ja skealmmas dajaldagat mat leat ge guovddázis sámi árbevirolaš ovdanbuktimis. Jozzideapmi dán divttas boahtá ovdan moatteládje. Vuos go čoahkkinlanja olbmot, geat baluin leat gožžan buvssaide, jerret manne son čuožžu das bissu giedas ja son jozzida ruovttoluotta gažaldagain *manin ii?* Das orru bilkideame eiseválddiid, čájeheame ahte son ii ane eiseválddiid árvvus geat sápmelaččaid ealáhusa áitet. *Gožžan buvssaide* goit lea čielga bilkideapmi. Sáhtta buohtastahttit daid olu sámi bilkomuitalusain eiseválddiid birra, earenoamážit báhppa- ja luhkkármuitalusain. Lea hui dábálaš sámi muitalanárbevierus dakkár bilkideapmi (Oskal 2010).

Bilkideapmi dahje ironiija gullá njealji *tropa* searváii ja dat tropat doibmet maid retorihkkan. Tropa lea gielalaš dadjanvuohki, omd. gohčodot juoidá eará namas go dat lea. *Láttánčáhci* lea ovdamearka tropai metafora hámis. Dat mearkkaša viidni, muhto das lea vel viidát mearkkašupmi mii gáibida historjjálaš konteavstta máhtu, namalassii dieđu mainnalágiin alkohola fievrreduvvui Sápmái. *Láttánčáhci* lea metafora, mii lea nubbi dan njealji tropas. Dat guokte eará leat metonymi ja synekdoke, muhto daid in ane dán analysas (Kjeldsen 2016: 204).

Nubbi ovdamearka jozzideapmái, lea go divtta váldopersovdna presentere iežas ja dadjá *mu namma lea boazoeaiggát*. Dakkár oppalaš namma iešalddis deattuha su rolla ja gean namas son lea boahtán dohko, namalassii juohke olbmo namas gii eallá dan luonddus maid oasseváldit čoahkkinlanjas leat ráhkkaname billistit. Dán teavsttas dat lea sápmelaš, dahje nu go boahtá 11. linjás ovdan, *boazoeaiggát*, dat gii lea gártan valvvi gaskii ja guhte oazžu guldaleaddji sympatiija dán dilálašvuodas. Boazodoallu lea oahpis mángasii ja boazoeaiggáda dilli maiddái. Dilli lea oahpis sápmelaččaide ja lea mielde nanneme teavstta váldopersovvna insider-posišuvvna mii čilgejuvvui teoriijaoasis. Dat presentašuvvna teavstta váldopersovvnas: *mu namma lea boazoeaiggát*, nanne guldaleaddji luohttámuša ahte son diehtá dili ja dat guoskkaha dakkobokte maiddái *ethosargumeantta*, lassin pathosákkastallamii. Ethosákkat gullet jáhkehahttivuhtii (Hellum 2013:85). Go váldopersovvna ieš lea boazoeaiggát, de jáhkiha guldaleaddji buorebut, danne go son lea *insider-posišuvvna* (Smith 2012).

Pathosargumeanta mii nanne ášši duodalašvuoda ja sápmelačča vuorrástuvvama, lea go váldopersovnnas lea bissu gieđas ja lea juo báhčán golbma ráiggi čoahkkinlanja *uksarihpui*. Dat čielgasit surgeha guldaleaddji go čoahkkinlanja uksii soames lea báhčán golbma ráiggi. De gal olmmoš jurdila ovttatmanu; mii lea siskkobealde lanja dan uvssa duohken? Lea go deaivan čoahkkinbeavdeguoras soapmása go uksaráigge báhčá? Jus lea deaivan, vel go lea dat olmmoš eallime? Dat sáhtta leat logosákkastallan maiddá, danne go olbmuid ja servodaga vásáhusat čájehit ja duodaštit ahte olmmoš gii dakkáriid lea bargan, sáhtta leat botnehis ja rájekeahes bahádahkki. Dan leat olbmot šaddan oaidnit ja vásihit buot davvirikkain maiddá. Olmmoš jurddašišgoahtá dán áigge terrorvára ja govahallá jurdagis bissoolbmáid almmolaš báikkiin guđet bohtet vigihis olbmuid ala. Dat bokta suorganeami dovddu guldaleaddjis dan mađi ahte sivu soaigá ja pathosárgumeantta ulbmil maiddá ollašuvvá dainnaláigiin, go čoahkkinlanjas han sáhtášii vaikko gii čohkkáme, vaikko son ieš dahje goitge muhtun oahpes olmmoš. Ii sámi servodat lea nu stuoris ahte soapmása ii dovdda oallut čoahkkinoasseváldiin.

Terrordagut eai leat mainnage lágiin bealuštahttit, muhto dakko boahtá sisa *vuorrástuvvan*-doaba. Mii lea vuorrástuvvan rievtti mielde? Vuorrástuvvan lea go olmmoš lea gártan nu heahti dillái ja gáržžáhallan ahte ii šat nagot oaidnit čovdosiid ja sáhtta reageret irrašonealla vugiin. Juste nu lea teavstta váldopersovdna dahkan go bođii bissoin čoahkkinlanjii, ja ii dušše dan. Báziid maiddá uvssa čađa golbma luoda beroškeahhtá olbmuid geat leat siskkobealde lanja. Guldaleaddji surgeheami retorihka lea pathosákkastallan.

Go olmmoš háliida čájehit empatiija soapmásii gii váivviid sisa lea šaddan, de láve sáhttit dahkat dan gohčodettiin nuppi olbmo “rieħpun” dahje “headjun”, dahje vaikko “headjurieħpun”, earenoamážit mánáid geaidda lea hávvi šaddan dahje earaládje leat bávččagan. Dán teavsttas lea uksa lea ožžon “*rieħu*” árpmoštallama namahusa, manin ii leat dábaláš jápma diŋggaid gohčodit. Das sieluiduhtta jápma diŋgga ja addá dasa juogalágan rolla. Makkár jurdda son dan duohken sáhtta leat? *Rieħpu*-geažus dego ráhkkanahhtá guldaleddjiid juogalágan dillái mas oažžu vuordit heajos dahje vártnuhis sága dan uvssa oktavuodas. Sárnenuohhta maid dieđusge heive; das lea allitterašuvdna; uksarieħpu rahpasii. Diet oasit divttas čujuhit guldaleaddji dovduide; ja dat leat oalle garra pathosákkastallamat, earanoamážit vel go maŋjel gullat das leat luodđaráiggit.

Dábálaččat lea nu ahte go uksa rahpasa, de dat adno metaforan ođđa ja buorit vejolašvuodaide mat leat ovddabealde ja olmmoš sáhtášii dán ge teavsttas oažžut buriid boahpteáiggevuordámušaid uvssa rahpaseamiin. Muhto de lea sátnelaohppa “-riehtpu” mii muitala ahte jus dán uvssa rahpaseapmi ii geažut buriid. Uksariehtpu lea maid dieđusge “riehtpu” go dasa leat bahččon golbma ráiggi. Vuosttažettiin eai dieđe guldaleaddjit mii dáhpáhuvai olbmuiguin uvssa siskkobealde. Dasa lassin dat rahpá vártnuhisvuoda dovddu ja dili go olbmot geat leat dan uvssa duohken, leat ráhkkaneame ođđa luonddusuoládemiide ja sisabahkkemiidda guohtuneatnamiidda. Nanne vel dan duohtavuoda *logosargumeanttain* go ávžžuha “fina geahččamin” – namalassii oaidná čáli ieš ge ahte dat lea nu absurda ahte nubbi ii dáidde jáhkkat dasa ja dainnaláigiin áiggošii vel duođaštit dáhpáhusa. Logosákkastallan han nanne logalaš oktavuoda ja čujuha duođaštusaid (Hellum 2013:88). Danne fuomáša ieš muitaleaddji ge vel ákkastallat ahte “jus munnje it jáhke, na fina dasto doppe geahččame vai ieš iežat čalmmiiguin oainnát daid luodđaráiggiid. De goit almma jáhkát.” Dat lea duođašteapmi ja dainnaláigiin ollašuvvá maiddái logosákkastallan teavsttas.

Dat ledje golbma ráiggi bahččon čoahkkinlanja uksii go bahádahku ollašuvai. Sáhtá go symbolageavaheapmi leat oassin retorihkas? Iešalddis sáhtá dadjat ahte golbma lea goit symbolalaš lohku golbmaoktalašvuodas. Dat lea dego logosákkastallan, go sámi dološ oskkus ledje golbma sámi nissonipmila, sámi myhtalaš máilmmis golbma gállábártni nástin almmis, risttalašvuodas lea áhčči, bárdni ja bassivuoigŋa. Oarjemáilmmis ges muitalusain golbma dáhpáhusa main goalmmáda bokte čuovvu loahppadáhpáhus. Muitalusain maid leat dávjá golbma vieljažaga, prinseassa dahje mat nu eará hámi, ja golbma dáhpáhusa main goalmmáda maŋŋel boahá muitalusa gelddoleamos dáhpáhus. Nu dán goalmmát luodđaráigama maŋŋel lohkki vuordá bohtosa, ja uksa han rahpasa ge. Soaitá ahte livččiimet vuordán juoidá buori dáhpáhuvvat, áinnas vaikko ahte čoahkkináigumušat jorgaluvvojit buorrin? Sisabahkkemiid heaittiheami?

Boazoeaiggát teavsttas govvida sápmelačča gii lea áibbas sorjavaš lundui. Jus luondu billistuvvo, de jávká maid su ealáhus. Jus su ealáhus jávká, de assimilerejuvvo stuoraservodahkii ja šaddá barggu ánuhit, gahpir gieđas. Teaksta addá assosiašuvnnaid maŋemus áiggiid surgadis áitagiidda sámi servodagas; ruvkedoaimaáitagaš Gállokii, Nussir Fieddarii ja ruvkeáitta Biedjovággái, bieggamilluhksema áigumušat mángga Finnmárkku

orohakkii ja Kalvvatn-guovllus Áarjel- Sápmái. Ii dat leat mihkkege skeaŋkkaid lundui gudnijahttin dihte dan, baicca vahágin. Danne ii hálit boazoeaiggát kolonisttaid fatnasii lávket, dahje nuppiin sániin; searvat sin hommáide. Son deattuha ahte ii son dovdda sin, eai ge sii su. Dainnalágiin čalmmustahttá maid ahte sis ii leat persovnnalaš vuostehágolašvuohta, muhto sin rollat servodagas leat gazzalagaid. Sis ii leat ollenge seamma *diskursa*.

12. linjás čilge ge manne son ferte reageret, namalassii danne go sin dilli lea áitojuvvon: *go sáhka bekkii návdečorragis*. Návdečora han lea ge ieš dat valvi, dat man gaskii lea gártan, dat mii lea vuolgán speadjat. Dat sáhttet leat eiseválddit mat mearridit daid vahágahttimiid. Boazoeaiggát lea boahtán vásáhusaidis mitalit: *mitalit maid lean vásihan, mo návdi lea dolvon opmodan*. Sii han leat oba eallinvuođus manaheame, lea vuorrástuvvan ja dilli lea čuohcan nu ahte ii leat šat boahtteáiggi doaivva: *go sii eai diktán beaivvi čuvvgodit*. Návdi sáhttá maid doaibmat metaforan eará ja ođđaáigásaš speajáriidda. Lean gullan Ruotá beale sápmelaččaid gohčodeame toga masa olles čorragat vuojuhallet, *ruovdenávdi*.

Dan dilis leat ge máŋggas dovdan ahte beaivi ii čuvvgodan. Vuorrástuvvan ii dárbbas leat dušše eatnamiid gáržžideami dihte. Dán áigge lea okta dain stuorámus áitagiin nuorra boazodolliide go eai beasa juolggi ala ge, go boazologu unnideamis bággejit maiddái easkaálgiid unnidit boazologu gorrelogu mielde. Lea vuorrástuhtti dilli nuorra olbmui diehtit ahte ovdal go oppa álgá ge rávisolbmo eallima, ahte bargguin ii lihkostuva ealihit iežas ja boahttevaš bearraša. Máŋgii leat maid oaidnán ahte boazodoalli lea gártan nu akto, unnin ja fámoheapmin stáhta vuostái. Dasa lea buorre ovdamearka boazosápmelaš Jovsset Ánte Sara gii guovtte háve lea lágastan stáhta vuostá boazologu unnideami áššis, álggos Deanus 2016 guovvamánus ja Romssas 2017 giđasdálvve. Son lea nuorra bárdni geas lea unna eloš maid ain sihtet unnidit bistevaš unna logožii boahtteáigái. Dainna unna boazologožiin galgá gul ealihit iežas, oastit buot dárbašiid boazodollui ja hukset báikkiid, ovdánit ja birget, boahttevaš mánáid biebmat. Ovddeš Sámedikki presideanta Aili Keskitalo čuovui dan diggeášši Romssas ja celkkii mediai ahte stáhta atná eanangáržuma ággan boazologu unnideapmái. Dat lea paradoksa go stáhta ieš gáržžida eatnamiid sisabahkkemiiguin. Gumpevalvi ii divtte beaivvi čuvvgodit sin ektui. Dat lea ođđaáigásaš kolonialisma, masa čujuhuvvui teoriijaoasis. Čoahkkinlanjas lea gumppe eatni gártan rávkalit. Gumpeadni sáhttá leat njunuš láidesteadđji

politiikkalaš fámuin, dan vártnuhis dillái, geas maiddá leat olu čivggat, namalassii olu čuovvoleaddjit su áigumušaide.

Maŋemus vearssas vuosttaš linjjás muitala ahte ii mannan nu go jurddašii. Son lea gártan giddagassii láttánčázi dihte. Láttánčáhci lea metafora viidnái, juhkosii mii sápmelaččain ii lean ovdal kolonisttat bukte dan. Viidnejuhkama bohtosa diehtit bures, Guovdageainnu stuimmit bohciidedje ee. viidnevuovdima geažil. Nu dán divttas ge čuzii láttánčáhci aivve hejot. Dasa gávdnojit historjjálaš duođaštusat. Dat lea nappo logosákkastallan teavsttas.

Boazoeaiggát sivahallá iežas. Ovttain giedain vuodján márkaniid sáhtta leat metafora dasa ahte sus eai lean buot dáiddut ortnegis dahje buot sávzzat čoahkis. Vuorrástuhtti dilis ii doaimman oavvi ge go jur bissuin báži golbma ráiggi uksii lanjas gos leat dievva olbmot, dainnaláigiin lei dušše beallegiedat. Vaikko gáhtá ja jallaša iežas juhkanvuodá dihte, de čielgasit ii leat vuollánan vaikko eiseváldi soaitá ge doaimmut dan. Ii heaitte bivdimis, ii ge áiggo heaitit ohcamis ráđi boahhteáiggis. Erohus lea dušše ahte dál ii ábut šat čihkosis bargat, nu go sápmelaš lea dahkan juonalašvuodain. Suollemasbivdi ohcá boraspiriid suoli. Dáidá govvidit ahte geažáhallamiin ja juonaiguin ii šat dál birge. Áigi lea rievdan ja eiseválddit geat mearridit, eai ipmir geažáhallama. Retorihkka dás lea ahte ferte čielgasit cealkit oavviliid ja garraset bargomálliid gávdnat, dego apeallahámiid maid buohkat fáhtejit.

Divtta váldopersovdna maid ii vuollán dasa vaikko lea ge válddahallan gitta eiseválddiide geain lea fápmu. Dilli lea šaddan nu vearrái, gumpet leat bohtán márkaniid. Ferte garrat daid badjelii, ferte njuolgut vuostálastit. Suollemas bivddu geažuheapmi lea buohtalasvuohka *Suola ja noaidi*-dajahusaide. *Suola ja noaidi*-divttas ávžžuha muitaleaddji geažuhanvugiin eará sápmelaččaid vuostálastit, seammaládje go boazoeaiggát dás gávnnaha ahte dál ii doala šat dušše suollemasbivdu. Dakko gávnnavuovvo goappaš teavsttain duppalkommunikašuvnna vugiin ahte vuostálastit das ferte ja dat lea ávžžuhus maid kolonisttat eai nu álkit fáhte. Goitge loahpas boazoeaiggát dovddaha ahte ii son vuollán gal, bivdá son gal ain návddiid ja vel álkit go ii dárbbas meahcis bivdit. Gumpet han leat bohtán márkaniid, namalassii ahte dál ii leat šat čiegus assimileren nu go ovdal. Dál lea oinnolaš eananribadeapmi ja vel priváhta opmodaga ribadeapmi. Dál áitet sáhkkoheit jus eai speaja ieža iežaset, na jus eai unnit ealuideaset vaikko ii soaitte beare olu boazu nuorra olbmot geasa beaivi ii leat vel čuvvgodan

ge. Boazoeaiggát áigu jávkadit návddiid dás duohko, ja deattuha son ii áiggo suollemasat ge bargat dan, nu go ovdal. Dat geažáhallan suollemas bivddu birra lea njuolgggo ávžžuhus nuppiide sápmelaččaide ahte ii fal vuollánit, dál go márkaniid vel leat boahtán návddit. Suollemasbivddu geažáhallan lea duppalkommunikašuvdna maid nubbi sápmelaš ipmirda, muhto eiseváldi bealljái ii dáidde dat lávlla doaibmat seammaládje. Dán teavsttas lea čielga kolonialismma vuostálastin ja álgoálbmotjurddašeapmi. Dat lávlla sáhtta maid gehččot juonalaš ávžžuhussan eará sámi nuoraide vuostálastigoahtit čielgasit, ii ge čiehkádallat geažáhallama duohkáii šat. *In juga šat goassege* dajaldat nanne maid dan ahte dál ii šat áiggo čoahkkinnlatnjii mannat gárrenoaivvis moivet, suoli bivdit boraspiriid ja čiehkádallat diekkár daguid duohkáii. Áigu baicca leat čielggus, gearggus ja gozuid nalde go dat dárbbášuvvo dálá servodagas.

Valvvi gaskii- divtta analysedettiin das čájehuvvui álgoálbmotjurddašeapmi ja kolonialismma vuostálastin duppalkommunikašuvvna, juonalašvuoda, geažáhallama, jozzideami ja metaforaid geavaheami bokte jura juste seammaládje go čuohtejagiid dás ovdal, ja speadjalastá áiggehisvuoda fáttá viidáseappot fievrredeamis boahttevaš buolvvaide. Nu lea ge miellagiddevaš geahččat ovddos, ja árvoštallat movt son boahtteáigi šaddá. Vásson áiggi mii juo diehtit. Dat ii boađe ruovttoluotta. Boahtteáiggi eat dieđe, muhto okta dáidá leat sihkar: eatnamiid leat álohii ribadeame ja sápmelaččaide leat gilvvus duvdime eret.

Historjjálaš konteavsttas lea miellagiddevaš ahte dán guovtti divttas *Suola ja noaidi* ja *Valvvi gaskii* lea seamma politihkalaš fáddá ja retorihkka, vaikko čállojumi gaska lea birrasiid 300 jagi, mii nannosit duodašta girjjálašvuoda servodatspeadjalastima ja ahte buori čállošis lea agálaš, áiggehis fáddá.

Dán analysas lei vuodđun okta ođđaáigásaš teaksta, namalassii *Valvvi gaskii*. Das lean geahččan mainnaláigiin čáli retorihkka boahtá ovdan dan politihkalaš teavsttas ja lean gávdnan ovdamearkkaid dasa mainnaláigiin ethos-, pathos- ja logosákkastallan nanne retorihka. Daid ákkastallamiid lean čatnan historjjálaš ja kultuvrralaš kontekstii ja gávdnan ođđaáigásaš kolonialismma ovdamearkkaid ja bonju fápmostruktuvrraid dálá sámi servodagas, nu go čuolmmas jerrojuvvui álggus: Makkár retorihkain ja konteavsttain bohtet fápmostruktuvrrat ovdan sámi politihkalaš poesijas gaskal 2013-2016? Das lean Linda Th.

Smith insider-posišuvnnain gávdnan ođđaáigásaš kolonialisma ovdamearkkaid mat duođaštit álgoálbmotdutkan dutkama gávdnosiid, omd. mohawk dutki Taiaiake Alfreda dutkamii (Alfred 2015), guhte dadjá ahte kolonialisma ii leat vel nohkan. Dat gávdno ain, dušše eará ja rievddadeaddji hámis, ovdamearkka dihte alimus boazologu mearrideapmi smávva ealuide, boazoeaiggádiidda geaidda beaivi ii leat vuos čuvvgodan.

Valvvi gaskkas-teavsttas čujuhuvvo mángga sajies bonju fápmostruktuvrraide sámi servodagas eiseválddiid ektui, omd. go boazoeaiggádis ii leat jerrojuvvon mihkkege go eiseválddit ieža čoahkkimastet sutnje ja ealáhusa gullevaš áššiid birra. Son šaddá dohkkehít ja doahhtalit mearrádusaid mat čoahkkinlanjas dahkkojit vaikko man botnjut dat ležžet su ealáhusa ektui. Dan geažil duskkástuvvá boazoeaiggádat hirbmosit. Boahhteáigi orru seavdnjat ja sus dovdo vuorrástuvvan dili ektui, ii riehta dieđe maid galgá bargat. Eiseválddit barget iežaset oaiviliid mielde ja gulahallan ii doaimma buot áiggiid, go eai dovda dili. Sáhtá leat nu go álgoálbmotdutki Linda Tuhiwai Smith dadjá, ahte ii soaitte álohii váilevaš dáhttu mii eastada gulahallama, muhto váilevaš máhttu (Smith 2012). Historjá čájeha dieđusge goappaš beliid; sihke váilevaš dáhtu ja váilevaš máhtu. Sápmelaččaid assimileremis dáhpáhuvai olu bakkolašvuodain. Sápmelaččat šadde doahhtalit mearrádusaid, nu go riikkarájiid geassima, luondduoskku heaitima, sámastangildosa ja juoigangildosa skuvllain. Oallugat heite hupmamis sámegeala. Dán áigge lea diekkár kolonialisma nohkan, muhto direktiivvat bohtet ain lulde. Eiseválddit mearridit čoahkkinlanjain boazologu ja bággonjuovvamiid. Geat eai čuovo mearrádusaid, sáhkkoallet. Fápmostruktuvrrat leat čuvvon ođđa áigái. *Valvvi gaskii-lávllateavsttas* bohtet dakkár bonju fápmostruktuvrrat ovdan.

Metodaoasis čilgejuvvui sámi ráppariid ja lávluid oktasaš diskursa. Sii háliidit fuomášuhttit servodaga bonju fápmovuogádagaid mat ráđđejit luonddusisabahkkemiid ektui. Sávaldat dainna lea olahit *rievdadusa* servodagas mii buvttášii buoret dili luonddugáhttema ja sámi jurddašuvuogi ektui.

Lea gažaldat mii gullá siskkobeallái ja mii gahččá olggobeallái sosiála struktuvrraid maid sámi politihkalaš poesii ja diskursa hástala ja maid das háliidivččii rievdadit. Čađat dáhpáhuvet gilvaleddji dilid diskursiivvalaš dásis mat bohciidahttet rievddadeaddji dili, maid bokte sosiála duohtavuodát rievddadit ja ođasmahttojuvvojit (Jørgensen & Phillips 2013: 18). Dán teavsttas leat metaforat ja dadjanvuogit maid vuodul sáhtá dadjat ahte dat lea

sámi servodaga siskkáldasatnui čállojuvvon. Teavsttas lea sámi geažuhanvuohki mii orru doaibmame ávžžuhussan eará sápmelaččaide ahte ii vuollánit dilis mas sii leat. Dat nanne ethosákka go nu dáhpáhuvvá, danne go teavsttas vuhtto čielgasit ahte čálli lea hui oahpis sámi árvvuide, dadjanvugiide ja metaforaide. Orru leame ávžžuhus eará sápmelažžii ahte ii vuollánit, muhto joatkit ovddidit oaivviliiddeset stuoraservodaga ektui. Dakko lea parallella 1700-logu *Suola ja noaidi*-luohtedajahusaide. Dat mii lea ođas *Valvvi gaskii*-teavsttas dan ektui, lea ahte ávžžuhus orru leame ahte rahpaseappot vuostálastit, ii ge geažuhemiid bokte. Retorihkka lea ahte sisabahkkemat maid leat garran ovddežiid ektui, danne ii šat ábut atnit seamma geažuhan-vuostálastinvugiid go ovdal. Dat eai leat heaittihan sisabahkkemiid, nappo ferte eará ja garraset vugiid dál váldit atnui. Dat sáhtta maid leat oassin čilgehusas dálá antikoloniála bárrui mii maddái lea garran ovddeš áiggiid ektui, goas ilbme politihkalaš teavsttat hárvvebut go dál.

4.3 We are still here - analysa

Sofia Jannok lea Ruoŋa beale sámi boazosámi nieida. Son almmuhii 20.11.15 ođđa teknolávlaga engelasgillii. Lávlaga namma lea *We are still here*. Das lávlu engelasgillii go háliida čatnat álgoálbmogiid oktii ja atná teknostiilla danne go áigu joksat nuoraid dánsenláhttis iežas musihkain (NRK Sámi Ođđasat 20.11.15).

Máilmmi álgoálbmogat leat ieža välljen Sofia Jannoka ja Anders Sunna musihkkavideo Jannoka lávlagii *We are still here* (Jannok 2016) vuotin álgoálbmotfilmmaid stuorimus filbmafestiválas Torontos Canadas ImagineNATIVE 19.-23.10.16. Dat ferte leat buoremus duodaštussan ahte lávlla ovddasta álgoálbmotjurddašeami ja politihkalaš vuosttaldeami maid eará álgoálbmogat sáhttet dohkkehit ja doarjut. Dat iešalddis bealušta teavstta välljejumi. Dasto lea lávlla doaibman cosmopolitan dásis man álggahettiin namuhin: riikkaidgaskasaš lávddiin, festiválain, filmmain ja virtuála deaivvadanbáikkiin ja dainnalágiin. Sofia Jannok lávllui dan ee. 2016 čakčamánu Standing Rock-vuosttaldemiin Davvi-Dakotas Sioux indiánaid doarjjan oljohceci vuosttaldeamis.

Teaksta lea vižžojuvvon Sofia Jannoka ja Anders Sunna vuoto musihkkavideos YouTube (Jannok 2016) ja lea dainnalágiin:

We are still here

*Kill the bison, dig out the reindeer's land
Gold and iron, blood on greedy hands
Drown the lávvu, burn the tipi down,
We raise new ones, survivors we are now
We are still here, we are still here
We are still here, we are still here
100 years back in the USA
Killed my sisters, cut their breasts away
In Peru my brothers always stayed
Shot down at home, but this was yesterday
We are still here, we are still here
We are still here, we are still here
Steal our mother, thieves are not to blame
That's when laws are written by the same
We are still here, we are still here
We are still here, we are still here*

4.3.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehččon kontekstuála vugiin

Analysa vuosttaš oasis guorahalan teavstta retorihka ja loahpageahčan joatkkán analysa insider-posišuvnna perspektiivvas ja historjjálaš, servodatlaš ja kultuvrralaš konteksttas, muhto in guođe retorihka oalát doppe ge.

Teaksta lea 16 linjá guhku. Cealkka *We are still here* geardduhuvvo 12 geardde earret bajilčállaga. Dat lea maid lávlaga namma ja adno refreañnan lávlagis.

Kill the bison – vuosttaš cealkagis juo manná muitaleaddji retorihkka njuolga logosákkastallamii, go čujuha historjjálaš faktadieđuide. *Kill the bison, dig out the reindeer's land* čujuha indiánaid historjái ja sámi historjái. Bison lei indiánain dego sápmelaččas boazu. Sii dárbbášedje guohtuneatnamiid bisoniidda ja atne buot osiid nu go bierggu, čorvviid ja náhki dan eallis sihke borramuššan, bivttasin ja oaffaruššamii. Nu elle dassáži go 1800-logus bohte vilges olbmot vearjjuiguin, godde duháhiid mielde bisoniid, vel manni toga lásiid čađa ge báhče dušše goddima ja suohttasa dihte¹. Dainnalágiin goaridedje indiánaid árbevirolaš birgejumi ja eallinvuogi. Indiánat bággejuvvojedje guođdit eatnamiiddeset. Amerihká militearahoavddat gohččo soalddáhiid báhčit bisoniid. Dat dilli buohtastahttojuvvo divttas *dig*

¹ <http://ndstudies.gov/gr8/content/unit-iii-waves-development-1861-1920/lesson-2-making-living/topic-5-bison-hunting/section-1-bison-hunting>

out the reindeer's land-cealkagis, ahte boazodoallu goariduvvo seammaládje go rogget guohtuneatnamiid ja earaládje áitet sámi guovlluid sisabahkkemiiguin. Sápmelaš galgá čáhkket saji industriijadoaimmaide ja stuora ruvkefitnodagaide go sápmelaš ii dine daid olu ruđaid mat ruvkkiin jorret, muhto sus leat eará árvvut. Danne lohket boazodoalu unnán gánnáhahttin, dego dadjat “jávkkehehket eret!” Diet buohtastahttin gaskal álgoálbmogiid ja go teaksta lea engelasgillii, nanne sympatijadovddu álbmogiid gaskkas, earenoamážit sápmelaččaide ja indiánaide oktasáčat go goappaš álbmogat leat gillán seamma vahága. Dat lea hui garra pathosákkastallan, ágga mii čuohcá dovdduide, goit retorihka oktavuođas daidda olbmuid geat leat dan seamma diskurssa siskkobealde, nu go máilmmi eará álgoálbmogat; eai duššefal sápmelaččat. Dat lea ágga mainna álgoálbmogat olahit oktasáš ipmárdusa.

Nubbi linjá, *Gold and iron, blood on greedy hands* - govvida kolonisttaid áberávkuvuođa. Dat ohcet golli ja ruovddi vai ožžot eambo vearjjuid vuovdit. Beroškeahhtá masa vearjjut adnojit, vaikko soahteriikkaide vuovdit ja eambo dinet. Varranaga gieđaiguin áberávkkuin ohcet eambo, obalohká beroškeahhtá movt roggan čuohcá álgoálbmogiidda ja lundui. “Sin dárbbus ii leat geahči ge“ nu movt Paulus Utsi-váidni ge čállá “Gáttehis gáddi”-divttas. Dat retorihka čujuha fas dovdduide, earenoamážit cealkka *blood on greedy hands*, mii ii leat nu čáppa cealkka, lihkahtá dovdduid ja danne lea garra pathosákkastallan. Dat lea maid duohtavuohta ja čujuha dieđuide ahte nu lea dáhpáhuvvan, varranaga gieđaiguin alcceseaset aivve dohpon. Danne lea dat maidái logosákkastallan.

Vuosttaš ja nuppi linnjás buohtastahtá bisona ja bohcco, tipi ja lávu: *Kill the bison, dig out the reindeer's land...* ja *Drown the lávvu, burn the tipi down*. Dat lea ge maid teoriijaoasis čilgejin Chadwick Allen dáfus go atná doahpagiid *through, across* ja *beyond* álgoálbmotgirjjálašvuođa lahkoneamis. Dat lea maid Arnold Krupata cosmopolitandeahpaga siskkobealde (Krupat 2013). Das Sofia Jannok čálidettiin *čáđa, rastá* ja *meaddel* buohtastahtá álgoálbmogiid kultuvrraid ja oktasáš historjjá. Dat nanne jahkehahttivuođa eará álgoálbmogiid ektui, ja retorihka dáfus lea dakkár nannen buorre ethosappealla.

Drown the lávvu lea metafora buot daid surgadis dáhpáhusaide maid sápmelaš lea šaddan vásihit. Dat leat čáhcefápmo-sisabahkkamet, go huksejit buođuid ja bidjet eatnamiid čázevuollái. Nu heavahit olbmuid ruovttuid. Ruođa beale Sámis leat leamaš olu dakkár ovdamearkkat ja Paulus Utsi “Gáttehis gáddi”- dikta govvida daid sisabahkkemiid. Buohtastahttin *Burn the tipi down* addá solidaritehtadovddu dainnalágiin ahte goappaš

álbmogiid ruovttut leat áitojuvvon. *Drown the lávvu, burn the tipi down*. Diet guokte linjá divttas buohtastahttet sápmelaččaid ja indiánaid kultuvrra, movt veahkaválddálašvuoda dahje bággosirdima geažil šadde guođdit ruovttuid. Jávkadedje suoji, ruovttu oadjebasvuoda, dan mii olbmui galggašii leat dorvvolaččamus báiki máilmmis. Dat muittuhus movt historjjás duođai lea dáhpáhuvvan, lea logosákkastallan go čujuha dieđuide. Dat lea duohtavuohta mii dakko boahtá oidnosii. Ahte vilges olmmoš lea boaldán indiánaid tipiid, lea maid logosákkastallan, go dat leat duođaštuvvon ja dihto dagut.

Čuovvovaš linjjás boahtá vuostálastindáhttu ja -ávžžuhus čielgasit ovdan: *we raise new ones, survivors we are now*. Das lea, nu go mángga eará ođđaígásaš koloniálabáru oasseválddiin, čielga diehtu ja njuolgo cealkka mas ii šat geažiduvvo mihkkege. Eat divtte iežamet duolbmat. Mis leat iežamet birgengoansttat maiguin áiggiid čađa leat birgehállan kolonistaiguin. Juonaiguin ja gávvilvuodain leat ceavzán doloža rájes.

Dan retorihkka lea logosappealla, son čujuha historjjálaš duođaštusaide ja dainnalágiin hástala olbmuid dovdduid, mii fas lea pathosákkastallan.

We are still here-lávllateaksta lea dego ávžžuhus eará álgoálbmogiidda, ii dušše sápmelaččaide, ahte eai galgga diktit iežaset assimilerejuvvot. Dološ luđiin, omd. *Suola ja noaidi*-luohtedajahusain, dat geažuhuvvui (Gaski 1987:48,106). Dál daddjo hui njuolga. Dat lea ge nu movt Sofia ieš dadjá dáinnalágiin:

“Dat lea muitalus dan birra ahte leat geahččalan min duolbmat, muhto eai leat lihkestuvvan. Mii gávdnot ain. Mii eallit dakkár servodagas gos lea dárbu muitalit áššiid čielgasit nu go áššit leat, ii ge geahččalit dan čiegadit ilá olu poesija duohkái...Mun jáhkán dat poesija sáhtá dahkat ahte don it soaitte gullat dahje oaidnit áigumuša dainna lávlagiin, nu ahte manemus áiggiid lean viggan čállit eanet čielgasit.. Lean álo jurddašan ahte musihkka galgá govvidit dan áiggi goas mii eallit” (NRK Sámi Ođđasat 20.11.15).

Dáinna cealkagiin Sofia Jannok čielggada erohusa gaskal poesija ja lávllateavstta. Poesija lea lohkama várás. Poesija lea vejolašvuohta mángii lohkat ja guorahallat. Lávllateaksta lea guldaleami dihte das ja dalle, ja sáhtá leat nu ahte čiekŋudeami vejolašvuohta ii leat jur seammalágan go poesijas. Sápmelačča geažuhanmálla ferte veaháš gáidat.

Vuosttaš cealkka mainna teaksta álggahuvvo, lea *Kill the bison, dig out the reindeer's land*.

Das sáhttit oaidnit ahte oppa teaksta lea cosmopolitan dásis mas buohtastahtá máilmmi álgoálbmogiid, vuosttažettiin indiánaid ja sápmelaččaid. Teaksta orru oaivvilduvvon maiddá eará guldaleddjiide go sápmelaččaide ja čujuha čielgasit indiána guovlluide. Bison ja boazu han leat historjjálaččat ealihan indiánaid ja sápmelaččaid, ja boazu lea maid ee. Alaska guovlluin ealihan inuihtaid ja maid eará guovllu álbmogiid.

5. ja 6. linjás geardduhuvvo *We are still here* olles 4 geardde ja doaibma dego dárogillii “kampsang” álgoálbmogiidda. Retorihkka dan duohken dáidá leat seamma dál; ávžžuhus buot álgoálgoálbmogiidda ahte ii fal vuollánit. Cealkka *We are still here* geardduhuvvo olles 12 geardde earret bajilčállaga ja das dáidá maid leat retorihkka duohken. Lávлага namma ja geardduheapmi, mii leat ain dás, lea measta hárddestanvuohki kolonisttaide mat áiggiid čađa dušše leat vuordán goas álgoálbmogat jávket. Guldaleaddjái badjána vuoitodovdu go liikká eai nagodan jávkadit sápmelaččaid ja eará álgoálgoálbmogiid vaikko garra vugiiguin geahččaledje. Dat ávvu mii badjána teavstta bajilčállagis juo, čujuha guldaleaddjái ja hárddesta kolonisttaid go geardduha *mii leat ain dás*, mii gávdnot ain, mii leat eallime ja mii gullot ja vuostálastit.

Kolonisttaid jurdda birra máilmmi lei assimileret álgoálbmogiid ja oažžut sin seammalágánin go ieža vai sii jávket. Dan jurdaga vuodul dopme olu čállit omd. sápmelaččaid birra. Dološ lappologat čalle ja dutke sápmelaččaid, mihtidedje oivviid ja govvejedje sin vel álás ge. Jurdda lei dieđusge ahte álgoálbmogiid fertii doapmat govvet ovdal jávket. Dan eai leat dušše sápmelaččat vásihan, muhto álgoálbmogat miehtá máilmmi. Čujuhettiin historjái ja dieđuide mat doppe gávdnojit, dáidá cealkka *We are still here* deattuhuvvon ja geardduhuvvon nu mángii teavsttas. Danne neaktá Sofia Jannoka lávlla muhtunlágan vuoitun álgoálbmogiidda go ain gávdnojit vaikko leat dulbmojuvvon ja garrasit viggan jávkaduvvot. Dat lea oanehis ja čielga diehtu buot máilmmi kolonisttaide; *mii leat ain dás*. Dat addá ávvudovddu ja lea buorre pathosákkastallan.

Edward S. Curtis lei okta dovdoseamos govvejeddjiiin Amerihkás 1800-logus. Son bijai olbmuid geaid áiggui govvet, neaktit juogalágan rolla govain, nu gohčoduvvon *staging*. Son anii kemikálieid ivnniid ráhkadit ja olles eallima govvi álgoálbmotgovaid. Son govvidii 1800-logus *The Vanish Race-Navaho*. Jurdda dan áigge lei ahte álgoálbmogat leat jávkame,

danne fertii sin olu govvet (Jensen 2016). Ulbmil stellet doaimmaid ja rollaid olbmuide govain lei ahte doalahit sin dološ áiggis. Dakkár jurdda lea čuvvon kolonisttaid miehtá máilmmi. Lea paradoksa ahte sápmelaččaid govvidit ja filbmet goađi luhtte ealloravddas, čájehit “Minutt for minutt”-giđđajohtima ja govvidit boazodoalu lea hui dábálaš ja čáppat. Nu lea min iežamet mielas maiddái. Manne son govvideaddjiid ja stáhta tv-kanála mielas ii leat seamma čáppa motiiva stellet sápmelaččaid ja herggiid dulvebuođu báldii? Olu sápmelaččat earenoamážit Gironis barget ruvkses ja industriijas, muhto sii eai láve govvejuvvot nu olu? Eai leat oidnon prográmmat gos ealuin johtet bieggamilluid meaddel? Dat rusttegat han gul heivejit sámi birrasii ja eai fastudahte guovlluid? Vai lea go nu ahte rusttegat goitge leat fastudeame guovllu govvideaddjiid ja stáhta tv-kanalaid mielas maid, vaikko eai daja dan njuolgut? Oidno sin govain ja filmmain ahte lea čábbát sápmelačča govvidit ealoluhtte duoddaris, go ruvkebázahusgubaid bálddas. Dan vuodul sáhtta dadjat ahte dán áigge ain doaimmahuvvo dakkár *staging*, namalassii ahte sápmelaččat galget bissut doppe gos govvideaddji háliida sin leat ja boahit oidnosii hámis maid sii háliidit. Bohccot ja sápmelaččat eai galggaše álohii oidnot buohkaid mielas, muhto lea hui vuogas go ihtet oidnosii dalle go dárbbášuvvo, dainnalágiin go dárbbášuvvo. Govvideaddji sáhtta dán oktavuodas mearkkašit eará ge autoritehtaid go dušše su gii stelle govaid dahje čállá olgomáilbmái sápmelaččaid birra. Dat sáhttet leat journalisttat, girječállit ja logaldallit. Muhtomin heive sápmelačča govvidit duolvvasin Suoma juovlastálu guossin dahje bovdet čikŋan luoddagurrii lávuin ja herggiin go Hurtigruta turisttaid ruhtafámuin bohtet guossái. Muitui bođii mátki maid ruvnaprinseassa Mette Marit čađahii Hámárfeastta gávpogis 2004:s. Son dajai mediai ahte dat mii garrasepmosit bázi millii mátkkis, lei go fatnasiin lahkoni gávpogii ja áicái doppe bohccuid ja čáppa luonddu. Son ii diehtán ahte juste bohccot leat maid olu gávpotolbmot beaivválaččat garuhit go sin liđiid borret ja gágirdit gáhtaid ala. Dalle ii lean vuos áidojuvvon gávpoga birra, nu go dál lea.

Erohus 1700-logu luđiin dássázii lea ahte dál loktejuvvo ávžžuhus cosmopolitan-dássái. Dološ áigge dat lei Krupata doahpaga nationalist-dásis (Gaski – deaddiluvvome 2017). Dat lea maid ethosákkastallan, go das čájeha čállit ahte son ovttaláhkái luoikkaha eará álgoálbmogiid dáhpáhusaid maid mii diehtit lea geavvan, nu go ahte leat tipiid boaldán ja goddán min oappáid, sin čiččiid čuohppan eret, mii lea teavstta 7. ja 8. linjá cealkka:

100 years back in the USA killed my sisters, cut their breasts away.

Dat áššit eai leat sápmelaččaid dáhpáhusat ja teavsttas deattuhuvvo ge báiki *in the USA* gos massakrat leat dáhpáhuvván. Lea goitge nu ahte go indiánaid vásáhusaid lokte oidnosii, de lokte maiddái sápmelaččaid sin searvá, čájehan dihte ahte mis ja sis leat ovttalágan oaivilat ja vuosteháhku daid áššiide. Retorihkka daid cosmopolitan-dási cealkagiin doibmet dainnalágiin sihke ethosargumeantan ja pathosargumeantan. Dan teavsttas šaddá maid nu ahte sápmelaš soaitá jurdilit ahte jur diekkár daguid eat leat mii vásihan, muhto mii fertet čájehit solidaritehta indiána oappáiguin ja vieljaiguin geat vásihedje goddimiid ja čiččiid čuohpahallamiid, ja veahkaválddálašvuoda sihke mánáid ja nissoniid vuostá. Garraset pathos- ja ethosákkastallamiid go dan dáidá leat váttis gávdnat.

9. ja 10. linjás daddjo ná:

In Peru my brothers always stayed, shot down at home, but this was yesterday

Das čujuha ahte álgoálbmogat ain dulbmojuvvojit ja goddimat ain dáhpáhuvvat. Dadjá *dat lei ikte, ii ge 100 jagi áigi*, deattuhemiin ahte dilli ii leat ollenge buorre dál ge. Oaguhuvvon dat olmmoš ferte leat go ruovttus gottahalai, mii lea olbmo oadjebasamus báiki. Ii sutnje lean dorvu gos ge.

De bohtá fas geardduheapmi, *We are still here*, njeallje geardde, ahte mii leat ain dás. Mii eallit ja doaimmahit boazodoalu maiddái. Go mii diehtit ahte Sofia Jannok lea ieš boazosápmelaš ja beaivválaš boazodoalus mielde leamaš mánnávuoda rájes, de lea dat čielgasit mielde ethosappealla nannemis. Son dovdá dili, son bargá bohccuiguin ja dárbbáša eatnamiid dasa. Dat nanne jáhkehahtti vuoda su teavsttas.

Musihkkavideos mainna Anders Sunnain vuittiiga álgoálbmotfestiválas Torontos 2016:s, lei boazu hui guovddážis. Go dán dutkamis analyseren dušše čállojuvvon teavstta, de in čilge multimediálalaš beliid duođi eambo. Namuhan dušše ahte dat gávdnojit.

Suollagiid dáfus dadjá riibmahámis velá, *Steal our mother, thieves are not to blame. That's when laws are written by the same*. Eadni lea eanan ja suollagat leat kolonisttat geaid ii leat ávki sivahallat jur dan sivas go sii leat ieža čállán lágaid mat legitimerejit suolvavuoda, nu go Áillohaš ge lea čállán “Ruoktu Váimmus”-divttas:

*“Dat bohtet mu lusa
ja čájehit girjjiid*

Láhkagirjiid

Maid sii leat ieža čállán

Dá lea láhka ja dat guoská dunai..”

(Valkeapää 1985)

Nu dat joatkkašuvvá álggus lohppii. De boahká sápmelažžii jurdda, movt nie sáhtá guoktiluššat. Návccahisvuoda bahča dovddut maid dat buktá, eai leat čilgemis. Dan ii dieđe eará go son gii lea insider-posišuvnnas (Smith 2012) ja nu ollašuvvá logosákkastallan teavsttas. Dat iežaset duolva gieđaguin geaigguhit durde lágaid maid varranaga suorpmaguin leat čállán, nu go daddjui ge divttas: *blood on greedy hands*. Nuoraid váimmuin badjána heahti ja vuostaldanmiella dakkár eahpevuoiggalaš ja váivves dáhpáhusaid gullet.

Dán kapihttalas lean atnán teorehtalaš duogáža ođđaáigásaš vuostálastinmáliid stuorit servodatlaš ja kolonistalaš konteavsttas das mii lea geavvan sámi servodagas doloža rájes dássáži ja ohcan *We are still here*-divtta retorihkas ethos-, pathos- ja logosákkastallamiid. Lean gávnahan ahte gaskkustanmálet leat rievdan sámi árbevirolaš geažahallamis njuolgo ovdanbuktimii ja ahte vuostálastinmálet leat mánggaláganat. Vuostálastinfáddá lea oktasaš vaikko kolonialisma olgguldas hámit leat rievddadan. Ja vaikko kolonialismma olgguldas hámit leat rievddadan, de lea dan ge ulbmil seamma. Álgoálbmogat galget ain čáhket saji stuorit álbmogiidda vai sii besset ruđa dinet sisabahkkemiiguin.

Dán áigge leat ođdamálet deaivvadanbáikkis sihke virtuála ja fysalaš máilmmis.

Gaskkusteapmi manná birra máilmmi sihke neahtas ja go lávlut ja poesijačállit ieža mátkkoštit riikkaidgaskasaččat lávddiin, álgoálbmotdeaivvademiin ja muđui. Sofia Jannoka teavstta *We are still here*-analysa ja retorihka lean čatnan álgoálbmotmetodologiijai ja servodatlaš ja historjjálaš kontekstii dutkančuolmma ektui. Dan teavsttas bohtet bonju fápmostruktuvrrat hui čielgasit ovdan, sihke staging-málet ja movt álgoálbmogat leat dulbmojuvvon áiggiid čađa.

Dán teavsttas lea ge dego ávžžuhus livččii vuhtii válđojuvvon. Das lea hui njuolgo vuostálastin mas ii leat čiehkádallan geažuhemiid duohká. Lea baicca nuppeládje, das leat garra dadjanvuogit, cealkagat ja sánit maiguin olaha guldaleddjiid nuppe bealde ábi. Dat ahte musihkkavideo dáinna lávlagiin lea vuotán álgoálbmogiid stuorimus filmafestiválas gilvvu Torontos 2016:s, ferte leat nana duodaštussan ahte teaksta su retorihkainis lea doaibman

cosmopolitan-dásis mii teoriijaoasis čilgejuvvui. Dakkár teakstabuohtastahttima ulbmil mii dahkko *We are still here*-teavsttas, lea trans-Indigenisma. Leat nu olu álgoálbmogat máilmmis ahte šaddá váttis akto ovttá álbmogii ollislaččat doaimmahit iežasovddideami. Lea váttis máilbmái akto olahit ja loktet dási nu go son gohčoda *nationalist* dásis *cosmopolitan* dásái (Cox 2014:378). Danne lea *trans-indigenous* vuohki buorre, dat vuohki mii dán lávllateavsttas lea, nappo álgoálbmogiid buohtastahttin nu go dahkko omd, bohccuin ja bisoniin, tipiin ja lávuin, jna. Dakkár vugiin nanne earenoamážit ethosákkastallama, danne go čájeha eará álgoálbmogiidda ahte son dovdá dili, son lea ieš doppe, vrd. insiderposišuvnna (Smith 2012) ja nanne ahte sis lea dego oktasaš soahti. Báلكkašupmi attii olu fuomášii máŋgga riikkas. Geaid dáinna retorihkain háliida jorgalalahttit, dáidá leat oarjemáilbmi, USA kolonisttat, eará álgoálbmogiid kolonisttat ja eiseválddit.

4.4 Leat go friija? – Analyssa

Niko Valkeapää lea Suoma beale sámi artista. Son lea almmuhan 6 CD ja lea olu bargan sámi musihkain. Son lea vuoitán máŋga stuora báلكkašumi Norggas, ee. *Spellemannsprisen* 2003:s ja guokte *Folkelarm*-báلكkašumi.

Lávлага lean välljen danne go das lea miellagiddevaš perspektiiva das geasa teaksta orru oaivvilduvvon. Das manná njuolggodadjanmálle ja geažuheapmi giehtalaga. Lea dušše okta cealkka mii álgogeahčasteamis muitala dat lea politihkalaš lávlla, namalassii *Mana cealkke daidda ahte min eatnamiidda ii leat dušše beare boahit hearjedit*. Das lea olu miellagiddevaš dulkonmunni go das leat finna, poehtalaš vearssat ja refreaŋga lea garra, čielga gohččun.

Teavstta lea Niko Valkeapää *Ráfi* nammasaš skearrus (Valkeapää 2015) ja lea dáinnalágiin:

Leatgo friija

boadátgo dán ija

hálidat g'on sisa

leatgo leamaš doarvái olgun dál

Galbmon,

*leatgo don ollásit galbmon
čoaska ijas
leatgo leamaš doarvái seavdnjadis*

*Mana cealkke daidda
ahte min eatnamiidda
ii leat dušše beare boahtit hearjedit*

*Leatgo goikan,
Leatgo gáldut nohkan
Leat gal dáidán gožžan
Iežat juhkánčázi duolvvidit*

*Nelgon,
bearehaga čergon
náleheames eanan
siste leatgo don dál vánddardan*

*Mana cealkke daidda
ahte min eatnamiidda
ii leat dušše beare boahtit hearjedit*

*Leatgo friija
boadátgo dán ija
hálidatg'on sisa
leatgo leamaš doarvái olgun dál*

*Mana cealkke daidda
ahte min eatnamiidda
ii leat dušše beare boahtit hearjedit*

4.4.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehččon konteakstuála vugiin

Analysa álggahuvvo retorihka guorahallamiin ja dasto joatkkán analyseret insider-posišuvnna geahčastagain ja konteavstta reflekšuvnnaiguin. In dattege guođe retorihka oalát loahpas ge.

Lávlaga namma lea *Leat go friija?* Vuosttaš linjá lea seamma go lávlaga namma ja vuosttaš vearssas leat njeallje gažaldaga. Vuosttaš lea gažaldat nubbái ahte lea go dat nubbi olmmoš friija. Dakkár jearaldaga dieđusge ii jeara nuppis eará go jus lea eahpádusas áššis, jus ballá ahte nubbi lea čadnojuvvon juoga masa, juoga man dillái dahje juoga man oaivili, dahje vaikko muhtun olbmo stivrra vuollái, oskui, searvá dahje dakkárii gos ii beasa ollásit friddjan eallit. Friddjavuohta lea juoga mii lea buorre. Das lea dovdduid birra sáhka, dat lea olbmo buorre sávaldat alces ja nubbái. Friddjavuođadovdu lea buorre ja ulbmillaš. Go lea dovdduid lihkahttin, de dat lea pathoságga. Olmmošvuoigatvuođain ge nannejuvvo buorre morála. ahte olbmos lea, dahje berre goit leat oaivilfriddjavuohta, oskkufriddjavuohta jna. Dat sáhtá dan vuođul doaibmat maid ethosággan go sávvá nubbái dakkár buori dili. Aristoteles gohčodii dan buorre morálalaš karakteran, areté (Kjeldsen 2016:115).

Nubbi jearaldat lea *boadátgo dán ija?* Das lea muhtun gii lea juogo maŋŋonan vánddardettiin, dahje geas lea dáhpi ihkku vánddardit. Sáhtá maid leat muhtin gean lea hirbmosit vuordán, beaivvi beaivvi maŋis. Ja de jurddaša ahte boahdá go dan botta go ieš lea oadđime, namalassii soaitá boahdit fáhkkestaga ja dasa orru muitaleaddji illudeame. Ii leat goit baluin vuordime, vaikko ihkku vánddarda.

hálidatg'on sisa? Jearrá dasto, ja vel *leatgo leamaš doarvá olgun dál?*

Dán vuođul sáhttit jurddašit ahte soames lea leamaš ja lea ain olgun, gii ovdal lea leamaš siste dan olbmo fárus gii dál vuordá su boahtit. Persovdna gii teavsttas hupmá, vuordá dan nuppi boahtit dahje jorgalit su guvlui. Dat lea lagas olmmoš, gii orru juo doarvá leamaš ruovttu lieggasa, ustivuoda dahje vaikko ráhkisvuoda olggobealde. Iešdántus orru vuolgán. Jus livččii ávžžuhuvvon mannat dahje vaikko gevrehallan eret, de ii livčče nu vurdojuvvon fas boahtit ruovttoluotta. Čielggas goit lea ahte muitaleaddjis lea garra áibbašcapmi dan olbmui gii lea dego spiehkkasan dahje mannan doarrás. Eaba soai oro čielggadan áššiid ge, go muitaleaddji ii dieđe dan háliidusa gii lea manus. Ii dieđe háliida go sisa, dahje háliida go su lusa oba ge. Su ovddasmoraš joatká nuppi vearssas:

Galbmon, leatgo don ollasit galbmon čoaska ijás, leatgo leamaš doarváí seavdnjadis

Das gullat ahte dat nubbi olmmoš lea vánddardan čoaskásis ja seavdnjadasas. Sáhtta leat galbmon, go liekkas lea váilon. Dán teakstaoasis boahtá dan guovtti olbmo guovtteaivilvuohta ovdan. Mii diehtit ahte servodagas eai leat buot olbmot ovttaoavilis luonddusisabahkkemiid hárrái. Dat mii nuppi mielas lea čoaska idja, dahje nu go teavsttas daddjo, *hearjideapmi*, sáhtta leat nuppi olbmo mielas buorre ja liekkas. Danne ii soaitte ge háliidit boahtit, vaikko nuppi mielas lea galmmas, seavdnjat, čoaska idja jna. Jus háliida industriála bargosajiid, de atná industriija ovdáneapmin ja buorren, ii ge ane dan *hearjideapmin*. Muitaleaddji ovddasmorašdovdu nanne maid buori karaktera, dakko joatká ethosákkastallan diskurssa siskkobealde.

Muitaleaddjis gohččun dan nubbái gean lea vuordán:

Mana cealkke daidda ahte min eatnamiidda ii leat dušše beare boahtit hearjedit

Diet oassi, refreanğa, ii leat šat eahpečielggas ja poehtalaš. Das lea čielga, njuolgo ja garra gohččun. *Hearjedit* lea njuolgut fasttit meannudit ja bahodagain billistit, jalga váldit buot. Ii das earuhuvvo šat mihkkege. Olmmoš gii omd. *hearjida viesus*, hušku jalga buot masa lahkona. Ii dat seastte maidege, ii ge jurddaš duon son várjala vai ii cuovkan. Billista baicca buot.

Dakko boahtá dego čilgehus mii lea dáhpáhuvvan. Olmmoš gean lea vuordán, orru dego dakkár geas lea oktavuolta daid nuppiiguin, namalassii sisabahkkejeddjiiguin. Dearvuodaid han olmmoš dábálaččat cealká sin mielde geaid diehtá mannet sin lusa geaidda dearvuodat celkojuvvojit ja geain lea čanastat daid olbmuide. Dás orru leame nu ahte vurdojuvnon guossi, gii lea seavdnjadasas vánddardan, lea dakkár guhte sympatisere sisabahkkejeddjiiguin. Gohččun ahte mana ja cealkke sidjiide daid dearvuodaid, čájeha ahte persovdna gii dan dadjá, atná alddis dan mađe válddi dahje lea dan mađe oahpis sutnje gean gohčču, ahte sáhtta gohččumiin sáddet dan nuppi ruovttoluotta garra dearvuodaiguin. Dakko čájeha maid ahte son váldá ovddasvástádusa, mii čájeha buori morála, mii fas lea buorre ethosákkastallan.

Leatgo goikan, leatgo gáldut nohkan. Dien njealját vearssas ihtá álgoálbmotjurddašeapmi čielgaseappot ovdan ja dákko álgá dát analysa váldit sámi *insider*-perspektiivva, muhto retorihkka joatkkašuvvá. Dás čilgejuvvo ahte olmmoš ferte vára váldit eatnamiin. Jus dan ii daga, de nohká riggodat. Gáldut goiket ja nohket, ležžet dál guohtuneatnamat, jávrrit, jogat ja

eará riggodagat. *Leat gal dáidán gožžan, iežat juhkančázi duolvvidit.* Dás sáhtá máhccat vuosttaš vearssa analysai fas, gos jearai leat go leamaš doarvui olgun dál. Olmmoš guhte lea olgun, lea oktii leamaš siskkobealde, dahje *insider*-posišuvnnas. Ii muđui livčče nuktalan su ahte iežas juhkančáhcai gožžá. Son bargá juoidá bahá iežas vuostá, juoidá mii lea goarádussan iežas álbmogii. Lea ávžžuhus ahte fuomášit vearrivuoda mas ieš lea mielde. Millii boahtá dološ sámi diiddastallanvuohki mánáid bajásgeassimis. Ovdalaš áigge lávejedje mánáide diiddastallat ahte gii čáhcegáldui gožžá, áigu ieš heavvanit dan seamma ádjagii dahje gáldui. Mánát balddáskedje dakkár vejolaš ránggáštusain ja dat lei mielde eastadeames bahádaguid. Dat lei diedusge konkrehta hehtten dihte juhkančázi nuoskkideami, go mánát ledje unnit ja sáhtte fuobmát diekkáriid bargat. Diiddaid ulbmil han lei eastadit bárttiid ja lihkohisvuodaid, muhto almmá hehppetkeahhtá ja sivahalakeahhtá mánáid. Ii dárbašan bealkit ii ge sivahallat go diiddain baicca lei hehttendoaibma. Mánát dáide diiddaid várrehusa ja balddiheami muitit buorebut go dušše oppalaš várrehusaid? Dasto das lea sápmelačča duppalkommunikašuvdna maiddá go das lea abstrákta bealli, nu go dán ge lávllateavsttas. Dákko boahtá retorihkka fas sisa. Muitaleaddji viggá jorgalahttit dan nuppi pathosákkain dahje dovdduid lihkastahttit; viggá oažžut vuostehágu badjánit sus ja fuomášuhttit man lusttuhis dahku lea nuoskkidit lagas birrasa ja luonddu mas ieš beaivválaččat dárbaša ávkki, dego juhkančázis dahje iežas guohtuneatnamis. Diida fievrreduvvui dán lávllateavsttas mánnávuodas rávis olbmo eallimii. Muitaleaddji háliidivččii ahte dat nubbi galggašii heaitit dieid daguid ja jorgalit baicca buoret guvlui.

Lea paradoksa ahte daid beivviid lea El Salvador vuosttaš riikan máilmmis gielán buot ruvkedoaimmaid obanassiige sin riikkas juste danne go ruvket bustávalaččat daddjon nuoskkidit juhkančázi, eai ge buvttet maidege buriid riikii (Dagens Næringsliv 2017).

Dat mii dán teavstta dahká nu miellagiddevažžan ja earalágánin go eará sámi politihkalaš lávlla- ja ráppateavsttat, lea ahte dát orru hástaleame eará guldaleddjiid go kolonisttaid. Dan sáhka manná olbmuide geat gullet álbmogii geain eatnamat váldojuvvojit eret, geat goitge sympatiserejit luonddunuoskkideddjiiguin. Das ferte leamaš mekanisma duohken go olmmoš čuovvola sin geat háliidit sisabahkkemiid sámi guovlluide. Dat sáhtá leat nu ahte čuovvu politihkalaš bellodatustibiid ja oaivvilda seamma go maid sii dahket. Dat sáhtá leat bargosajiid sávaldat guovlluide, maid čáhcerusttegat, ruvkedoaimmat dahje bieggamillot soitet buktit. Dat sáhttet leat buorit bealit geainnuid mat huksejuvvojit guovlluide, ahte álkit

šaddá vánddardit dakko. Mii sáhttit das máhccat teorijaoassái mas lei gažaldat gii stivrejuvvo oaidnemeahttumit nubbái siskkáldasat sámi servodagas? Šaddá nu go Graham Smith dadjá, álbmot joatká ieš kolonialismma iežaset ektui, nugohčoduvvon hegemoniija. Sáhtta go sápmelaččaid gaskkas leat nu ahte kolonialismma ulbmil ain ovddiduvvo čalmmekeahtesvuodas? Sáhtta go leat nu ahte soames lea diehtemeahttunvuodas stivrejuvvome nubbái, vrd. ovdalis čilgejuvvon fránskalaš sosiologa Pierre Bourdieu doxa ja opiniona modealla (Gaski, 1991:140-141). Ferte goit leat juoga motiivan go olmmoš iežas juhkančáhcai gožžá. Dat dieđusge lea metaforalaš dadjanvuohki dasa go iežas guovlluid doarju nuoskkidit. Mii muitit ovdamearkka teorijaoasis gos mearrasápmelaččat dorjot ruvkebázahusluoitima boazoguohtuneatnamiidda Riehppovuonas Nussira ruvkedoaimma oktavuodas. Nuppeládje ges dorjot bozosápmelaččat ruvkebázahusluoitima vutnii vai ii billis guohtuneatnamiid. Diekkár gižžu šaddá go iežas juhkančázi duolvvida. *Leat go friija-*teavsttas orru čáli čielgasis doaimmaheame retorihka eará sápmelaččaide giela bokte. Dat šaddá measta dego siskkáldasdálkkodeapmin. Retorihkain lea vejolašvuohta olahit rievdadusa iežas lagas servodagas jus guldaleaddjit jorgalit oainnu ruvkedoaimmaide ja eará sisabahkkemiidda. Ethosákkastallan dán teavsttas lea go muitala son lea juo siskkobealde. Son lea lieggasis ja lea dat gii sáhtta luoitit sisa dan guhte seavdnjadasas vánddarda. Son geardduha golmma geardde teavsttas ahte dat leat sin eatnamat; *Mana cealkke daidda ahte min eatnamiidda ii leat dušše beare boahit hearjedit*. Maiddái ovdalis semántalaččat čilgejuvvon sátni *hearjedit* addá assosiašuvnnaid mat leat dovdduide čadnon, ja doaibma dainnalágiin pathosággan. Politihkkárat leat gul demokrátalaččat čoahkkinastán; plánen, gulahallan ja sávvan ahte doaimmat boadáže johtui nu go sii leat mearridan. Mediain maid lea oidnon go departemeanttas loahpalaš lobit bohtet, de sii skoalkalit champagnelásiid oktii ja ávvudit. Sin beljiide čuodjá *hearjedit* oalle negatiivalaš sátnin áigumušaid birra maid sii leat demokrátalaččat doaimmahan. Okta sátni čuohcá garrasit dan ektui lea go olmmoš siskkobealde vai olggobealde ovtta diskurssa. *Hearjedit* lea billistit beroškeahtta váikkuhusain; cuovkut, rigeret ja fastit meannudit. Olmmoš guhte háliida industriija lundui, ii jurddaš dan hearjideapmin, baicca ovdáneapmin.

Viđat vearssas vuosttáš linnjás lea dušše okta sátni: *Nelgon*. Lea álki, muhto goitge nu váttis eallit dan mielde ahte luondu lea vuodđun buot eallimii. Jus dan goaridit, de loahpas ii leat šat

maid borrat sáhtta. Ann-Jorid Henriksen lávlu ovttá lávlagis «it sáhte borrat ruovddi, it ge plastihka» ja dat lea ge vuogas muittuhus olbmuide. Ii politihkalaš digaštallamiin láve sáhka movt eatnamiid gáhttet vai leat seammaláganat 500 jagi geahčen go dál. Dakkár ságastallamat eai leat suohkanstivrraid áššelisttuin goassege. Doppe leat áššit gokko oažžu hukset ođđa bievlavuodjingeainnuid, guđiid jávrraide viiddidit vuodjinlobiid, guđiid guovlluid sáhtta ođđa huksemiidda juolludit, jna. Riikkadási politihkkárat ságastallet movt eambo el-biillaid oažžut atnui riikkas, ga dat eksosain eai nuoskkit luonddu ja boaldámuša eai dárbbas. Eai ságas ahte ruvkkiin ferte viežžat veaikki veaikestráŋggaid biillaide ja čáhcefámuin dahje bieggamillofámuin elrávnnji háhkat. Báhtterat mat adnojit biillaide, eai ge dáidde leat mirkkuid haga. Bieggamillofápmu lea ruoná fápmu sin mielas ja juoga mii ii goarit luonddu. Eai jurddaš ahte bieggamillovalvvit leat goarádussan boazodollui ja bohccobiergobuvttadeapmái. Dat lea ođđaáigásaš ruoná kolonialisma, mii duođai lea guoktiluššan, leaš dal dihtomielalaččat dahje ii. Teavsttas sátni *nelgon* addá assosiašuvnmaid mat eai leat nu buorit. Dat lea dovdduide čadnon ja doaibmá nappo pathosággan.

bearehaga čergon – dat orru vuot dego nuktaleapmi sutnje geainna muitaleaddji ságastallá teavsttas; leat gul reageren juogaládje movt it livčče galgan dahkat, soaitá bearehaga čergon, namalassii huikán eará áššiid ja vel sympatiseren singuin geat leat váldán min eatnamiid. Vejolaččat lea bealkán sin geaiguin ii leat ovttaoaivilis. Dál oainnát bohtosiid das: min eatnamat leat šaddan náleheapmin, gos ii leat šat heagga:

náleheames eatnan siste leatgo don dál vánddardan

Ii nálehis eatnamis ovdán šat mihkkege. Sisabahkkemiid geažil rivdet guohtuneatnamat ja bohccuiguin šaddet guođdit eatnamiid gosa geainnut, togamáđijat, ruvkedoaimmat, dulvebuođut ja bieggamillot leat huksejuvvon. Go nálehuvvá, de eai šatta šat omd. miesit. Muitaleaddji orru sivahallame dan nuppi dan dáfus ge, go *vánddarda* doppe, muhto ii oainne áššiid nu go dat duođai leat. Ođđaáigásaš kolonialisma sáhtta leat nu oaidnemeahttun ahte olmmoš guhte vánddarda guovllus, ii oainne mii geavvá. Dat ii dárbbas leat dušše ruvkedoaimma dahje čáhcebuođu. Omd. leat eiseválddit getkkiid ja albasiid merken elektrovnnalaččat, vai sáhttet statistihka bokte lohkat galle čivgga šaddet nális juohke jagi. Jus orrot veahásge unnume, de sáhttet lasihit náli daid guovlluide fas. Maiddá goaskimiid leat seammaládje suodjalan. Dat lea juoga maid duođaštit sáhtta, loguiguin ja statistihkain, ahte

lea go nállái vai náleheapmi. Dan sáhhtá logosappeallan atnit ja dat dahkko maid, muhto ii boazosápmelažžii ávkin, dušše stáhtii.

Náleheapmi lea juoga maid sáhhtá duodaštit, danne dat sáhhtá leat logoságga. Boazosápmelaš láve imaštallat manne son galgá biebmat boraspiriid iežas priváhta misiiguin. Leat olu eahpevuoiggalašvuoda dovddut čadnon daid áššiide ja sáhhtá maid jearrat lea go ekologalaš dássedisvuoha go diktet boraspiriid leavvat eatnamiidda gos ovdal lunddolaččat eai leat gávdnon. Olmmoš, homos apiens, viisámus buot heakkalaččain lea industrialismma rájes jávkadan badjel beali máilmmi ealli- ja šaddošlájain (Kuokkanen 2009:161.) Go olmmoš ráhkada eahpedássedisvuoda lundui, de dat lea ekologalaš kolonialisma. Gal sápmelažžii lea ilgat jurddašit ahte stáhta, dat seamma ásahus mii háliida unnidit boazologu, mii háliida čáhkket saji industrijii, maddái stivre boraspirelogu. Dat muittuha muitalusa bohkká birra guhte galggai hávvárseahka geahččat. Olu oasisit čájehit eahpevuoiggalaš ja bonju fápmostruktuvrraid historjjás. Seamma absurda go historjjá guorahallá maŋosguvlui. Gii dán áigge livččii jáhkkán ahte sámi nissongahpira sisa jáhkke neavrri čakŋan ja danne bolde daid? Gii livččii jáhkkán ahte sápmelaččaid bolde dolas dahje bálkestedje merrii, geđggiid vel čatne deaddun vai buorebut vuodju, go lohke sin noaidástallat? Ahte oaiveskálžžuid mihtidedje duodaštan dihte ahte sápmelaččat eai leat nu jierbmát go sii? Ahte diekkár primitiiva dagut sáhhtet dáhpáhuvvat álbmoga vuostá gean ieža navde primitiivan? Ahte juoigan ii lean lohpi vel 1970-logus Guovdageainnu skuvllain ja ahte sápmelaččat ieža čuovvoledje gildosa?

Čuovvoleapmi lea ge dat maid Graham Smith (2003) gohčoda hegemoniijan:

Hegemony is a way of thinking – it occurs when oppressed groups take on dominant group thinking and ideas uncritically and as 'common-sense', even though those ideas may in fact be contributing to forming their own oppression. It is the ultimate way to colonize a people; you have the colonized colonizing themselves!

Jodáneamos vuohki koloniseret ovttá álbmoga, lea oažžut iežas dan álbmoga bargat dan badjelii, dainnalágiin ahte álbmot adoptere kolonistaid jurddašanvuogi. Perspektiiva lea juste nuppeládje dán lávllateavsttas. Das lea siskkáldas perspektiiva mii čujuha hegemoniijai siskkáldas sámi servodagas. *Leat go friija*-teavsttas lea earalágan muitaleaddjiperspektiiva ovddit teavsttaid ektui mat leat analyserejuvvon dán dutkamis. Dán teavstta muitaleaddji jearahallá njuolggoságastallama bokte nuppi persovnnas movt dilli dál lea su guovdu

luonddusisabahkkemiid ektui. Muitaleaddjis lea ovddasmoraš dan olbmui guhte ii leat vel siskkobealde sámi luonddugáhttenáššiin ja buohtastahtá dili čoaska ijain goarránanláhkáii dilis. Son nuktala dan olbmo guhte ii doarjjo iežas álbmoga ja sáhttit jearrat geasa son dát sáhka lea oaivvilduvvon ja mii lea duogášjurdda? Teaksta ii oro dan vuodul manname kolonistaide, muhto baicca nuppi sápmelažžii

Ovttá ládje šaddá ášši siskkáldas fápmogilvun sápmelaččaid iežaset gaskii, fápmogilvun mii goazada sámegeala ovdáneami. Šaddá nu go Smith dadjá, álbmot joatká koloniálistmma dan bokte ahte dan ulbmil ain ovddiduvvo čalmmekeahtesvuodas. Soames sápmelaš lea čadnon omd. dáčča politihkalaš bellodagaid guovddáš oaivilii mas háliidit Sámi guovlluid industriáliseret. Stuoraservodaga fápmostruktuvrrat leat nu cieggan jurddašeapmái ahte olmmoš ii oainne šat boasttuvuodaid das (Graham Smith 2013). Sáhtá go dát teaksta *Leat go friija* leat ovdamearka dasa ahte soames guhte eahpiduvvo leat friijan, lea diehtemeahttunvuodas stivrejuvome nubbái, vrd. ovdalis čilgejuvvon fránskalaš sosiologa Pierre Bordieu doxa ja opiniona modealla (Gaski, 1991:140-141)? Bonju fápmostruktuvra bohtá dán teavsttas ovdan sihke siskkáldasat álbmogis ja maiddá stuoraservodaga dáfus sámi álbmoga ektui.

4.5 Ruovdestállu

Ailu Valle lea Suoma beale sámi artista gii čállá teavsttaid ja ráppe daid. Son lea almmuhan guokte CD ja lea ee. ráppen Tráantes 2017:s. *Ruovdestállu* lea ráppa mii lea almmuhuvvon CD:s *Dušši Dušše Duššat* (Valle 2013). Sus lea anárlaš artista Amoc mielráppejeaddjin dán lávlagis ja danne lea okta oassi teavsttas anárašgillii. Das siteren anárašgillii ja analysas čilgen davvisámegillii osiid maidda čujuhan. Teavstta lea Martta Alajärvi dán analysa várás jorgalan davvisámegillii. *Ruovdestállu* lea oassin dutkanmateriálas olu metaforaid, allitterašuvnna ja vuogas dadjanvugiid dihte maid lea miellagiddevaš analyseret. Teaksta lea dáinnalágiin:

Ruovdestállu

*Gulatgo don mo dat ovssiid dodjet?
gulatgo don mo dat rokkiin bohket?
gulatgo don...*

gulatgo ryevdistaálu
vuođi dáid mánálaš jurdagiid bohtosiid
mášenat riegádan mášohis rohkosiin
oarjenieguin riegádan ruskkat
hutkiid háluid ii čorge gusttain
várrugas dainna maid hukse
šearrámusge šlánte suoivanat áiggi
miel jukset
duhtameahtunvuoda botnihis gáivvo
ii dieva vaikko mo skurbbat ja goaivvot
ruovderokkanat rogget nohkki oljju
ja vel jolgejit golgi táŋkkain mearaid molljut
sávrras neavrrit buđđot jogaid ja jávrriid
levvet fievrredit togain hávrras hovrriid
áimmus ruovdegarjät girdet
gehtegiin mehciid bealdduid vuol sirdet
ruovttu roakčut reakčanan ruvddiin
ráiskemin njeaidimiin vuoigŋi vuvddiid
hávvaluvvan eana savvo nu hihttasit
go nuoská vuovdá jámma spihkáriid skihpárii
smierru eana čieru oktii
goddinvearrun ávki gaskaboddii
hilgut ja guođdit ruovderuskkaid ruostut
suohppádinga duostilit vásttu duostu
buoret bivdosat, dipmásut dovgosat
čuovvumušat dovdosat, šluhttetmeahtun
čovdosat

nohkágo ealliid váimmus fápmu
go bombbain leavva áimmus jápmu
gánnehahttin rabmojuvvon váimmusfápmu
gapmu galbma soađis, olbmo duššadanhapmu
bákteloamus nohket mehterat, de daga
rehkega,
ná čehpet ehpet šat beasa nuppádassii duipet
go njiellabehtet jieris vierisin dieđu ehpela

big bang! šoodâi puoh energia puohvuotân mii²
lii ovttuu lamaš-uv
tun kii haldášah tuulâ, kuldâl, maailm ij
taarbâš tuu
mun lam äigi, lam čuovâ, lam evoluutio
gravitaatio, 13 dimensioid, mun lam avalâš
fuusio

² Anárašgiela teavstta davvisámegiela jorgalus lea mielddusin.

máttááttás: ij taggaar lah ko kristus, allah
tei sáttán ko
peivi lii tii immeel, iberdem lii vástádás
juáhhást lii tárbu siäiludiđ geenijdis
kuittâg ulmuu eellim lii tego kuudhâpeesist lii
kalga tutkáđ ulmuu luáandu pyerebeht
vistigkis
olmooškodde lii tuše ohtâ superorganismi
evoluutio lii kišto, vijses apina lii feilejum
iskos
Zellešlaajâ mii návlee kyeimis riistân
aneh epiluándulijd áárvuid, lojodeh
ryevdistááluid
jieijâs táárbun uárjudeh joba luáandu
veikkâ luándulávt olmooš ferttee soottâđ
já tuáruđiđ

te tondiet puátteevuođâst tellus jorá

ihepuudâid kuárusin

gándažat čohkkejedje ruovdestáluid
reangan ollašuhittit sin ráddenháluid
vuoitit luonddu ja luonddulágaid
muhto stálut ellet daid seamma lágaid salain
isit dál reangan šleangasan
iežas fánjala sreangaáidái heangasan
ii stáluin ábut olbmástallat
jus vajálduvvá almmástallat
duolva duopmár duomu duoppidit bastá
go gággit eai duostta gáskit duorggu rastá
doarridit doarjaga, doappargávpi čoarrá
duvssáris duvhláriin dušši doarrát
masa adno dieđaalbmáid čehppodat ja suonat
go duohken mearrideaddjiid behttosat
ja juonat
objektiivvaláš subjeavttat
subjektiivvaláš objeavttain
vásttuheamet veahkkát dutket
gudnijahtekeahttá
ribahit dieđuid dohko gos mihkkige ii reahkká
čiehkádit doahpágiid duohká
go duogázis duođalágan duođa duohpá
lása vuostá girddašit čurrotduonat
vaikko uksa vuordá caggut guoras
dieđamáilmmi siskkáldas gilvu
oktasáš buori mihttomeari hilgu

juksosiid duohkai álki čiehkádaddat
 muhto dieđu siepman beahkáladdá
 iige dat mii dohkkehuvvo oktasaččat duohtan
 dábálaččat deaivva duohtavuoda buohta
 eai vávjálasat doarvai dávjá
 ja de vieggasit hárvánumi fávlái
 oarji feaillaid badjel ceavzima lávki
 dutkat dakkára mas albma láhkai ávki
 ruđa ruvaš sehkke šuvas,
 čuoáhahkan márkanortnega hehttehusat
 tehnikka galggašii heaitit hutkamis
 dassái go ruhta ii šat mearrit dutkamis
 dološ viisodagat hárdet riebuid
 áššedovdiid statistihkat badjel árbedieđu
 dutket oahppása dego apmasa
 vuolggasaji mielde máilbmi rahpasa
 go menddo guhká guorrá ovttá bálgá
 gájálgá, čalmmehuvvat álgá
 hutkon čoavdagat, govahallon lohkat
 eai ádde goas nohkka, vel vigget badjel čohka
 bohtosat álo manjonan bihtázat
 anus eahpedárkilis rájálaš mihttarat
 duođat dollet deaivása
 dušše dihto mahttái go fas ođđa ovddas
 njeaidásit
 eahpedárkilvuohta rehkegiin
 go luonddulágit málejuvvon bissovažžan
 diehtaga devnnegiin
 ii boarrasamosge biso báikkis
 beare jearaldat jearrit bissot issoras smáitin
 go ohccit leat sieluhuvvan
 dálázis bohccit leat njieluhuvvan
 vuollegisvuohta diehtagis vajálduvvan
 go dan šattuide vuojuvve jábálduvvat
 čuvvot teknologiija skárton gárttaid
 menddo fárttain láhppán álgo álggu árttaid
 eat luohite oskui, luohittit diehtagii
 šiehtadan vuohtekeahhtá nuppiideaskka
 biehtadit
 objektiivvalaš čalbmái mosku
 go šattai allergiija albmái ja oskui
 oarjedieđa áigá girkus gáiddai
 váigadis mánnán muoras spaiggai
 ráigagođii árvvuid sierranana suorrin
 dan gaskka dan šattuid gerge geavahit
 buorin
 gárgui gárgidan gárggiidit gárgijn

gárvvisin gárddohallan, garuhuvvon gáržin

4.5.1 Teavstta pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehččon kontekstuála vugiin

Ruovdestállu lea guhkes ja gelddolaš ráppateaksta. Das leat ráppašáŋŋera sánálaš dadjanvuogit guovddážiš maid ovdanbuktá gievrras jietnageavahemiin. Teavstta diskursa lea vuosttaldit luonddusisabahkkemiid Sámis. Dás álggadettiin analyseren teavstta retoraláš vugiin ozadettiin retoraláš pathos-, logos- ja ethosákkastallamiid. Dat ákkastallamat johtet giehtalaga kontekstuála insider-posišuvnna analysain ja digaštallamiin. Holisttalašvuoda oainnuin ii leat vejolaš áibbas čavgadit sirret daid.

Retoraláš valljivuolta dáfus dat lea ideála teaksta analysai go das lea riggodat mas beassá doahput ja dulkot. Ii dákkár teavsttas leat vejolaš sánes sátnái dahje cealkagis cealkagii analyseret, muhto lea njulgestaga dárbbášlaš komprimeret ja geahččat osiid. Nu dagan ge viidáseappot dán analysas.

Teaksta lea hui guhki ja das leat earenoamáš olu dadjanvuogit mat hervejit lávlaga. Dás sáhtta namuhit, vaikko in analysere musihkalaš beali duođi, ahte veahkin retorihka ovddideamis lea dat mii geasuha guldaleddjiid; ráppen, beaktilis dadjanvuogit, lihkestagat, rytma ja mokta. Lassin boahá konteksta gos ráppa čuojahuvvo; konsearttas, festiválas, mediain ja mii veahkeha olbmo dovddidit ráppai ja fárrolaga earáiguin gullat ja “digget” dan. Buot dat oasit nannejit teavstta retorihka pathosákkastallama go buot váikkuhit olbmo dovdduide ja jurddašeapmái gii lea boahán guldaleaddjin. Ráppemis deattuha jietnadagaid ja stávvaliid; das leat olu allitterašuvnnat, omd. *reakčanan ruvddiid* ja *vuoiŋgi vuovddiid*. Das leat maid sátneriimmat, omd. *nohkágo ealliid váimmus fápmu go bombbain leavvá áimmus jápmu*. Sihke allitterašuvdna- ja riibmaovdamearkkat leat miehtá olles teavsttas.

Ráppemiin dadjá teavstta jođáneappot go omd. lohkamiin dahje lávlumiin. Guldaleaddji diehttelasas ii háhppet gullat ja guorahallat sániid ja cealkagiid sisdoalu ráppas. Ii das leat olu geardduheapmi ge mii veahkehivččii buorebut muitit sisdoalu. Ráppemiin dat johtá olles leahtuin ovddosguvlui almmá muitobáhpira haga lávddiid alde. Dat gullo das ja dalle go dat čuojahuvvo dahje ráppejuvvo lávddi alde, ja nohká fas jođánit. Poesiija ges lea čállojuvvon lohkama váste ja dan sáhtta ruoktot ovdan guorahallat. Dán oktavuodas lea ráppa retoraláš dimenšuvdna viidát go dušše sánit. Teakstačáli diehtá ahte ii čalbmeravkalanbottas nagot

teaksta iešalddis dahje akto bargat olahit rievdadusa guldaleaddji miellalágis. Son čállá dakkár vugiin mas bordá olu sániid ja stoahká gielain. Teavstta duohken lea jurdda olahit rievdadusa servodagas ja geahččalit guldeleddjiid oažžut mielde jurdagiidda mat leat teavsttain.³ Dás rájes analysas in namut daid musihkalaš beliid duođi eambo, go analysa lea teakstaanalysa mas joatkkán retoralaš gaskaomiid dutkamiin.

Teavstta pathosákkastallamiid ulbmil lea vuosttažettiin lihkahttit guldaleddjiid dovdduid dahje bidjat sin miellalági juoga man dillái dovdduid dáfus (Kjeldsen 2016:33). Dás čájehan ovdamerkkaid dakkár pathosákkastallamiidda.

Gažaldagat gulat go don mo dat ovssiid dodjet? Gulat go don mo dat rokkiin bokkiin leat jearaldagat nubbái, dego ohcaleame duođaštusa dasa ahte lea go jur duohta ahte ná geavvá, ahte ipmirdat go ášši seammaládje go mun, ahte gulat go don dan seamma go mun? Sus lea eahpesihkarvuoda dovdu, ii dieđe oažžu go luohhtit nubbái. Orru háliideame vástádusa ahte leaba go soai seamma diskurssa siskkobealde. Lea go sudnos okta oaidnu das mii dáhpáhuvvá? Dat lea ovttalágan pathoságga, appealla mii guoská dovdduide ja dás háliida muitaleaddji oktavuoda dovdu guldaleddjiin. Dás doaimma retorihkka oktasaš dovdduid ja oktiigullelašvuoda nannemin.

Ruovdestállu, maid teavstta refreanžas dadjá anárašgillii *ryevdistáálu*, lea industriija metafora. Vearssain lea dat seamma sáni davvisámegillii. Diet giellamolsun juste dan sáni dáfus refreanžas sáhtá leat pathosákkastallan go áigu deattuhit ja nannetjuste dan sáni: *ryevdistáálu*. Dan galgá teavstta vuostáiváldi duođai fáhtet ja vaikko veahá balddaskit, danne dan galgá moatti gillii oažžut gullat. Pathosákkastallamiin orru áigume nuppi balddihit, ahte dál ii leat jur leaika go stállu boahá. Dat lea ge teavstta namalassii industriijaguovlu mii lea boahtime sin eatnamiidda. Juoga lea dáhpáhuvvame ja muitaleaddji háliida boktit dan nuppi olbmo, háliida su fuomášuhttit ja jorgalahttit vai oaidná mii geavvá.

Duhtameahttunvuoda botnihis gáivvo ii dieva vaikko mo skurbbat ja goaivvot:

Dieid sániiguin geahččala muitaleaddji čilget guldaleaddjái man meariheapmi sin gáibádus lea, dahje nu go Paulus Utsi-rohki “Gáttehis gáddi”-divttas ge daddjo: “Sin dárbbus ii leat

³ Ieš dajai konsearttas Sámi allaskuvllas 23.02.17 ahte son lea giellabargi ja su bargu lea dekoloniseren.

geahči ge”. Guldaleaddji lea son geainna ságastallá, dat sáhttet leat olbmot lagasbirrasis ja servodagas. Sátnegeavaheapmi lea čalbmáičuohcci, nu go *šearrámus šlánte* maid jovssahallá suoivvanii. Dat čábbámus guovllut maid billistuvvojit. Dat fiidnámus šlánttet čáhpodit. Dat sáhtta maid govvidit dietnasa mii eahpevuoiggalaččat boahtá. Eahpevuoiggalaš lea ge álgoálbmotjurddašeami mielde go dienas galgá eaŋkilolbmuide boahtit oktasaš eatnamiin. Siidda ja viiddis joavkku dehálašvuohta lei ovdal guovddázis, siidda eatnamat, ovttasbargu ja luonddu juohkin báikki olbmuiquin. Oarjemáilmmis lea hierárkkalaš organisašuvdna mii mearrida (Kuokkanen 2009:55). Dat dienas gal duođai lea čáhppes šlánte. Boahtá millii go eai seastinjurdagiin oba vánddar ge. Čábbámus duottar- ja vuotnaguovlluid dat billistit. Livčče juobe skurčo, juovvás báikkiid ge váldán iežaset indistriija stoahkanšilljun, muhto dan eai daga. Dego välljejit vel daid buoremus guovlluid; čábbámus ráššaid bieggamilluide, čábbámus vuonaid ruvkebázahusaide ja buoremus guotteteatnama ruvkkiide. Sápmelačča mielas ii oba oro ge geahči eanaanistuvvamis, ii goit dan sápmelačča mielas gii doalaha sámi holisttalaš vuoiŋŋa. Dakkár sápmelačča mielas guhte ii daga dan, gal nektet ruvkedietnasat *šearrámusge šlánten*, nu go Ailu Valle ráppe, dahje buorre dienasin guovlluide.

*ruovderokkanat rogget nohkki oljju
ja vel jolgejit golgi táŋkkain mearaid molljut
sávrris neavrrit buđdot jogaid ja jávrriid
levvet fievrredit togain hávrris hovvriid
áimmus ruovdegarját girdet*

Teavsttas leat máŋga sánálaš dajaldaga; metaforat ja allitterašuvnnat: *Mearaid mollut* čujuha oljohokamiidda mearas. *Sávrris neavrrit* lea metafora sisabahkkejeddjiide geat leat nu sávrrit ahte eai oro goassege váibame dahje vuolláneame, ain ođđasit ja ođđa vugiiguin geahččalit háhkat alcesseaset riggodagaid. *Hávrris hovvriid* – hávri lea gierddohis olmmoš ja hoavri lea jalla, nappo gohčoda gierddohis jallan sin geat levvet miehtá luonddu ja billistit dan. *Ruovdegarjá áimmus* – dáidá helikopter geahčadeame guovllu ja kárteme maid doppe ain sáhtta viežžat.

Buot dat sánálaš ja muhtun saje allitterálalaš dadjanvuogit doibmet gielalaš gaskaoapmin. Dasa lea ethosákkastallama dárbbášlaš. Dan ulbmiliin lea oažžut olbmuid guldalit sága maid retora ovdanbukta, njulgestaga boktit guldaleaddji beroštumi (Kjeldsen 2016: 118). Dat lea áibbas dárbbášlaš eaktu olbmo oažžut gullat jus retorihka bokte áigu jorgalahttit gean ge

oaivila. Ethosappealla lea girku ge fuobmán dološ áiggi rájes, go lea sihke ávžžuhan ja muhtun áiggiid vel bággen ge, olbmuid mannat sáni gulamuttos. Retorihkka lea ahte go gullá, de loahpas jorgala sáni guvlui. Olmmoš ferte vuos gullat ja guorahallat, ovdal go vejolaččat juogo dahká oaivila áššis, dahje rievdata álgooaivila. Danne ii dáidde muitaleaddji, sárdnideaddji dahje ráppejeaddji ge sátneválljen soaitáhaga duohken. Mađi miellagiddevaččabut máhtta hupmat dahje mađi sánalaččabut nagoda dadjat, dađi buoret vejolašvuohta lea boktit guldaleaddji beroštumi, danne go muitaleaddji orru buorebut diehtime áššis. *Ruovdestállu*-ráppas goit orrot sánit lea vuđolaččat välljejuvnon. Olbmuide geat leat seamma diskurssa siskkobealde, lea dat sátneválljen buorre ethosappealla. Olbmuide geat leat eará oaivilis, sáhttet maiddá sánit darvánit muitui ja dáidá ge muitaleaddji retorihkka das ge ahte oažžut sin jorgalit ja ipmirdit váikkuhusaid. Sidjide maid doaibmá dat ethosákkastallamin.

Seammás ihtá *Ruovdestállu*-teavsttas hiphop stiila bures oidnosii. Das leat garra dadjanvuogit ja čuoččuhusat, dego *sávrrer neavrrit* ja *hávrrer hoavrrit*. Dat nanne retora jahkehahttivuođa go son orru duođai suhttan. Eai diekkár sánit báljo boađe eará go njuolga váimmus suhttan olbmos, vaikko dán ráppas gal oaidná ee. sátneriimmain ja allitterašuvnnaid ahte sánit leat čielgasit guorahallojuvnon ovdal go šadde ráppan. Ráppedettiin dat gal golggiidit dego rávdnjín.

Hávvaluvvan eana savvo nu hihttasit. Jus jeahkáliid ge bordá ráját⁴, de ádjána birrašiid golbmalogi jagi fas šaddat. Nu hihttasit (hiljánit) savvo gokko jeagil váldo. De oažžu jurddašit jus olles duottarguovlu billohuvvá, de šaddá danaseanamin ja jeagil jávká. Jus roggá ja bohká, de ii šatta goassege šat seammá. Sáhtta gal mañjel jalget ja gilvit, muhto ii dakko šatta šat jeageleanan. Sáhttet botkkuhit rássesiepmániid nu go luoddaguoraide dahket vai rássu, muhto ii goassege šatta nu go dat lei. Dás čujuha sutnje gii jámma vuovdá spihkáriid skihpárii, de loahpas eanan čieru. Dan diehtelasat dahká, spihkár ja buot eará ruovderáhkkanusat ráhkaduvvojit ruovddis mii eatnamis boahká. Go eatnamii leat sivdniduvvon minerálat, de ferte leat juogalágan ulbmil dan sivdnideamis, juogalágan ávkin lundui. Muđui lea juohke unnimus sivdnádušas ja gahppalagas juoga ulbmil, vaikko man unni min mielas livččii.

⁴ Go jeahkáliid čoaggá, de lávejit dadjat jeahkáliid bordit. Boares olbmot eai láve suovvat ráját bordit (visot váldit), galgá báikkolaččat guođdit vai fas šaddagoahká jeagil dakko.

Čuoika gilvá luopmániid ja geassebáhkkan čohkke ealu jasaide bálgat. Minerálat addet goit olbmui bibmosa ja daid haga eat oba eale ge. Seammaládje sáhtta jurddašit ahte minerálat leat eatnama váste ja dasa ávkin. Ii go son minerála galggaše leat doppe gos lea, ii ge buot roggojuvvot eret? Okta oassi gal ráhkaduvvo silban ja gollin čikŋan midjiide sápmelaččaide. Gullen duo radioprográmmas go olbmot hupme movt livččii eambo čoarvečiŋaid ráhkadišgoahtit riskun, roahkkin ja silbaboallun, seastin dihte silbba ja golli. Dat lea paradoksa, go ii nulpejuvvon čorvviid ge sámi árbeviero mielde galgan čoaggit luonddus, danne go dat addet minerálaid eatnamii ja šattuide maid boazu fas borrá. Visot gollit, silbbat ja čoarvvit bohtet luonddus. Čoarvi lei maid divrras, dat han oaffaruššojuvvui sieidái. Dán áigge muhtun sápmelaččat ieža čogget čorvviid luonddus ja vuvdet čoarveostiide, geat fas sáddejit daid Jápánii hipmudálkkasin dievduide. Eai go dat čoarvvit dagaše buoret ávkki doppe gosa dat gullet? Ruhta mii dan ovddas bohtá, lea *goddinvearrun ávki gaskaboddii*, seammaládje go buot eará ge sámi luondduriggodagaid olggošfievrrideamis. Dat leat nu go dien oasi maŋemus linjás; albma *šluhttetmeahttun čovdosat*. Buot (badjelmearálaš) čiŋadeapmi ii ge soaite leat ehtalaččat nu vuogas; danne sáhtta dien fuomášumi teavsttas dadjat ethosággan. Diekkár gávppiin ii leat *areté* dahje morálalaš kvalitehta (Kjeldsen 2016:115).

Dien oasis bohtá ovdan dat maid leat ieža oaidnán máŋgii. Šluđu čovdosat lea dávjá gaskaboddosaš čovdosat, muhto bártin maŋitáigái. Gal mii dáidit buohkat vásihan ahte maŋnel leat šaddan gáhtat go válljiimet hálbimus čovdosa juoga man áššis? Šluđut leat omd. go luitet mirkkuid merrii dan sadjái go rádjat buorebut dušše danne go lea hálbimus ja álkimus čovddus sin mielas. *Smierru eana čierru* – čierrun hástala guldaleaddji empatiija eatnamii. Dat lea pathosappealla, go retorihka vuodusta nuppi olbmo dovdduide (Kjeldsen 2016:68).

*nohkágo ealliid váimmus fápmu
go bombbain leavva áimmus jápmu
gánnehahttin rabmojuvvon váimmusfápmu⁵*

Jus elliid váimmus, dahje gean ge váimmus, nohká fápmu, de ii soaite šat eallindoaivva. Jus ceavzá, de geahnohuvvá goitge. Dás orru oaivvildeame ahte olbmos lea váimmus juo

⁵ Váimmusfápmu = atomafápmu

duššadanmiella. Váimmusfápmu lea atomafápmu, mii duodai sáhtta billistit ja goaridit, ii dušše Sámi guovlluid, muhto oppa máilmmi. Loahpas dieid linjjáid orru sávaldat ahte servodat galggašii rievdat, ahte olbmot galggaše čuvgehusa olahit – metaforain *njiellat dieđu eappela*. Eará ášši lea ahte Áttán ja Eva oaččuiga čuvgehusa, muhto dat čuvgehus ii buktán buori sudnuide go das ledje stuora váikkuhusat, muhto dan in áiggo dás gođdit viidáseappot. Retorihkka ja boadus das lea goitge ahte šattai dárbu jorgalit ja Biibbala sáhka lea ahte jorgalehket dan bále go lea áigi! *Dieđu eappel* čujuha vel Biibbalii mii oallugiidda lea allaáigásaš ja áidna riekta. Dieđusge dat lihkahtta soapmásiid váimmu (pathoságga) ja nappo dat lea čujuhus girjjálašvuhtii (logoságga).

Amoca ráppaoassi Ruovdestálu-teavsttas anárašgillii lea máilmmi fysihkalaš lágaid birra ja Big bang-dáhpáhus sáhtta maid govvidit mainnalágiin mekanisttalaš máilmmiipmárdus ja sámi holisttalaš oaidnu beaškkehit oktii:

big bang! šoodâi puoh energia puohvuotân mii lii ovttuu lamaš-uv, tun kii haldâšah tuulâ, kuldâl, maailm ij taarbâš tuu, mun lam äigi, lam čuovâ, lam evoluutio, gravitaatio, 13 dimensioid..

Big bang, šattai buot energiija buotvuotân mii lea álo leamaš ge, don gii hálddašat dola, máilbmi ii dárbbâš du. Viidáset das čujuha čuovgga, evolušuvnna, gravitašuvnna ja 13. dimenšuvdnii. Daid fysalaš lágaid deattuheapmi teavsttas orru leamen buohtastahttit oarjemáilmmi mekanisttalaš máilmeipmárdusa sámi holisttalaš jurddašuvugiin. Mekanisttalaš jurddašuvuogi mielde lea máilbmi jápmán objekta. Fysalaš lágaid mielde dat lea dievaslaččat čilgemis ja áddemis olbmo intellektuála návccaid vehkiin (Kuokkanen 2009:157). Oarjemáilmmi oaidnu lea ahte Big Bang bokte vuodđuduvvui vuos máilbmi, muhto álgoálbmogat eai leat ohcan dakkár čilgehusa máilmmi vuodđudeapmái. Álgoálbmogat leat oskon luonduipmiliidda ja lea baicca nu ahte doppe lea muhtun gii sivdnidii ja ráđde. Beavvaš ja eallin lea leamaš hui guovddázis sámi dološ oskkus: *peivi lii tii immeel, iberdem lii vástádâš* – Beavi lea din ipmil, ipmirdeapmi lea vástádus. Dainnalágiin boahtá luondduolmmoš vuostálaga Ruovdestáluin, namalassii oarjemáilmmi diehtagiin ja su eallingova mielde eahpelunddolaš árvvuiguin. Dieđalašvuolta gilvala luondduolbmo; muitaleaddji mielas galgá olbmo luondu dutkojuvvot buorebut: *kalga tutkâđ ulmuu luándu pyerebeht* – galgá dutkat olbmo luondu buorebut. Muhto dat ii dahkko. Mekanisttalaš

máilmmejurddašeapmi šattai vuodđun industrialismma ja utilitarianismma ideologijjaide maid mielde luondu galgá ávkkástallojuvvot olbmo bures birgejumi ja ovdánemi namas. Daid ideologijjaid mielde meroštallojuvvo máilbmi dan mielde man stuora ávki das lea ja man olu dat lasiha olbmo lihkolašvuoda (Kuokkanen 2009:158).

olmooškodde lii tuše ohtá superorganismi – olmmošsohka lea dušše okta superorganisma, das oaidnit ahte olmmošgoddi rehkenastojuvvo superorganisman mii lea bajábealde eará luonddugahppálagaid, muhto gean viissisvuohtha ii álo buvttu dušše buori. Muitaleaddji mielas luonddu olbmo jurddašeamis eallá máilbmi, eanan lea olbmuid ja eallima eadni. Son ii leat ollen ge ovttaoavilis daid fysalaš máilmmelágaiguin, danne go lea oaidnán ahte ii mana bures. Olbmo viissisvuohtha sáhtá leat negatiivvalaš, dego váimmusfámu, atomafámu hutkan:, *vijses apina lii feilejum iskos* – viissis áhpa lei feilejuvvon iskkus. Olmmoš sáhtá fas goddit visot eallima máilmmis iežas viissisvuodain; *evoluutio lii kišto* -evolušuvdna lea dego gilvu mas olmmošsohka lea bajimusas buot organismmain. Olmmoš, homos apiens, viisámus buot heakkalaččain lea industrialismma rájes jávkadan badjel beali máilmmi ealli- ja šaddošlájain (Kuokkanen 2009:161.) Olmmošsohka lea gal viissis, muhto seammás dat lea *ellešlaajá mii návlee kyeimis riistân* – eallišládja mii návle guoimmis russii, nu go Jesusa dahke. Dan sáhtá buohtastahttit dán áigásaš sođiiguin ja terrordaguiguin. Olmmoš lea dat sivdnáduš guhte bargá eanemus baháid dán eatnamis, vaikko galggašii leat dat buot viisámus heakkalaš máilmmis. Olmmoš dat vahágahtá luonddu buot eanemusat máilmmis. Sivvan dasa lea go midjiide leat šaddan eahpelunddolaš árvvut dan sadjái mat ovdal leat leamaš, namalassii holisttalaš árvvut mas visot gullá oktii máilmmis: *aneh epiluándulijd áárvuid*. Dan leat sápmelaččaid maid čuovvolan, nu go ráppas daddjo: *lojodeh Ryevdistaáluid jieijâs táárbun uárjudeh joba luándu*, dápmet ruovdestáluid iežaset dárbut, atnet luonddu iežaset šláván. Ovdal ovttasbarggai olmmoš luondduin, muhto dál bargá luonddu vuostá ja bálvalahtá dan olmmošsoga ávkin. Dat lea vahágin lundui ja oppa máilbmái. Olu ekovuogádagat leat duššan máilmmis olbmo dihte.

Cealkka *reangan ollašuhttit sin ráđđenháluid* muitala movt sápmelaš lea šaddan dušše čuovvolit mearrádušaid mat bohtet eiseválddiin ja šaddan luonddulágaid rihkkut. *Isit dál reangan šleangasan* – reanga ii beasa ieš mearridit, dušše čuovvolit isida. Reanga šaddá muhtomin bargat iežas ge miela vuostá, muhto fápmovuogádaga dihte ferte jávohaga jeagadit. Sus ii leat mihkkege dadjamašaid go isit dat mearrida. Nie sáhtá govvidit sápmelačča guhte

ovdal elii luonddu mielde, ja dál eallá luonddu vuostá. Dál son dušše čuovvu isida; fásta barggu, industriija, ođđa ealáhusa. Sus ii leat šat holisttalaš jurddašeapmi. Sápmelaččain ii leat šat dušše luonddugáhtendiskursa. Muhtun oassi doarju industriija buriin mielain ja bargosajiid háliidusain ja daid sáhtta dadjat *iežas fángala sreanğaáidái heanğasan*.

duolva duopmár duomu duoppidit bastá – dáikko lea alliterášuvdna d-bustávain, sátnestoahkan man duohken seammás lea retorihkka ahte dadjanvugiin buorebut fuomášuhttit ja olahit nuppi olbmo, guldaleaddji. Das lea sullasaš retorihkka go eará earenoamáš sániin, dego ráppaid garrusániin ge; lihkaštahttit dovdamuša nuppis, dego hástaleame maid don jurddašat go mun ná dajan? Dat lea dainnalágiin pathosákkastallan – *duolva duopmár* – sus eai dáidde ráinnas lágat gal maid vuodul dubme. Dat lea veahá somás dadjanvuohki mas bohtá ovdan eiseválddiid dahje autoritehtaid bilkideapmi, mii lea sámi njálmmálaš muitalusain ge dovddus ášši (Oskal 2010). Gávdnojit olu bilku báhppa- ja luhkkármuitalusat omd. Qvigstad-čoakkáldagain. Lágat dieđusge leat demokráhtalaččat mearriduvvon čoahkkinlanjas, muhto leat go son sápmelačča oaiviliid jearran ja nannen daid láchkii? Geat ledje oasseváldin dain čoahkkimiin? Sápmelaččas ii leat eará go čuovvut ja doahttalit, vaikko ii leat mearrádušain leamaš mielde. Juste danne bohciida ge bilkovuoignja autoritehtaid hárrái.

Go gággit eai duostta gáskit duorggu rastá – gággit leat veahkit. Dakko birrasis livčče gal olu olbmot, muhto sii eai boađe doarjut luonddugáhttema. Duorgu han lea gárdni mainna guliid bivdá. Rávnnji ja biekká dáfus ferte leat rievttis bealde fatnasa oakkudettiin. Rávnnji lea dat maid gievrrat bealli oaivvilda, dan gievrramusá diskursa. Retorihkka dás lea ahte geahppaseamos lea dan čuovvolit, measta dego reanğa ge isida čuovvola. Rávnnji vuostá lea lossat mannat ja muhtun áiggiid áibbas veadjetmeahttun. Jus botke gártne, mii mearkkaša jus duostá vuostálastit politihkalaččat, de ii leat stáluin ge šat olbmástallame. De ii divtte iežas assimilerejuvvot.

doarridit doarjaga, doappargávpi čoarrá

duvssáris duvhláriin dušši doarrát

masa adno dieđaalbmáid čehppodat ja suonat

go duohken mearrideaddjiid behttosat

ja juonat

Mearrideaddjit, geat háliidit sisabahkkemiid, barget beahhtimiin ja juonalašvuodain. Sis ii leat holisttalaš luonddugovvideapmi, baicca *ii-odasmuvvi resursaekonomiija* (Kuokkanen 2009:55).

Gudnijahtekeahttá ribahit dieđuid dohko gos miikkige ii reahkká:

Dán oasis nanne maid ovdal ge dadjá, gudnejahttikeahtesvuohta lundui ráđđe ja hilgu oktasaš buori álbmogii. Ovdalaš áigge lei luonddu guovddázis. Olles eallin lei lundui vuodustuvvon. Dan galgai gudnijahttit, mii buot heakka attii olbmuide, elliide ja šattuide. Dološ oskkus bálvaledje luondduipmiliid ja gudnijahte luonddu. Sii giite geasseorohaga go johttájedje lulás, go bures lea biebman sin ealu, ja nuppeládje giite dálveorohaga go johttájedje davás. Sii oaffarušše siiddiide, dassáži go oarjemáilmmi miššonearat bohte mitalit ahte dakkár luonddugudnijahttin lea báhkinvuohta ja suddu. Dat lea dego jorgalit ášši. Sisabahkkemiidda searvan baicca lea dego čurot mii girdá láse vuostá, nu go Ailu Valle dadjá ja joatká *vaiikko ukša vuordá caggut guoras*. Das sáhtta jurddašit ahte eará vejolašvuodát gávdnoše maid eai váldde atnui, omd. dinet ruđa earaládje go ruvkedoaimmain. Dat lea dego ieš iežas veahkeha sorbmet dahje goit juobe bávččagahttit iežas go lagasbirrasa billista. Ovdalaš áigge olbmot dihte sii leat sorjavaččat lundui ja danne gudnijahte ge luonddu eará vugiiguin go dál. Sáhtta jearrat lea go dál obage luonddugudnijahttin šat dábálaš? Dál mii birget earaládje. Biepmu oastit rámbuvrriin, eat dárbbas bivdit guliid ja murjet. Biktasiid oastit rámbuvrris, eat dárbbas ullu oazžut sávzzas ja báidnit dan luonddušattuiguin. Eat dárbbas murret dahje oastit muoraid, go liegga elrávdnjeviesuin orrut. Eat dárbbas rohkadallat lundui ja siiddiide, go diehtit ahte goavvijahki ii doalvvo min birgejumi. Arvás čakča ii heavat min ealáhusa, go birgejupmi lea oallugiin fásta barggu duohken. Mii leat assimilerejuvome oarjemáilmmi váldoservodahkii mas lea olmmošsentrálalaš oaidnu luonddu hárrái (Kuokkanen 2009:55). Mii háliidit eaiggáduššat eatnamiid ja dinet ruvkkiguin. Ovttaskas olmmoš, bearaš dahje fitnodat galgá hálldašit eananriggodagaid. Háliidit priváhta eaiggáduššat eatnamiid maid birra vel áidut nannosit, vai earát eai vánddar min priváhta eatnamiid badjel.

Oarjji feaillaid badjel ceavzima lávki - Oarjemáilmmi jurddašanvuohti lea nu guhkin eret sámi holisttalaš jurddašeamis, mii lea njuolggo čujuhus teorijaoasi álgoálbmotmetodologiijai (Kuokkanen 2009:55). *Ruđa ruvaš sehkke šuvas* – retorihkka boahtá riibmahámis, ahte ruhta sehkke buot áššiid. Árbevirolaš álgoálbmotservodagas lei fokus dálá áiggis, dálá guohtumis ja

dálá eallimis. Oarjemáilmmi váldoservodaga árvvut leat čohkket alcces opmodaga ja bistevaž oamasteami (Kuokkanen 2009:55).

Teknihka galggašii heaitit hutkamis dassái go ruhta ii šat mearrit dutkamis:

Die lea fas sánalaš dadjan sátneriibmahámis. Teknihkka adno boastut, nu boastut ahte muitaleaddji mielas ii livčče veara oba hutkat ge šat eambo reaidduid mat vahága barget. Retorihkka orru leame ahte nu guhká go ruhta mearrida dutkama, de eai dutkka eará go dan mii stuoraservodahkii lea ávkin. Luonddugáhtten ii leat vuoruhuvvon ášši dutkamis, go dat hehte ruhtajoru.

Dološ viisodagat hárdet riebuid, áššedovdiid statistihkat badjel árbedieđu:

Dás boahtá fas insider-posišuvnna jurddašuvuohti ja álgoálbmotteoriija analysas ovdan, mas árbediehtu lea guovddázis ja dakkár maid ii sáhte guđege akademiijas váldit ollislaš oahppun. Dat lea dakkár maid eallenagi oahppá čuvodettiin barggaid siste. Dan riggodaga eai oainne nu gohčoduvvon áššedovdit. Sii leat čalmmeuvvan, eai ge oainne árbedieđu árvvuid. Árbedieđu dehálašvuohta ja kultuvrralaš áddejupmi lea ge álgoálbmotmetodologiija ulbmil (Smith 2012, Fredriksen 2012).

Diet oassi eai ádde goas nohkka, vel vigget badjel čohka lea sivahallan. Olbmot leat muitaleaddji oainnu mielde sieluhuvvan ja menddo jođánit čuovvolan boasttu bálgáid. Luondduosku ja luondduin gulahallan lea lahppon ja dieđalašvuohta lea vuoitán badjel luonddulágaid: *eat luohte oskui, luohttit diehtagii*. Diet cealkka nanne ovdalaš čilgejuvvon anárašgiela oasi teavsttas.

Loahppa lea ollislaččat alliterašuvdna: *gárgui gárgidan gárggiidit gárgijn gárvvisin gárddohallan, garuhuvvon gáržin*

Dat orru govvideame ahte eai deaivva šat rievttis guvlui.

Ruovdestállu-teavsttas ovdanbuktá muitaleaddji vahága mii lea dáhpáhuvvan. Das šiggu su gii lea čuovvolan eanansisabahkkemiis ja mángga saje geardduhuvvo ahte vahágahttit leat boahtán oarjin. Lea oahpes ášši álbmoálbmotmetodologiijas. Olles teaksta dego nanne dan mii lea leamaš ja mii bissu ain gáržin. Das vuhtto veaháš vuolláneami dovdu, ii ge oro leame ávvu dahje vuoiu olámuttos. Retorihkka lea ahte boastut lea bargojuvvon ja olbmot galggašedje šaddat fas iežaset hearrán luonddus, eai ge reñgot *Ruovdestálu*.

Eanangáhttenássiin sáhtta oaidnit hegemoniija fápmovuogádaga. Lea leamaš dábalaš juo Áltta - Guovdageainnu eanu vuostálastimiid rájes ahte muhtun oassi sápmelaččain eai oainne boasttuviaid sisabahkkemiin, muhto baicca dorjot daid. Orru dego dan dihte dákkko háliideame nannet ahte soai goit almma gullaba seamma diskursii nuppiin sápmelaččain?

Dán teavsttas ihtet siskkáldas fápmostruktuvrra balaheamit. Das geardduhemiin jearahallá olbmos geainna fárrolaga vándardeaba: *gulatgo? Gulat go don movt dat ovssiid dodjet? Gulat go don movt dat rokkiin bohket? Gulatgo don...gulatgo ryevdistáálu?*

Muitaleaddji orru dego ohcaleame duodaštusa dasa, ahte ipmirdat go ášši seammaládje go mun? Orru háliideame nannet ahte gullaba seamma diskursii nuppiin sápmelaččain, iskame lea go siskkáldas bonju fápmostruktuvra dahje hegemoniijadáhpáhus sudno gaskkas vrd. ovdalis čilgejuvnon fránskalaš sosiologa Pierre Bourdieu doxa ja opiniona modealla (Gaski, 1991:140-141)? Bonju fápmostruktuvra boahdá dán teavsttas ovdan sihke siskkáldasat álbmogis ja maiddá stuoraservodaga dáfus sámi álbmoga ektui. Stuoraservodaga sivahallá bonju ekonomijavuoruheami dáfus go oaffarušša luonddu, go sii deattuhit resursaekonomiija mii ii leat ođasmahti (Kuokkanen 2009:55).

Dat lea ovttalágan pathoságga, oktasaš dovdduid ja oktiigullevažvuoda nannen.

Eanangáhttenássiin sáhtta oaidnit hegemoniija fápmovuogádaga. Áiggiid čađa lea leamaš nu ahte oassi sápmelaččain eai oainne boasttuviaid sisabahkkemiin, muhto baicca dorjot daid.

Teavsttas fokusere ja čilge hui olu dan mii lea juo dáhpáhuvvan luonddus, dego dahká rehkega das mii lea geavvan. Dan sáhtta dadjat logosákkastallamiin, go logos čujuha duohtavuhtii, statistihkaide ja dasa mii lea dáhpáhuvvan. Dán teavsttas eai leat njuolgut dakkár duodaštusat, eará go muitala mii juo lea dáhpáhuvvan luondduin, omd. nálehuvvan elliidšlájat. Dat leat ethosákkastallamat teavsttas.

Dainna teavsttain orru sávaldat ahte servodat galggášii rievdat, ahte olbmot galggaše čuvgehusa olahit – metaforain *njiellat dieđu eappela*. Dan vuodul sáhtta ge dán teavstta maid geahččat sámi siskkáldas atnui ja maiddá olggosguvlui, go lea olu šiggun olggobeale sisabahkkejeddjiid ektui.

4.6 Min guovlu - analysa

Nils Rune Utsi – artistanamain Slincraze lea čállán *Min guovlu*-ráppateavstta, mii almmuhuvvui neahtas 2013 borgemánus. Son lea šaddan dovddusin su ráppemiin ja dokumentárafilmma Nils Rune Utsi birra lea ee. vuotán «buoremus álgodokumentára»-bálkkašumi Murmánska filbma- ja TV-festiválas 2016:s.

Min guovlu-teavstta válljejin danne go háliidin dutkat teavstta mii lea dihto sisabahkemii čállojuvvon, ii ge oppalaččat buot sisabahkemiidda. Dan čilgen dárkileappot analysas. Teavsttas vuhtto fámolášvuohta ja nuorra olbmo duostilvuohta. Dat ovddasta ráppašánjera vuohkkasit garra dajaldagaidisguin ja čuoččuhusaiguin.

Min guovlu-teaksta ii leat čálalaččat almmuhuvvon gos ge, nu ahte dat lea čállojuvvon gulu mielde nu go ráppejuvvo musihkkavideos (Slincraze 2016) ja Nils Rune Utsi lohkan čađa ja mailas 21.04.17 duodaštan teavstta riehta nu go dása lea čállojuvvon:

Min guovlu

*Ja, dat lea juste maid don oainnát
Lea fiinna dilli mis
Eai leat ruvkedoaimmat mat billistit min eatnamiid
Min vugiid bilkidit
Ja geahččalit fillet min politihkkáriid
Go ruđaid beavdde nala dearpalit
Muhto sii leat jierbmát
Eai váldde vuostá ruskkaid
Vaikko alla hearrá ciellá sin
Eai divtte duoddara gollat duššái
Sii dorrot ja čájehit vuoimmi
Historjá muitala jus bearehaga vigget*

Mii eat bala čájehit stuimmiid

*Beare váldde mu giddagassii go lea sidjiide vašši
Muhto dassáži mun joatkkán vašihit
Nástegállu beare bija ruovddi munnje
Muhto mii eat vuovdde sutnje
Go sii eai leat luottaid huksen
Son lea dat gullon guoržu
Dat gullon neavri gii čuorvu
Mii vástidit “jávkket helvehii”
Dat lea min guovlu*

Duolvvain áigot nuoskkidit
Muhto dán eatnama etnot gal divtte duohtadit
Vaikko beargalat livččii juohkime miljovnnaid
Mii eat fuola sin ruvnnaid
In áiggo oaidnit sámi luonddu billašuvvan
Go sii han leat dat gullon rievvárat
Visot maid muitalit midjiide
Han leat giellásat
Addet midjiide jallas lohpadusaid
Dinejit muhto mii etnot gal beasa lohkat ruđaid
Dat dat mearrida visot
Jus vuollánetnot sámi kultuvra ii biso

Beare váldde mu giddagassii go lea sidjiide vašši
Muhto dassáži mun joatkkán vašihit
Nástegállu beare bija ruovddi munnje
Muhto mii eat vuovdde sutnje
Go sii eai leat luottaid huksen
Son lea dat gullon guoržu
Dat gullon neavri gii čuorvu
Mii vástidit “jávkket helvehii”
Dat lea min guovlu

Ruvkedoaimmain vigget
Min báikái boahtit
Doivot dat lea dušše min eatnamiid oastit
Dat leat min muittut ja ovddeš áiggit
Billohuvvan luondduin dasa mii báhecit
Livččii vel juoga ávkin jus suohkan oažžu juoga
Muhto duohtavuohta: báhcá dušše duottar mii
Lea billohuvvan, givssiduvvon, visot gedggiid čuollan
Mii lei ávki, leat go buori guođđán
Min dájuhít, vigget min váruhit dain báikkiin
Vai besset roggat, mii álggahit eatnamiid billistit
Ruđaid fáallet ja gielistit
Ieža gállet ruđaid sis
Maid sii rogget sámis

Son lea dat gullon guoržu
Dat gullon neavri gii čuorvu
Mii vástidit “jávkket helvehii”
Dat lea min guovlu
Son lea dat gullon guoržu
Dat gullon neavri gii čuorvu
Mii vástidit “jávkket helvehii”
Dat lea min guovlu

4.6.1 Pathos-, logos- ja ethosákkastallamat gehččon kontekstuála vugiin

Álggus analyseren teavstta retorihka ozadettiin ethos-, pathos- ja logosákkastallamiid teavsttas. Dan mañnel joatkkán anayseret sámii insider-posišuvnna ja kontekstuála geahčastagain. Ii leat vejolaš čavgadit sirret daid, go analysa mearrida daid fokusa.

Go guorahallá lávlla-ja ráppateavsttaid, de orrot eanas oassi dain čállojuvvon vaikko guđe eanansisabahkkema dahje vuosttaldeami várás, ahte eai leat vásedin dihto dáhpáhusaide čállojuvvon. Dat leat eambo oppalaš teavsttat. *Min guovlu*-teaksta sáhtášii heivet maiddáii dakkár oppalaš teakstan, muhto das leat dajaldagat mat duođaštit dat lea ráhkaduvvon dihto sisabahkkema vuosttaldeapmin. Slincrease lea maid čilgen ahte dat teaksta lea čállojuvvon ruvkedoaimmaid vuostá Biedjovákkis Guovdageainnu suohkanis Norggas (NRK Troms 30.0.17). Dat dagaha dieđusge ahte analysa stivrejuvvo dan áššái ja muhtun sajis *Min guovlu*-lávllateavstta analysas gáidá poesijja veaháš, go dasa čatnasit olu duogášdieđut mat gáibiduvvojit teavstta ja analysa ipmirdeamis. Go dá lea kontekstuála analysa, de nappo dat servodatlaš ja historijjáláš dieđut ja sitáhtat eai leat garvimis dán analysas. Eanas čujuhusaid lean viežžan NRK-dokumentáras *Gollegiisá – Skattkammer* mii ráhkaduvvui juste dan áššis (NRK 2013).

Arctic Gold lea ruvkefitnodat mii vikkai mánga jagi beassat Biedjovággái. Go eai beassan, de lohpidišgohte ruđaid ee. suohkana struktuvrafondii, mánáidgárdiide ja beassášfestiválii jus besset roggagoahtit, muhto suohkanstivra ii háliidan ruvkedoaimmaid šat Biedjovággái, mañnel go ledje dan boares ruvkedoaimma heaittihan 1993:s. Ruvkefitnodat ii dohkkehan dan obage. Golmma geardde lea geahččalan ášši ovddidit suohkanstivrras.

Teavstta álgu lea ná:

*Ja, dat lea juste maid don oainnát
Lea fiinna dilli mis
Eai leat ruvkedoaimmat mat billistit min eatnamiid*

Dien vuosttaš gullat muitaleaddji diskurssa vaikko ii daja dan njuolga. Das boahotá ovdan ahte ii liiko industriijai mii boahotá Sápmaí go rámpo man fiinna dilli dat lea go ii leat ruvkedoaimma. Vuosttaš oassi teavsttas deattuha industriijakeahtes guovllu buorrevuoda. Doppe lea ráfi ja buorre dilli, dahje nu go čállá – *fiinna dilli mis*.

Muitaleaddji orru siskkaldas eallimiin guovllus vásihan ahte lihkahalakeahtes eanan ii leat diehttelas, ahte olmmoš galgá leat giitevaš dan ovddas go eai leat ribahan dan geasa ge. Ráinnas luonddu doalaheamis lea buorre morálaš jurdda duohken, dán teavstta muitaleaddjis lea nappo buorre morála, goit daid olbmuid mielas geat vuosttaldit ruvkedoaimma. Dan dihte doaibma dat ethosággan. Aristoteles dajai ahte sárndideaddji karaktera (ethos) váikkuha retorihkkii go dat veahkeha sártni dahkat jahkehahttin (Kjeldsen 2009:33).

Ruvkefitnodat geahččalii fállat olu ruđaid Guovdageainnu suohkana iešguđetge doaimmaide ja foanddaide go politihkkárat eai miehtan ruvkedoaimmaide. Dasa čujuha ge teavsttas go dadjá

*ja geahččalit fillet min politihkkáriid go ruđaid beavdde nala dearpalit
muhto sii leat jierbmát, eai váldde vuostá ruskkaid*

Dás gohčoda ruđaid *ruskan*. Dan dahká dieđusge go ruđas ii oro su mielas seamma árvu go luonddus. Dan ruđa gohčoda muitaleaddji *ruskan*, vaikko ruvkefitnodat lei čuđiid duháhiid bidjat suohkana foanddaide ja vel sámi beassášmárkaniidda ge. Lunddolaš ja riekta maiddái, lea jus olmmoš omd. galgá oastit unna bartasajáža dáčča čábbámus guovlluin, de ferte dan ovddas máksit moadde miljovna ruvno. Jus dáčča galgá sámi čábbámus guovlluide boahit olles ruvkkiin gokko roggá ja geainnuid ge hukse, de ii dárbbas oastit dan eatnama. Ii dárbbas láiggu ge máksit. Sáhtá baicca doalvut čuđiid miljovnaid ruvnaid ovddas golli áibbas nuvtá! Dat maid suohkan oažžu, leat gul bargosajit, muhto ii ruvkefitnodat deattut ahte doppe han leat juo ovdalaččas bargosajit boazosápmelaččain. Jus gođđá jurdaga viidáseappot, de ii sáhte goit sámi fitnodat mannat dohko gos oaidná buoremus vejolašvuoda ja fiidnámus luonddu ja dušše nuvtá álggahit juogalágan fitnodatdoaimma. Ii gos ge livčče doarjja dakkár jurdagii, muhto nuppeládje gal sáhtá kolonista boahit go kolonialismma jurdda ja árbevierru lea nu garrasit cieggan olbmuid jurddašepmái ahte boasttuvuodaid eai oba oainne ge. Kolonistaálbmot sáhtá bargat nu, muhto álgoálbmot ii sáhte – ii ge dáiddáše háliidit ge nu bargat. Das lea stuora erohus ja dakkár eahpevuoggalašvuoda ja gáržžáhallama dovdu dáidá leat lagamus čilgehhus teakstačálii váimmus go gohčoda ruvkefitnodaga sihke *guoržun* ja *neavrin*, gean loahpas sihtá *mannat helvehii*. Dat lea dieđusge hiphopšánjer ja ráppastiila mii dakko ihtá oidnosii, ii ge omd. čáppa poesijja lohkama várás. Juste dat lea ge erohus čállojuvvon poesijjas ja ráppateavsttas mii gullo das ja dalle, ja hui jođánit. Ráppateavsttas eai

sáhte eai ge galgga leat dat čiekŋalis, guhkes guorahallamat dahje geažáhallamat čiehkásan poesijja duohká. Das lea njuolggo ja muhtun sajis oalle roavva stiila.

Das čájeha hui čielgasit ahte makkár árvvu bidjá juste dien ruhtii mainna ruvkefitnodat áigu lotnut máttuin árbejuvvon guotteteatnama muhtun čuđin duháhiin suohkana foanddaide.

Buohtastahtidettiin lihkahalakeahtes guovlluin ii leat dakkár ruhta eará go *ruska*. Ruhta ii leat bastevaš, dat jávkkiha jođánit ja dasa lassin lea nu unnán ruhta maid fáallet dan ektui go maid dolvot. Bahča dovdu joatkašuvvá boahte linjain:

*Vaikko alla hearrá ciellá sin
Eai divtte duoddara gollat duššái
Sii dorrot ja čájehit vuoimmi*

Dat *ciellat*-vearba lea oalle negatiivvalaš sátni. Dat sátni orru heiveme ráppašánŋerii buorebut go lávlagii dahje omd. poesijii mii lea lohka váráš. Ciellat lea go fasttiid hupmá olbmuid birra, gohčoda sin vaikko manin jna. Ruvkehearrá adno alla hearrán ja son lea okta sis gii lea *ciellan* politihkkáriid dego dakkárin geat eai máhte áššiid riehta meannudit, danne go eai leat gul lohkan nu olu ja danne eai ipmir alcesesaset buoremusa háhkat, namalassii ruvkedoaimma. Dan dulkojumi joatkkán veahá maŋŋelis analysedettiin insider-posišuvnna geahčastagain ja geahčan sápmelaččaid bilkideami kontekstuálalaččat.

Cealkka *eai divtte duoddara gollat duššái* sáhtta guovtteládje dulkojuvvot dan vuodul goappáš diskursii olbmoss lea gullevašvuohta. Muitaleaddjis lea luonddugáhtendiskursa. Su oaivila mielde lea duššái golaheame luondduriggodagaid jus luoitá ruvkedoaimma dohko. Industrijas lea juste nuppelágan oaidnu ja áibbas eará sisdoallu cealkagis eai divtte *duoddara gollat duššái*. Son gii lei ealáhusministtarin dien áigge, logai ahte ain leat vilges dielkkut kárttas davvin maid berre deavdit ođđa teknologijain. Su oaivila mielde baicca *sii eai divtte duoddara gollat duššái*, go váldet Finnmárkku luondduriggodagaid ávkin olles Norgii:

Ja, det er jo i nord de store mineralressursene ligger. Derfor har vi økt satsingen med kartlegging av mineralressurser i nord med 100 millioner kroner i året over 4 år. Vi har store hvite flekker på kartet. Med moderene teknologi får vi fylt de flekkene og hjulpet bedriftene til å finne drivverdige ressurser. Så dette er Norges skattkammer når det gjelder mineralressurser. (NRK Sámi Radio:2013).

Birasdepartemeanta anii 100 miljovna ja Arctic Gold searvi 60 miljovna minerálariggodagaid ohcamii davvin. Ruvkefitnodat lei iežaset mielas vuordán doarvái ja golahan doarvái. Iežaset ruhtagolaheami atne ággan rievdadit olles Norgga lága:

Det er et enkelt spørsmål vi ønsker svar på. For et år siden hadde vi brukt 50 millioner, og nå er vi oppe i 60 millioner. Egentlig er dette utgifter som et lite selskap som oss ikke skal betale. Dette burde landet ha ordnet opp i. (NRK Troms 2013).

Lea maid leamaš sávaldat muhtun eará olbmuin ahte hálddašanláhka galggašii rievdat vai suohkaniin ii leat váldi bissehít sin “ovdáneami”. Elisabeth Gammelsæter, gii lea generálačálli Norsk Bergverk-ásahusas dadjá ahte lea riikkadási beroštupmi álggahit ruvkedoaimmaid Biedjovákkis ja jearrá lea go riekta ahte báikkálaš servodat dan galgá sáhttit bissehít:

Det er nasjonale interesser i å få drift i Bieddjovaggi, og man kan spørre seg om lokalsamfunn kan blokkere det (IFinnmark 11.03.2017).

Ovdalis namuhuvvon ministtar gohčodii Finnmárkku gollegiisán industriija dáfus, gos sáhtá viežžat ruđa olles Norgii. Boazosápmelaš Isak Mathis Triumf, geas lea guotteteana Biedjovákkis dajai *dáppe han leat bohccot ja sápmelaččat. Eai dušše boazosápmelaččat, muhto juohkelágan sápmelaččat. Dat han lea mu mielas gollegiisá.* (NRK Sámi Radio 2013). Diet nanne hui vuohkkasit ovdamearkkaiguin álgoálbmogiid ja oarjemáilmmi guovttelágan jurddašanmáalle mii čilgejuvvo teoriijas (Kuokkanen 1996:55). Sápmelažžii lea guovlu gollegiisá gos beassá guottehit, beassá rávdduid bivdit, lubmet ja murjet. Dat han lea eallima riggodat, duođai gollegiisá, beassat joatkit eallit ráinnas luonddus nu go buolvvat leat dahkan duháhiid jagiid. Ministara mielas lea gollegiisá dainnalágiin ahte doppe beassá riikii viežžat ruhtadietnasa. Ekonomijja mii lea veaháš eará dásis go sápmelačča dienas, lea su jurdagis.

De joatkašuvvá lávllateaksta dáinnalágiin: *Historjá muitala jus bearehaga vigget, mii eat bala čájehit stuimmiid.*

Stuimmiid-sátni lea duođai dakkár sátni mii addá assosiašuvnnaid Guovdageainnu historjái. Dat lea fas logoságga, go čujuha duođastusaide mat nannejit ákkastallama. Guovdageainnu leat ovdal leamaš vuosttaldeamit eiseválddiid vuostá, namalassii Guovdageainnu stuimmit 1852:s ja dáidá dainna dáhpáhusain buohtastahttime dili, go vel atná seamma sáni, *stuimmiid*. Dat adno logosággan ahte go ovdal lea vuostálastojuvvon, de sáhtá dál fas geavvat nu. Dat dološ historjjálaš dáhpáhus lei vearrái mas olbmo heakkat manne. Dat lea ilgadis dáhpáhus ja

doaimbá maid pathosággan go lihkahtá guldaleaddji dovduid ja muittuid dainna *stuumiid*-sániin. Dasa lassin dat lea ráppašáŋŋera dovdomearka go garrasit dadjá ja stuorida ášši. Dat lea maid ethoságga, go čujuha dasa ahte lea oahpes dilli midjiide. Mii gul diehtit mas lea sáhka.

*Beare váldde mu giddagassii go lea sidjiide vašši
Muhto dassáži mun joatkkán vašihit
Nástegállu beare bija ruovddi munnje*

Muitaleaddji mielas lea dehálaš vuosttaldit ruvkkiiid. Dán oasis geažuha vel eambo, namalassii ahte ii soaitte dušše lobalaš ákkaiguin vuosttaldit jus dasa šaddá dárbu. Son orru dovddaheame ahte sáhtá garraset vugiid čájehit, earenoamážit go *stuumiid* vel namuha historjjás. Áltá-Guovdageainnu eanu dulvadeamis han ledje maid muhtun lágan stuummit go demonstránttat doaimmahedje siviila jeagohisvuoda ja šadde biddjojuvvot ruvddiide ja guddojuvvot eret. Muitaleaddji geažuha metaforalaš dadjanvugiin ahte ii beroš das ge jus šaddá ruvddiide biddjot dahje giddagassii. Go váibmoášši ovddida, de ii sáhte ballat *Nástegállu*:s, mii lea metafora politiijaide. Sin dološ unifoarpma gahpiris lei násti ja das dat bohtá namahus *Nástegállu*.

Muhto mii eat vuovdde sutnje go sii eai leat luottaid huksen

Luoddahuksen lei sierra ášši álggos Arctic Gold doaimmain. Sii vurde ahte suohkan galgá hukset geainnu Biedjovágga, go dat boares geaidnu lei nu heittot stuora guorbmebiillaide. Dasa dieđusge ii lean suohkanis ruhta, ii ge dáhttu ge. Dat lei ovdal go Arctic Gold fála hukset dan geainnu, fála ruđaid mánáidgárddiide ja olu eará suohkandoaimmaide. Fála vel Guovdageainnu beassásmárkaniid doarjut ruđalaččat. Ii mihkkege dain fillehusain ávkkuhan, nu go daddjui ge álggogeahčen lávllateavsttas. Dákká čájeha lávllateavsttas ahte suohkanpolitihkkáriin lei buorre morála, sii eai fillehallan ruhtii. Nappo lea dat ethosappealla guldaleddjiide. De bohtá teakstaoassi:

*Son lea dat gullon guoržu
Dat gullon neavri gii čuorvu
Mii vástidit “jávkket helvehii”
Dat lea min guovlu*

Biibbalis lea neavri fillejeaddji. Teavsttas gohčoduvvo dat maiddái guoržun. Guoržu lea dakkár mii lihkohuhtta olbmo dahje dili. Dat lea juoga maid olmmoš ii hálit alccesis ja nu daddjo garrudettiin “*jávkket helvehii*”. Sávvá guoržžu mannat eret lihkohuhttime iežas. Guoržu dán oktavuodas lea ruvkefitnodat Arctic Gold, geaidda maid lea dás muitaleame gosa sii galget čáhpodit. Ráppa lea dakkár šaŋŋer mas lea lohpi garraset dajaldagaiguin ovdanbuktit oaiviliid, ja die lei ge ovdamearka garra oaivilovdanbuktimii. Dakkár ovdamearkkat leat eambo:

*Vaikko beargalat livččii juohkime miljovnnaid
Mii eat fuola sin ruvnnaid*

Dies lea maid sátni *beargalat* mii lea garra dadjanvuohki ja teakstaoasis lea maid riibma; *miljovnnaid* ja *ruvnnaid*. Dat lea hui čielga diehtu guldaleaddjái maiddái. Garra sániin lea dakkár doaibmá dahje jurdda duohken ahte galget guldaleaddji boktit juogaládje. Dat dovdduid lihkahttin doaibmá pathosággan. Retorihkka daid garra cealkagiiguin lea nannet álgoálbmotsajádaga, vuostehágu luonddubillistemiide ja ahte mii eat leat fillemis. Dat nanne buori morála ja danne dat lea maid ethosappealla. Das čilge muitaleaddji dan morála ahte buorre eallin ii gáibit miljovnnaid, muhto ráinnas luonddu.

Min guovlu-lávllateavsttas boahtá ovdan ahte go sápmelaš ii hálit miedihit daid eananroggamiidda ja sisabahkkemiidda, ja geahččala bissehít, de šaddá bilkku vuollái go ii “ipmir” ahte guovllu galgá addit bilkideaddjái. Ruvkefitnodaga stivrajođiheadji ovdanbuvttii Stockholmmas ahte Guovdageainnu suohkanstivralahtut eai gul ipmir lágaid:

Det er kommunepolitikere, ofte politikere på fritida. De er ikke alltid så belest på lovgivningen, på hvilke vedtak som skal fattes når, osv. De tre gangene vår sak har vært oppe i kommunestyret, har man valgt en annen vei enn det normale Norge pleier å følge. (NRK Sámi Radio 2013).

Das vuhtto oalle badjelgeahččanvuohhta go dieinnalágiin čuorbbáša sámi politihkkáriid, go sii eai hálit ruvkedoaimmaid šat suohkanii. Lea maid badjelgeahččanvuohhta go eai obage dohkket maid guovllu suohkanstivra lea golmma geardde juo gielán. Lávllateavsttas vuhtto bahča dovdu dan bilkideami geažil; *min vugiid bilkidit*. Dat dáidá govvidit ruvkefitnodaga bargovugiid, namalassii ruvkefitnodaga ovddasteaddji sártni Stockholmmas gos galggai

oasuseaiggádiidda čilget manne sii eai leat vel boahtán ruoktot golliin. Dat lea pathosákkastallan – dakkár mii bidjá guldaleaddji muhtun dovdamuša dillái – *når talen setter dem i en viss sinnstemning* (Kjeldsen 2016:33). Go guldaleaddji guhte ieš lea sápmelaš, gullá sápmelaččaid bilkidit, de diedusge ii liiko dasa. Eará ráppaguldaleaddjit dáidet maid reageret dasa, vaikko eai soaitte ieža leat sápmelaččat.

Historjjálaččat ii leat sápmelaččaid bilkideapmi ja badjelgeahččan mihkkege ođđa áššiid. Dan lea sámi álbmot šaddan vásihit áiggiid čađa go su árvvut eai leat seammaláganat go kolonistta árvvut. Wiklund, guhte dutkkai sámi lávluma, juoigama ja poesija álggogeahčen 1900-logu, čálii omd. *lapparnes primitiva försök till episk framställning....knappast väcka vårt intresse. I estetiskt afseende är deres inre värde obetydligt och deres yttre värde ännu obetydligare* (Wiklund 1906:45). Mánngga sajes dan dutkamušas hejoša sápmelaččaid ja dat oaidnu lei dan áigásaš dutkiin oalle dábálaš. Dat jáhkku ahte sápmelaččat leat primitiiva olbmot geat eai oro ipmirdeame mii alcceseaset lea buoremus, orru joatkán dálá áigái. Dan sáhtta gohčodit ain bisti *intellektuála kolonialisman* mii mearkkaša ahte dološ áiggis vigge kolonisttat ráhkadit ráji “min ja sin” gaskii (Kuokkanen 2009:24.) Ieža sii ledje alit dásis *intellektuálaččat* go omd. sápmelaččat. Cealkka *valgt en annen vei enn det normale Norge pleier å følge*, čujuha čielgasit dien guvlui.

In áiggo oaidnit sámi luonddu billašuvvan

Measta seamma čielggas go diet diehtu, lei 28.04. 1994:s dalá Sámediggepresideantta Ole Henrik Magga diehtu Rio Tinto Zink ruvkefitnodahkii ahte dat leat lobihemet boahtán ohcat minerálaid Kárášjoga gielddas ja ahte galget vuolgit eret guovllus ja čorget bázahusaideaset. Jearahallan gos dadjá dainna lágiin, lea *Gollegiisá* filmmas (NRK Sámi Radio 2013).

Teavsttas deattuhuvvo ahte sisabahkkejeaddjit leat boahtán lobihaga min guovlluide. Sii leat ovdal boahtán buriid lohpadusaiguin, main dattege ii šatta mihkkege. Sii vižžet *dietnasa dáppe, muhto mii eat oaččo dietnasis oasi: dinejit muhto mii etnot* (sic!) *beasa lohkat ruđaid*. Sii dat bidjet eavttuid; *dat dat mearridit visot*. Mii šaddat dušše geahččat ja dohkkehit sin daguid. Retorihkka dás lea maid doalahit sámi eatnamiid ráinnasin. Jus ribahit industriija leavvat, de sámi kultuvra maid lea áitojuvvon: *Jus vuollánetnot* (sic!) *sámi kultuvra ii biso*. Stiila heive hiphop-šánjerii mas sáhtta atnit badjelmearálašvuoda čuoččuhusaid dahje juste nuppeládje; unnidit maiddái áššiid, bilkideami, dajadeami ja garrodeami. Dán teavsttas

vuhttojit buot ovdamearkkat, nu go mat *jus vuollánetnot, de sámi kultuvra ii biso*. Dat lea čuoččuhus mii ii dáidde jeahkit čázi danne go sámi kultuvra ii leat dieđusge dušše ruvkevuostálastiid duohken. Nuppe dáfus sáhtta jurddašit ahte guotteteana jávká ja dainnalágiin ii biso sámi kultuvra dan dihto báikkis nu go lei. Sápmelaččat geat sávvet ruvkedoaimmaid min guovlluide, livčče juste nuppi oaivilis. Sin mielas ii leat sámi kultuvra áitojuvvon movt ge dan geažil.

Go buohtastahtta álgoálbmogiid ja oarjemáilmmi árvvuid, de lea sápmelaččaid vuohki leamaš vára váldit luonddus ja luondduriggodagain mañit áigái. Mii leat omd. oahpahuvvon ahte go vánddardit luonddus, de galgá dollasaji ge čorget nu ahte dasa ii báze mihkkege. Jurdda das lea seailluhit báikki ráinnasin dassá go máhccat fas dasa, dahje go earát bohtet. Eatnamiid galgá boahhte buolvvaide seastit, go mii han leat dušše oanehis čalbmeravkalanbotta dás dan ektui go man guhká máilbmi galgá bistit. Oarjemáilmmi váldoservodaga árvvut leat omd. priváhta eanan- ja luondduresursaid oamasteapmi (Kuokkanen 2009:55). Oarjemáilmmi jurdda lea ahte go sii bohtet ruhtafámuin, de galget earát vuovdit. Priváhta ruvkefitnodagat rogget ja dolvot golli sámi duoddariin. Sámi jurddašanmálla lea maid ahte ii leat nu hoahppu. Manne galget juste dál viežžat daid riggodagaid? Eai go dat liiggo orrut doppe boahhtevaš buolvvaide ávkin dahje heađebeai-várrin, jus dilli šaddá nu ahte muhtomin duođai dárbbáša dan, de sáhtta rabestit gollegiissá. Dat soaitá 500 dahje 1000 jagi geahčen. Sápmelaččas lea dakkár jurddašanvuohki ahte gál áigi čájeha, mii mearkkaša gal čoavddus boahhtá vaikko juste dál ii leat das. Ii leat nu hoahppu mainnage. Váttisvuodát čovdojit áiggi mielde. Oarjemáilmmi mášohisvuohka lea juste nuppeládje. Váttisvuodát galget čovdojuvvot johtilit (Kuokkanen 1996:55). Danne galget minerálat juste dál bajás.

*Dat leat min muittut ja ovddeš áiggit
Billohuvvan luondduin dasa mii báhcit*

Álgoálbmotjurddašanmálla lea holisttalaš luondduipmárdus (Gaski deaddiluvvome 2017:8, Kuokkanen 2009:45). Ovddeš áigi lea buktán min dálá áigái. Ovddeš áigi lea divrras ja dat mii lea boaris, das lea árvu. Sápmelaččat gudnijahttet dološ bassi báikkiid ja atnet árvvus luonddu danne go leat sorjavaččat dasa. Dat jurddašeapmi ii oro leame oarjemáilmmis. Muittus leat ministara sánit ahte dáppe han leat vel vilges dielkkut. Vilges dielkkut maid julošii čáhpodahttit. Guovllut gosa jođáneamos lági mielde galggašii buktit rusttegiid,

industriija ja ávkástallama. Ii boahhte jahkečuodis, muhto go leat golahan nu ja nu olu miljovnaid ovdaprošeavttaide. Diet retorihkka čalmmustuvvo hui bures *Min guovlu*-teavsttas. Dat čujuha dáhpáhusaide mat leat geavvan, main sápmelaš lea oahppan. Dat lea sihke duodaštus (logosákkastallan), dovdduide čadnon (pathosákkastallan) ja teavstta muitaleaddjái guhte ovdanbuktimiin čájeha historjjálaš dieđu ja gelbbolašvuoda (ethosákkastallan).

Livččii vel juoga ávkin jus suohkan oažžu juoga (sic!)

Dien oasi sáhtta čujuhussan atnit ovddeš ruvkedoaimmaide suohkanis. 80-jagiin go Outokumpu doaimmahii Biedjovákki ruvkkiid, de sii vižže 6 tonna ráinnas golli Biedjovákkis. Lea go mihkkege ásahuvvon bistevaččat guovlluide ávkin?

Min guovlu-ráppateavstta retorihkka lea atnit ávkki ovddeš ruvkedoaimma ovdamearkkain dasa man unnán ávkki ruvkedoaimma buvttii suohkanii (logosákkastallan). Dan teavstta retoraláš gaskaoamit leat ee. metaforat mat čujuhit dovdduide ja garrusánit mat nannejit vuostehágu go ruvkedoaimmahaga olbmot leat bilkidan ja čuorbbášan sápmelaččaid. Garra dajaldagat ja garrusánit leat ge ráppaid dovdomearka. Teaksta čujuha dáhpáhusaide mat leat geavvan, main sápmelaš lea oahppan dahje goit juobe berrešii oahppat juoidá. Dat lea sihke duodaštus (logosákkastallan), dovdduide čadnon (pathosákkastallan) ja teavstta muitaleaddjái guhte ovdanbuktimiin čájeha historjjálaš dieđu ja gelbbolašvuoda (ethosákkastallan).

Teakstačállu deattuha maid ahte dat leat *min eatnamat*. Dainna lágiin čájeha maid ahte son lea siskkobealde, dahje insiderposišuvnnas (Smith 2012). Son dovda gullevašvuoda guovlluide ja árbeviroláš álgoálbmotvuogádaga árvvuid go inkludere earáid; **min** guovlu, fiinna dilli **mis**. Oarjemáilmmi váldoservodaga árvvut deattuhit ovttaskas olbmo ja lagasbearraša dehálašvuoda (Kuokkanen 2009:55). Teavsttas boahdá ovdan ahte ii hálit vuovdit guovllu olggobeale ruhtafámuide, muhto háliida doalahit guovllu oktasaš sámi guovlun. Nu lea ge leamaš dábálaš don doloža sámi soppar-servodaga rájes juo. Siida ii eaiggáduššan eatnamiid nu go dán áigge mearkkaša eaiggáduššan, muhto siidda olbmot hálddašedje eatnamiid ovtas ávkin buohkaide. Dakkár oainnuin muitaleaddji ge dovda gullevašvuoda guovlluide ja árbeviroláš álgoálbmotvuogádaga árvvuid go inkludere earáid; **min** guovlu, fiinna dilli **mis**. Dákko boahdá ovdan juste nuppelágan oaidnu go oarjemáilmmi oaidnu. Dat ii soaba sámi jurddašeapmái ahte soames priváhta olbmot galget eaiggáduššat duottarguovllu mii vel lea

boazosápmelaččaid guottetbáiki, ii ge dat soaba álgoálbmotjurddašeapmái ge viidát máilmmis. Oarjemáilmmi váldoservodaga árvvut gal deattuhit ovttaskas olbmo ja lagasbearraša dehálašvuoda (Kuokkanen 2009:55).

Beakkán indiánahoavda Chief Seattle jearai ge sártnistis, ahte gii bat eatnama ja áimmu sáhtta vuovdit, man ii oktage eaiggáduša? (Smith 1887). Vaikko áigi rievdá ja moadde čuođi jagi orru guhkes áigi, de lea olmmoš oba oanehis gaskka eatnan alde agálašvuoda ektui ja eanan gal lea agálaččat das. Eanan baicca galggašii eaiggáduššat olbmo, ii ge nuppeládje. Guđe olbmui bat lea addon vuoigatvuohta oamasteami gáibidit eatnamii, ja man vuodul? Movt priváhta olbmot sáhttet eaiggáduššat stuora máilmmi eananguovlluid Lulli-Norggas, nannejuvvon čálalaččat báhpiriiin stáhta eananoamastangirjjis? Duháhiid jagit dan olbmo eallináiggi ovdal ja maŋnel lea dat eanan das. Movt sáhttet juste dat olbmot, dat sohka jur juste dalle sin eallináiggis ja agibeivvi ovddosguvlui oamastit daid dušše go báhpirii lea čállojuvvon? Muhto nu lea oarjemáilmmi oaidnu; oastit eatnama alccesis dahje su bearrašii. Measta vel vearrát lea vuohki movt maiddái barget; váldit guotteteatnama nu ahte ii oaste ge dan, ii mávsse maidege dan ovddas. Go lea váldán dan eatnama, de roggagohtet golli eatnama vuolde, dolvot dan eret guotteteatnamis, ruvkefitnodat vuovdá dan ja priváhta olbmot riggot issorasat dainna. Go ruđalaš gánnáhahttivuohta lea nohkan, de guđdet daid hávváduvvan báikkiid dasa ja ieža mannet. Dan govvida ge Slincrease ná: *Dat leat min muittut ja ovddeš áiggit. Billohuvvan luondduin dasa mii báhcit.* Ja nie joatkašuvvá ain ja ain. Čađat fuomášit ođđa guovlluid anistuvvot ja hávvádit.

Arctic Gold ii leat vel vuollánan dán áššis. Aittobáliid, 11.03.17 leat sii sádden preassadieđáhusa mas eaktudit ahte suohkanstivra mearrida Biedjovákki guovllu bissut ruvkeguovlun, ii ge nannejuvvot boazodoalloguovlun (Ifinnmark 2017). Lea paradoksa go El Salvador dáid beivviid lea vuosttaš riikan máilmmis gieldán buot ruvkedoaimmat olles riikkas (Dagens Næringsliv 2017) danne go dat nu nuoskkidit. Doppe eai goit leat sápmelaččat ge suohkanstivrras!

5 Čeahkkáigeassu ja analysaoasi digaštallan

Álgaheapmi ja duogáš dutkanfáttá válljemii lea leamaš áiggiid čada kolonialisma. Dat lea oidnosii boahmán mángga ládje; dáruiduhttimiin go alddán ledje muhtun dárogielat oahpaheaddjit vuoddoskuvllas geat eai oaidnán sámegeiela árvvu, juoigangildosiin, sisabahkkemiiguin orohakkii ja sámi árvvuid unnán árvvus adnojumiin almmolaš ásahusaid bealis. Álgoálbmotmetodologiija lei vuosttaš akademalaš teoriija mainna deaividin allaskuvlla- ja universitehtadásis mii loktii oidnosii daid árvvuid ja árbedieđuid maiguin bajásšadden. Sámi girjjálašvuoda dutkančalmmiiguin háliidin loktet ođđasit ealáskan sámi politihkalaš lávlla- ja ráppateavsttaid álgoálbmotmetodologiija dutkandássái. Álgoálbmotmetodologiija sisttisoallá ahte álgoálbmot ieš definere iežas árvvuid ja árbedieđuid, dan sadjái go ahte earát galget dan dahkat.

Masterdutkanmuš sámi politihkalaš lávlla- ja ráppateavsttaid kontekstuála analyseremiin ovddida sámegeiela girjjálašvuoda dutkamuša mas ain váilu olu dutkan. Ođđa sámi politihkalaš lávlagat ja luodit geasuhit nuoraid, ja daid dutkan ovddida sámegeiela ja lea servodatávkkálaš álgoálbmotgeahčastagain. Dat dutkan maid čájeha nuoraide man miellagiddevaš ja viiddis sámegeiel girjjálašvuodta lea, ahte dat eai dárbbas leat dušše dološ girjjit ja lohkašat. Dávjá lea leamaš sámi girjjálašvuoda almmuheamis nu ahte girjjit ádjánit mánggaid jagiid čállima rájes deaddileami rádjái. Lávlla- ja ráppateavsttat leat áibbas ođđasat ja áigeovdilát dan dáfus. Dat ilbmet jođánit ja mannet čalbmeravkalanbottas viidát virtuála máilmmis. Go mii diehtit ahte girjjálašvuodta speadjalastá servodaga, de lea dálá servodat mii ihtá oidnosii. Das oaidná maid dálá sámi nuorat lávlla- ja ráppateavsttaid dáfus atnet dehálažžan ja makkár rievdadusaid sii háliidit olahit servodagas. Nuoraidgirjjálašvuodta ii leat almmuhuvvon seamma hivvodagain ja leavttuin go maŋemus jagiid lávlla- ja ráppateavsttaid bohciideapmi. Ođđa teavsttat ilbmet dađistaga. Dasa leat oaidnán ovdamearkkaid go mángii leat ráhkaduvvon sierra lávlagat ja ráppat dihto sisabahkkemiidda servodagas, nu go Gallok-ruvkedoibmii, Biedjovákki ruvkedoibmii ja Jovsset Ánte Sara boazologu unnidanáššái Romssa diggegottis, namalassii lávlla *Till en renskötare*⁶. Dasa lassinn leat ráhkaduvvon olu lávlagat ja ráppat oppalaš sisabahkkemiid fáttáin. Lávlla- ja

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=S7vpWxTEfX0>

ráppateavsttaid retorihka dutkamušas fuomášin vel ahte teavsttain leat iešguđetlágan perspektiivvat dan dáfus geaidda retorihkka lea oaivvilduvvon. Muhtun teavsttat leat čállojuvvon njuolga kolonisttaide olggosguvlui máilbmái. Muhtumat leat fas čállojuvvon dego siskkáldas dálkkastupmin jorgalahttit eará sápmelaččaid geain ii leat seamma diskursa ja eanangáhttenjurdda go sámi politihkalaš lávlagiid ja ráppaid teakstačáliin. Čuolbma lei geahččat retorihka ja konteavstta sámi politihkalaš lávlla- ja ráppateavsttain. Ráddjejuvvi lei dainnalágiin ahte dutkanteavsttaid áigodat lei gaskal 2013-2016 ja leat vihtta lávlla- ja ráppateavstta analyserejuvvon, namalassii Niillas Homberga lávllateaksta *Valvvi gaskii*, Sofia Jannoka lávllateaksta *We are still here*, Niko Valkeapää lávllateaksta *Leat go friija*, Ailu Valle ráppateaksta *Ruovdestállu* ja Nils Rune Utsi – Slincraze ráppateaksta *Min guovlu*.

Dieid teavsttaid lean analyseren kontekstuála vugiin, mii mearkkaša ahte teavsttat leat biddjon historjjálaš, servodatlaš ja kultuvrralaš kontekstii. Seammás lean geahččan makkár retorihkain lávlagiid ja ráppaid fáddá lea ovddiduvvon. Oktasaš diskursa buot sámi politihkalaš lávluin ja ráppariin lea eanangáhtten ja sisabahkkemiid eastadeapmi. Sisabahkkemat sáhttet leat mánggaláganat, ee. ruvkedoaimmat, bieggamilluhksemet, dulvadeamit jna. Muhtun sisabahkkemat dahkkojuvvojit eanangáhttema namas, dego bieggamilluid huksen. De ii dárbbáš dulvadit jogaid elrávnnji buvttadeapmái. Dan sáhtta navdit ođđaáigásaš ruoná kolonialisman. Dakkár oktavuodain boahtá álgoálbmot- ja oarjemáilmmi guovttelágan jurddašeapmi čielgasit ovdan.

Bonju fápmostruktuvrraid ohcamis lean atnán retorihka analysa- ja dutkanreaidun. Dan oktavuodas lean teavsttaid guorahallan mikrodásis, nappo geahččan sániid, metaforaid, dadjanvugiid ja cealkagiid teavsttain. Retorihkkaparadigmat leat ethos-, logos- ja pathosákkastallan. Dan vuogi oktan álgoálbmotmetodologijain ja kontekstuála vugiin, lean holisttalaš vugiin atnán teavsttaid analyseremii.

5.1 Konklusuvdna

Analysabohtosiid vuodul áiggun dás konkluderet dutkančuolmma ektui mii lei makkár konteavsttain ja retorihkain fápmostruktuvrrat bohtet ovdan sámi politihkalaš poesijas gaskal 2013-2016.

Analytiikkára bargu lea iskat doallá go teavstta retorihka deaivása, ahte orru go teakstačállis beroštupmi áššái maid ovddida, vai lea go sámi dadjanvugiin “coggon jierbmi” dahje *image* mii rádde (Hellum 2012: 86). Dás sáhtá konkluderet ahte politihkalaš poesija lávlagiid ja ráppaid konteavsttain ja retorihkain bohtet bonju fápmostruktuvrrat ovdan sámi politihkalaš poesijas gaskal 2013-2016. Bonju fápmostruktuvrrat stuoraservodaga ja sápmelaččaid gaskkas orrot šaddan garraseappot áigodagas 2013-2016. Lávlagiid ja ráppaid hivvodat ja valljivuohta čujuha dan guvlui, seammás go retorihkka teavsttain lean garran geažuheamis njuolgo ovdanbuktimii. Go buohtastahttit čielga poesija mii lea lohkama várás ja lávllateavsttaid mat leat gullama várás oanehis botta, de lea lunddolaš ahte geažuheapmi lea rievdan njuolgadet ovdanbuktimin. Leat ovdamearkkat ja gaskaoamit teavsttain mat leat sihke metaforat, cealkagat ja njuolgo dadjanvuogit mat ovddastit garra vuostálastima sisabahkkemiidda mat leat áitán sámi guovlluid. Ráppateavsttaid leat muhtun sajiin garrusánit ja muđui garraset dadjanvuogit go lávlagiin.

Oktasaš buot teakstačállin lea ahte sii leat sápmelaččat ja insiderposišuvnnas danne go sin álgoálbmotdiskursa lea oktasaš. Dat nanne ethosákkastallama buot teavsttaid dáfus. Buohkat háliidit olahit rievdadusa servodagas sámi eatnamiid várjaleami dáfus sisabahkkemiid ektui. Retorihkkagaskaoamit leat ee. buohtastahttimat cosmopolitan-dásis, *trans-Indigenous* vugiin mii deattuhuvvo buorren álgoálbmotmetodologijias (Cox 2014:378). Dat vuohki mii teavsttas lea; buohtastahttit álgoálbmogiid nu go bohccuin ja bisoniin, tipiin ja lávuin, jna. Muitaleaddji retorihkka lea ahte dainnalágiin čájeha eará álgoálbmogiidda ahte son dovdá dili, son lea ieš doppe, vrd. insiderposišuvnna (Smith 2012) ja nanne ahte sis lea dego oktasaš soahti. Dainna orrot lálvut ja rápparat lihkostuvvame bures, ee. go musihkkavideoin *We are still here* vuittiiga Sofia Jannok ja Anders Sunna máilmmi stuorimus álgoálbmotgilvvus Torontos 2016:s.

Sámi nuorat šaddet gievrrabut vuostálastit ovttasbargguin ja gulahallamiin eará álgoálbmogiiguin ja vuostálastin beaggá viidábut ja njuolggabut go ovdal. Dan áigodagas leat ilbman hui olu ođđa teavsttat ja lea dušše oassi dain mat dás leat analyserejuvvon. Liikká addet dat viiddis perspektiivva go ovddastit golmma riikka sápmelaččaid ja guovlluid. Teavsttaid retorihka vuodul bohtet maid ovdan iešguđetlágan ulbmiljoavkkut politihkalaš poesijai, eai dušše eará álgoálbmogat. Muhtun teavsttat fañuhit siskkáldasat, nu go dat guokte ráppateavstta *Ruovdestállu*, *Min guovlu* ja maiddái lávllateavsttat *Leat go friija* ja *Valvvi*

gaskii. Dat sodjet eambo siskkáldasa guvlui, sámi servodahkii ja sápmelaččaid iežaset gaskavuodáide. *Valvvi gaskii*-teavsttas lea veaháš earalágan stiila go dan golmma eará lávllateavsttas, go das alddis lea geažuheapmi álggus lohppii, ja metaforat ja dadjanvuogit maid ferte dovdat gielas. Goitge dan ávžžuhus orru leame beassat eret geažuheamis juste sisabahkkemiid vuostálastimis ja njuolggabut vuostálastit go ovdal, danne go *gumppet leat boahtán márkaniid*. Dat lávllateaksta orru eambo oaivvilduvvon sidjiide geat juo leat seamma diskurssa siskkobealde. Dan gal muhtun muddui dahká *Min guovlu*-teaksta maid, go das vuhtto ballu maid ovdanbuktá guldaleddjiide geat leat juo siskkobealde sámi holisttalaš jurddašvuogi. Das boahtá ovdan ahte diskurssat ja sosiála struktuvrrat rievddadit servodaga ja áiggi mielde, ahte vaikko dálá suohkanstivra cakkai ruvkedoaimmaid, de dat eai leat suodjaluvvon agibeivái. Siskkáldas sámi fápmovuogádat sáhtta rievdat, vrd. ovdalis čilgejuvvon fránskalaš sosiologa Pierre Bourdieu doxa ja opiniona modealla (Gaski, 1991:140-141). Sápmelaččat geat dorjot ja oidnet ávkki industriija bargosajiin sáhttet mearridit sápmelaččaid badjel geain lea guotteteanan gasku guovllu gosa ruvke plánejuvvo, jus fal leat eanetlogus. Eai buot sápmelaččat leat ruvkkiiid, bieggamilluid, dulvademiid ja olu eará sisabahkkemiid vuostá. Sii háliidit oazžut áigái eambo industriála bargosajiid sámi guovlluide ja atnet daid sámi servodaga rigggudeapmin dan sadjái go vahágin. Olu sápmelaččat leat mielde dáčča politihkalaš bellodagain geat dorjot namuhuvvon industriija. Dat lohku mii odne lea suohkanstivrras, sáhtta leat earalágan boahte válggaid maŋŋel. Dakkár olbmuide orru *Leat go friija*-teavstta retorihkka čujuheame. Dat orru leame dat teaksta mii eanemusat čujuha hegemonijai sámi servodagas ja geahččala olahit rievdadusa dan dáfus, go lea fuomášan ja vároha soapmása leat čadnon, go ii leat friija. Čadnot sáhtta mánggaládje, nu go analysas bođii ovdan; omd. politihkalaš vuogádagaide ja bellodagaide, oarjemáimmi ruhtaŋgirvuhtii ja politihkalaš posišuvnnaid doalaheapmái.

6. Loahppasánit

Lea leamaš miellagiddevaš analyseret ođđaáigásaš sámi politihkalaš poesiija dutkama teoriijaid ja metodaid vuodul. Earenoamáš dainna lea ahte dat ilbmá nu jođánit ja speadjalastá servodaga dás ja dál, seammás go fáttá sáhtta guorrat doložeamos sámi politihkalaš poesijii. Buori čállošis lea áiggehis sisdoallu (Gaski 1991:12.) Go čájehuvvo ahte 2013-2106 lávlla- ja ráppateavsttaid fáttá sáhtta guorrat ruovttoluotta 1700-logu *Suola ja noaidi*-luohtadajahusaide, de dan vuodul sáhtta dadjat ahte dálá lávlla- ja ráppateavsttat lea buorre girjjálašvuohta áiggehis fáttáinis sihke dološ-, dála- ja boahhteáiggis. Lávlla-ja ráppateavsttain olu eambo deaddu ja sisdoallu go maid álgogeahčastagas jáhkken. Danne lea dehálaš álgoálbmotmetodologiiga vuodul dokumenteret vuostaldanpoesiija suorggi go dan fáddá dáidá leat čuođi jagi geahčen juste seamma, dušše kolonialisma soaitá váldán eará hámi. Seammás dat ođđa girjjálašvuohta addá vejolašvuođa ođđa dutkamii. *Viiddidit girjjálašvuođa doahpaga* lea ovdamearka movt ovddidit álgoálbmotperspektiivva atnuiváldima (Kuokkanen 2009:46). Nubbi maid son evttoha, lea *čállit ođđasit nu ahte eamiálbmoga jietna gullo*. Goappaš daid ovdamearkkaid doaivvun dáinna dutkamiin olahan.

Lávlagat sáhttet retorihkain ja movttiidahtti musihkalaš beliin leat mielde hábmeme guldaleddjiid diskurssa, eandalii nuoraide geat čuojahit lávlagiid olu, dánsejit daidda jna. Sápmelaččaid holisttalaš máilmeoaidnu unnui teknihka ja industriija boahtimiin Sápmái. Daid lávlagiid ja ráppaid bokte sáhtta boahhte buolva oažžugoahit holisttalaš jurddašvuogi ruovttoluotta, go teavsttain lea retorihkka mii doalvu dan guvlui.

Teavsttat ilbmet jođáneappot go sámi girjjit goassege leat dahkan ja leat hui varrasat dan dáfus. Dat lea juoga masa eat leat ovdal hárvánan ja mii lea hui posiitiiva ja ealáskáhti bealli sámi girjjálašvuođas. Analysat mat leat mu dutkamušas, sáhttet adnot viidáset dutkamii ja eandaliige sámegiel oahpahussii joatka- ja alitoahpu dásis. Čálidettiin lean fuomášan ahte čiekŋalis analysaovdamearkkaid ii leat dušše dábuhit sámegillii.

Lea leamaš miellagiddevaš oaidnit man viiddis perspektiiva teavsttain lea. Lea dávjá leamaš stuora váilevašvuohta go sámi nuorat čállet unnán ja lohket unnán girjjálašvuođa. Dat áigodat maid lean dutkan; 2013-2016 lea buvttadan eambo sámi nuorain go goassege ovdal sámi girjjálašvuođas. Dat lea riggodat ja čájeha mas sámi nuorra čállit beroštit ja maid sii háliidit

ovdanbuktit. Viidáseappot livččii miellagiddevaš čuovvut sámi politihkaš poesija boahhteáiggis, oaidnit mainnaláigiin mannolat šaddá ovddosguvlui. Maiddái livččii miellagiddevaš buohtastahttit sámi politihkalaš poesija eará álgoálbmogiid nuoraid poesijain ja dainnaláigiin lohtet sámi politihkalaš poesija dutkama cosmopolitána dássái.

Gáldut

Materiála

Holmberg, Niillas & Mäenpää, Roope 2013 – *Assimilašuvdna blues (CD)*. Tampere: *Fm Music Tampere*

Jannok, Sofia: *We are still here*: <https://www.youtube.com/watch?v=EVH0jyna1qU> Mañemus geahččan siiddu: 27.11.16

Slincraze (2016) – Musihkkavideo *Min guovlu* - <https://www.youtube.com/watch?v=MYdYA1zuzwU> – Mañemus geahččan siiddu: 21.04.17

Valle, Ailu (2013): *Dušši dušše duššat* (CD). Pattijoki: Tuupa Records Oy

Valkeapää, Niko (2015): *Ráfi* (CD). Oslo: Duippidit.

Girjjálašvuohta

Abbott, H. Porter (2008): *The Cambridge Intriduction to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press

Alfred, T. (2015). Cultural strength: Restoring the place of indigenous knowledge in practice and policy. *Australian Aboriginal Studies*(1).

Cox, J. H., & Justice, D. H. (2014). *The Oxford handbook of indigenous American literature*. Oxford: Oxford University Press.

Fredriksen, L. T. (2012). Dát lea mo nu munnje oahpis : kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuođa analysas. *Sámi dieđalaš áigečála* 2012; Volum 2.

Gaup; Ánte Mikkil (2015) *Luohtebidjan – Mot sáhhtá dáhpáhuvvat?* Mastergrádadutkamuš. Romsa: Kultuvrra ja girjjálašvuođa instituhtta.

Gaski, H. (2017 - deaddiluvvome): *Indigenous Aesthetics: Add Context to Context. Sámi Art and Aesthetics: Contemporary Perspectives*, ed. Svein Aamold, Elin Haugdal and Ulla Angkjær Jørgensen, Aarhus University Press, forthcoming June 2017

Gaski, H. (19 87). *Med ord skal tyvene fordrives : om samenes episk poetiske diktning*. Karasjok: Davvi media.

- Gaski, Harald 1992 – *Girjjálašvuoda tearpmat*. Guovdageaidnu: Sámi Oahpahusráđđi
Guovdageaidnu: Guovdageaidnu: DAT
- Gaski, H. (1997). Voice in the margin : a suitable place for a minority literature? *Sami culture in a new era / Harald Gaski (ed.)*, 199-220.
- Gaski, Harald (2005): Čáppa vai fága? – muhtun čuoggát fágagirječállima historjái. – *Sámis* 1/2005 s. 5–8. (4 s.)
- Gaski, H. (2008). Nils-Aslak Valkeapää : urfolksstemme og multimediekunstner. *Krysninger : om moderne nordisk lyrikk / Ole Karlsen (red.)*, 89.
- Graff Ola (2016): *Joikeforbudet i Kautokeino*, Kárášjohka: Davvi Girji
- Jørgensen, Marianne Winther ja Phillips, Louise (2013 [1999]). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Kjeldsen, Jens E. (2006) *Retorikk i vår tid*. 2. Deaddelapmi. Oslo: Spartacus.
- Krupat, A. (2013) Nationalism, Transnationalism, Trans-Indigenism, Cosmopolitanism: Four Perspectives on Native American Literatures. *Journal of Ethnic American Literature*, 3, 5-63.
- Kuokkanen, Rauna (2009): *Boaris dego eana - Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Niemi, E. (1997). Sami history and the frontier myth : a perspective on northern Sami spatial and rights history. *Sami culture in a new era / Harald Gaski (ed.)*, 62-85.
- Oskal, B. M (2015) *Garra boját ja fiinna nieiddat : heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas*. Mastergrádadutkamuš. Romsa: Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta.
- Oskal, Sara Margrethe (2010 – *Skealbma ut i verden – samisk gjøglertradisjon i fortellinger og joik, og moderne sceneuttrykk*. Oslo: Kunsthøgskolen.
- Smith, G. H. (2003). *Kaupapa Māori theory: Theorizing indigenous transformation of education and schooling*. Paper presented at NZARE/AARE Joint Conference, Kaupapa Māori Symposium, Auckland, New Zealand, December 2003.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies : research and indigenous peoples* (2. ed.). London: Zed Books.

Turi, J., & Svonni, M. [1910](2010). *Muitalus sámiid birra* (Vol. nr. 3). Karasjok: ČállidLágádus.

Valkeapää, Nils-Aslak (1985): *Ruoktu váimmus*. Guovdageaidnu: DAT.

Valkeapää, Nils-Aslak (2001): *Eanni, eannázan*. Guovdageaidnu: DAT.

Logaldallamat

Gaski, Harald (2016): Logaldallan mastergrádukurssas Romssa Universitehtas 23.09.16

Jensen, Ellen Marie (2016): Logaldallan 11.03.16 ámmáhis Phd Fellow, Uit, The Arctic University of Norway

Interneahhtagáldut

Dagens Næringsliv (2017) <http://www.dn.no/nyheter/2017/05/02/0925/Miljo/forste-land-i-verden-som-forbyr-all-gruvedrift>. Mañemus geahččan siiddu: 10.05.17.

Ifinnmark 11.03.2017: <https://www.ifinnmark.no/kautokeino/nyheter/gruvedrift/vil-styrke-muligheter-for-gruvedrift-i-samiske-omrader/s/5-81-455035> Mañemus geahččan siiddu: 20.04.17

Keskitalo, Aili (2017): <http://avvir.no/oddasat/2017/01/stahta-akkat-oalle-calbmi-cuohccai#.WlEkgC3MnA0.facebook> Mañemus geahččan siiddu: 28.01.17

NRK Sámi Radio (2013): TV-dokumentára *Gollegiisá – Skattkammeret*: <https://www.nrk.no/skole/?mediaId=19005&page=search&q=samer> Mañemus geahččan siiddu: 17.04.17

NRK Sápmi: Ođđasat 20.11.15: <https://tv.nrk.no/serie/oddasat-tv/SANY70112015/20-11-15#t=0s>. Mañemus geahččan siiddu: 17.04.17

NRK Sápmi: 23.03.17: <https://www.nrk.no/sapmi/hemmelig-notat-avslorer-hvordan-regjeringen-vil-unnga-granskning-av-fornorskningen-1.13437879> . Mañemus geahččan siiddu: 26.04.17

NRK Troms: 19.05.2013: <https://www.nrk.no/troms/har-tapt-ti-millioner-pa-venting-1.11033784>. Mañemus geahččan siiddu: 17.04.2017

NRK Troms: 30.08.2013: <https://www.nrk.no/troms/slincraze-spisser-gruvekampen-1.11210847>. Maŋemus geahččan siiddu 27.04.17

<http://www.suquamish.org/HistoryCulture.aspx>The Suquamish Tribe (2014):
"History & Culture / Chief Seattle". Maŋemus geahččan siiddu: 26.11.15 .

Varsi, Magne Ove (2016): NRK Sápmi veaigesáttá radios 25.11.16: *Protestdáidda fas eallán*:
<https://radio.nrk.no/serie/veaigesatta/sapp33004016/25-11-2016#t=1h38m36s>

Mielddus: Amoca ráppaoassi Ruovdestállu-ráppas davvisámegillii:

Anaráškielân:

big bang! šoodâi puoh energia
puohvuotân mii
lii ovttuu lamaš-uv
tun kii haldâšah tuulâ, kuldâl,
maailm ij
taarbâš tuu
mun lam äigi, lam čuovâ, lam
evoluutio
gravitaatio, 13 dimensioid, mun
lam avalâš
fuusio
máttááttâs: ij taggaar lah ko
kristus, allah
tei sáttán ko
peivi lii tii immeel, iberdem lii
vástádâs
juáhhást lii tárbu siäiludiđ
geenijdis
kuittâg ulmuu eellim lii tego
kuudhâpeesist lii
kalga tutkáđ ulmuu luándu
pyerebeht
vistigkis
olmooškodde lii tuše ohtâ
superorganismi
evoluutio lii kišto, vijses apina lii
feilejum iskos
Zelleešlaajâ mii návlee kyeimis
riistân
aneh epiluándulijd áárvuid,
lojodeh
ryevdistááluid
jieijâs táárbun uárjudeh joba
luándu
veikkâ luándulávt olmooš
ferttee soottâđ
já tuárudiđ

te tondiet puátteevuođâst
tellus jorá

ihepuudâid kuárusin

Davvisámegillii:

big bang! Šattai buot energiija
buotvuottan mii
lea álo leamašge
don gii hálddašat dola, guldal,
máilbmi ii
dárbbat du
mun lean áigi, lean čuovga, lean
evolušuvdna
gravitašuvdna, 13 dimenšuvnna, mun
lean agálaš
fušuvdna
oahpahus: ii dakkár leat go
kristus, allah
dahje sáhtán go
beaivi lea din ipmil, ipmirdeapmi lea
vástádus
juohkehaččas lea dárbu seailluhit
genaidis
goittotge olbmo eallin lea dego
gotkkabeasis lea
galgá dutkat olbmo luonddu
buorebut
álggusges
olmmošsohka lea dušše okta
superorganisma
evolušuvdna lea gilvu, viisses áhppa lea
feilejuvvon
iskkus
2eallišládja mii návle guoimmis
russii
geavahit eahpelunddolaš árvvuid
dápmet
ruovdestáluid
iežaset dárbei atnet šláván joba
luonddu
vaikke lunddolaččat olmmoš
ferte soahtat
ja doarrut

de dan dihte boahhtevuođas
tellus jorrá

jahkeviissáid goarusin